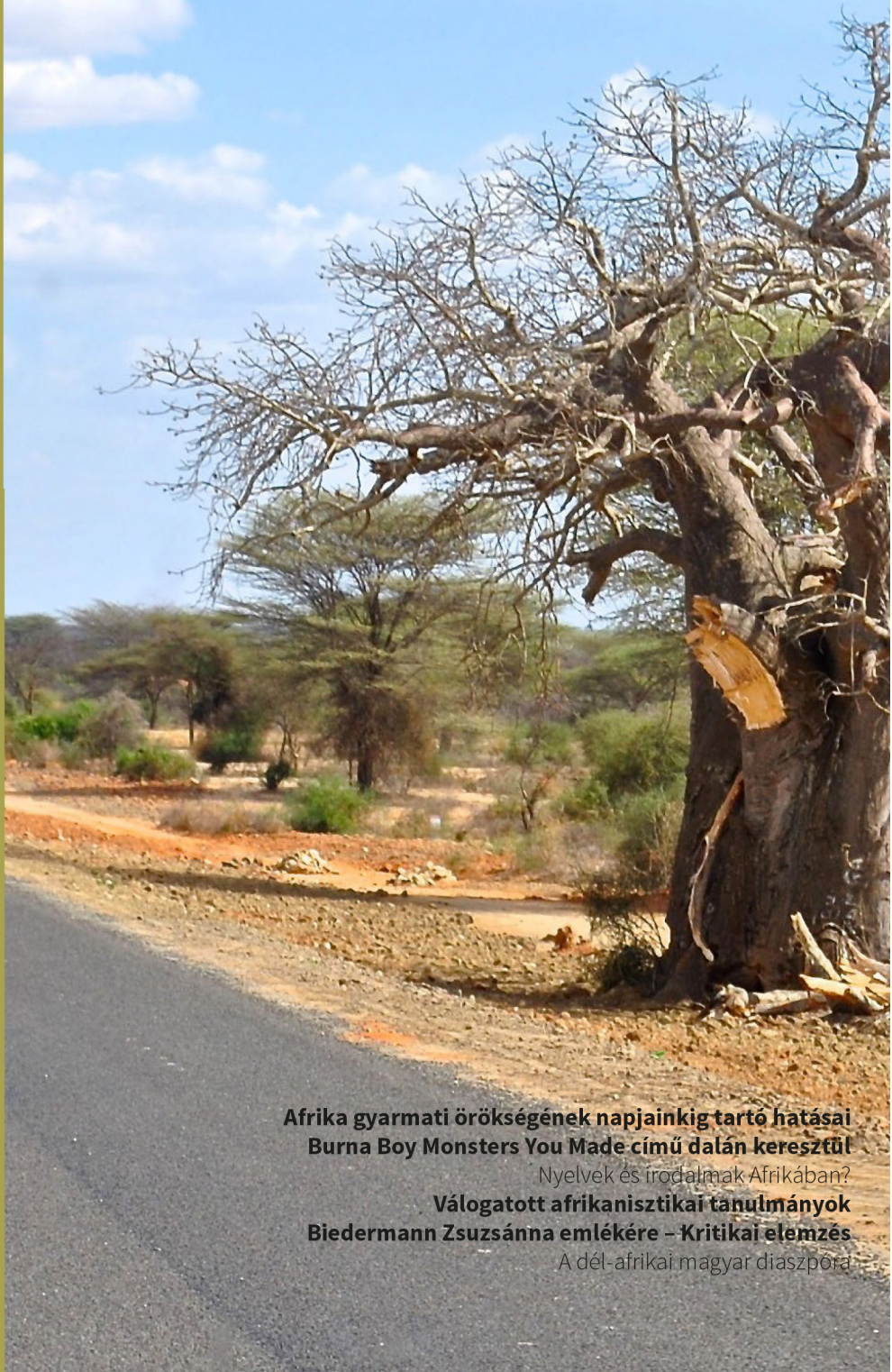

Afrika gyarmati örökségének napjainkig tartó hatásai
Burna Boy Monsters You Made című dalán keresztül

Nyelvek és irodalmak Afrikában?

Válogatott afrikanisztikai tanulmányok

Biedermann Zsuzsánna emlékére – Kritikai elemzés

A dél-afrikai magyar diaszpóra

AFRIKA TANULMÁNYOK / HUNGARIAN JOURNAL OF AFRICAN STUDIES

HU ISSN: 1788-6422 (print) | HU ISSN: 2786-1937 (online)

<https://journals.lib.pte.hu/index.php/afrikatanulmanyok/index>

Az Afrika Tanulmányok folyóiratot a Publikon Kiadó jelenteti meg, együttműködve a PTE Afrika Kutatóközponttal. Évente legalább három lapszám jelenik meg print és online formában, magyar és angol nyelveken.

The Hungarian Journal of African Studies is published by Publikon Publishers, in close cooperation with the Africa Research Centre of the University of Pécs. At least three issues are published annually in print and online format, in English and Hungarian languages.

KIADÓ / PUBLISHER

Publikon Kiadó [IDResearch Kutatási és Képzési Kft.] / Publikon Publishers [IDResearch Research and Training Ltd.]

Cím / Address: 7624 Pécs, Jakabhegyi út 8/E.

E-mail: hun.journal.african.studies@gmail.com; Web: www.publikon.hu

Bejegyző hatóság: Pécsi Törvényszék Cégbírósága / Registering authority: Court of Registration of the General Court of Pécs

Cégjegyzékszám / Company registry number: 02 09 070865

Adószám / Tax number: 13757393-1-02

Kamara / Chamber: Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara / Chamber of Commerce and Industry of Pécs-Baranya

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG/EDITORIAL TEAM

Főszerkesztők/Editors-in-Chief: Búr Gábor (Eötvös Loránd Tudományegyetem) és Tarrósy István (Pécsi Tudományegyetem)

Lapszerkesztők/Associate Editors: A. Gergely András (MTA TK PTI), Besenyő János (Óbudai Egyetem), Biedermann Zsuzsánna (1983-2022) (ELK KRTK VI és NKE), Hideg Gabriella (Pécsi Tudományegyetem), Marsai Viktor (Nemzeti Közszerzői Egyetem), Pásztor Szabolcs (Nemzeti Közszerzői Egyetem), Vasa László (KKI és Széchenyi István Egyetem), Vörös Zoltán (Pécsi Tudományegyetem)

Anyanyelvi lektorok, szerkesztők/Native language proofreaders, editors: Peter Andrew Sabath (Pécsi Tudományegyetem), Leah Balazs Stanzel (Pécsi Tudományegyetem)

Könyvkritika szerkesztő/Book Review Editor: Solymári Dániel (Magyar Máltai Szeretetszolgálat és Pécsi Tudományegyetem)

Technikai szerkesztőségi asszisztens/Technical Editorial Assistant: Lovász Dávid (PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont)

Szerkesztőségi asszisztensek/Editorial Assistants: Pamela Chemelil, Hajer Trabelsi, Peszmege Bence

SZERKESZTŐI TANÁCSADÓ TESTÜLET/EDITORIAL ADVISORY BOARD:

Goran Hyden, University of Florida, USA

Ian Taylor (1969–2021) – University of St. Andrews, Scotland, UK

Jan Zahorik, University of West Bohemia, Czech Republic

Dominik Kopinski, University of Wrocław, Poland

Justin van der Merwe, University of Stellenbosch, South Africa

Takehiko Ochiai, Ryukoku University, Japan

Robert Klosowicz, Jagiellonian University, Poland

Agnes Leslie, University of Florida, USA

Balázs Szent-Iványi, Aston University, UK

Douglas Mpondi, Metropolitan State University Denver, USA

Padraig Carmody, Trinity College Dublin, Ireland

Kuruvilla Mathews, Addis Ababa University, Ethiopia

Alexandra Arkhangelskaya, Institute for African Studies, Russian Academy of Sciences, Russia

Mayke Kaag, Leiden University, The Netherlands

Judit Kiss, Institute of World Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Hungary

Jamie Monson, Michigan State University, USA

Darwis Khudori, University of Le Havre, France/Indonesia

Mohamed Salih, Erasmus University Rotterdam, The Netherlands/Sudan

TÁMOGATÓINK/OUR SUPPORTERS

A 2025-ös évfolyam támogatója a Magyar Máltai Szeretetszolgálat (<https://maltai.hu>), stratégiai együttműködésben a PTE Afrika Kutatóközponttal, illetve a PTE folyóirat-támogatási alap

Online: africa.pte.hu

NYOMDA/PRINTING HOUSE

Molnár Nyomda Kft. Felelős vezető Molnár Csaba

ISSN 1788-6422

Minden jog fenntartva!

 Magyar Máltai Szeretetszolgálat

 PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
UNIVERSITY OF PÉCS

 AFRIKA
tanulmányok

Hungarian Journal of African Studies

LOVÁSZY GRÉTA – NAGY PETRA

AFRIKA GYARMATI ÖRÖKSÉGÉNEK NAPJAINKIG TARTÓ HATÁSAI BURNA BOY MONSTERS YOU MADE CÍMŰ DALÁN KERESZTÜL

5

A tanulmány központi témája a zene politikai és társadalmi szerepe afrikai kontextusban, különös tekintettel Burna Boy Monsters You Made című dalára és annak üzenetére. A kutatás célja annak bemutatása, hogy a zene miként válhat a társadalmi változások eszközévé és fontos politikai üzenetek közvetítőjévé. A dal példáján keresztül vizsgáljuk, hogyan reflektál a zene a gyarmati múlt örökségére, az afrikai országok gazdasági és politikai függőségére, valamint a Nyugat által befolyásolt afrikai identitásra és oktatásra. Emellett feltárjuk, hogy az előadó milyen módon használja a zenét az ellenállás és a politikai tudatosság erősítésére, különös tekintettel a Niger-delta régió problémáira és az #EndSARS mozgalomra. Kutatásunk tanulmányok, tudományos cikkek, folyóiratok és online források vizsgálatára épül, amelyet a dalszöveg elemzése egészít ki. A kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy Burna Boy Monsters You Made című dala nem csupán művészi önkifejezés, hanem erőteljes politikai állásfoglalás is. A dalszöveg reflektál az afrikai történelem traumáira és a társadalmi igazságtalanságokra, ezáltal a zene hatékony eszközzé válhat a társadalmi változások előmozdításában.

BUDA GERGELY

VÁLOGATOTT AFRIKANISZTIKAI TANULMÁNYOK BIEDERMANN ZSUZSÁNNA EMLÉKÉREN

17

Az afrikai kérdések tanulmányozása Közép- és Kelet-Európában több nyomós okból is fontos. A régió számos országa történelmi kapcsolatokat ápol Afrikával, amelyek befolyásolják a jelenlegi politikai és társadalmi dinamikákat. Afrika növekvő gazdaságai új kereskedelmi és befektetési lehetőségeket kínálnak a közép- és kelet-európai országok számára. Az Afrika-tanulmányokban való elmélyülés emellett erősíti az emberi jogi és társadalmi igazságossági mozgalmak iránti érdeklődést és elősegíti a marginalizált csoportok iránti empátiát és azok érdeképviseletét. Az Afrikából érkező migrációs minták megértése segít kezelni az integrációs és multikulturális kihívásokat ezekben a társadalmakban. Továbbá gazdagítja a kulturális megértést is, ami nagyobb interkulturális párbeszédhez és befogadáshoz vezet. Elősegíti a globális összefüggések és kihívások szélesebb körű megértését. Az afrikai tanulmányok beépítése az oktatásba ösztönzi a kritikus gondolkodást, és felkészíti a tanulókat a globalizált világra. Végül Afrika globális geopolitikában betöltött szerepének megértése kulcsfontosságú lehet a külpolitikai tájékozottság szempontjából.

A DÉL-AFRIKAI MAGYAR DIASZPÓRA

Ez a tanulmány a dél-afrikai magyar diaszpóra történelmi hátterét, fejlődését és jelenlegi helyzetét vizsgálja. A 18. századig visszanyúló eredetét követve a tanulmány felvázolja a magyar migráció jelentős szakaszait, különös tekintettel az 1956-os magyar forradalom után bekövetkezett menekülthullámra. Elemezi a magyar szervezetek létrehozását, kialakulását és átalakulását, a közösség kulturális és vallási életét, valamint a nemzeti identitás generációkon át történő megőrzésére irányuló erőfeszítéseket. A dél-afrikai magyar diaszpóra viszonylag kis mérete ellenére egyedülálló szerepet játszott a magyar örökség külföldön való ápolásában. A tanulmány értékeli a közösség előtt álló kihívásokat is, köztük a népesség elöregedését és az asszimilációt, miközben foglalkozik a Dél-Afrikai Magyar Szövetség és annak fizikai, kézzelfogható központja, a Magyar Tanya bizonytalan jövőjével.

„ANGRY MOB DEM KILLY BARAWO”

A NIGÉRIAI JUNGLE JUSTICE BEMUTATÁSA

AZ AJEBO HUSTLERS BARAWO CÍMŰ DALÁN

KERESZTÜL ÉS AZ #ENDSARS MOZGALOM

Ebben az esszében egy nigériai zenei duót, az Ajebo Hustlerst és annak Barawo c. dalát mutatom be, amely az ország jelenlegi társadalmi problémáiról szól. Említést teszek a velük közreműködő, szintén nigériai Davidról is. Az esszém fő témája a jungle justice: bemutatom, hogy mit jelent ez pontosan és miért tud a mai napig fennmaradni. Említést teszek az ún. őrző-védő csoportokról is, melyek tevékenysége hozzájárult az erőszak mindennapossá válásához Nigériában. A tömeges erőszakot egy példán, az Aluu Four lincselés bemutatásával szemléltetem, amely az Ajebo Hustlerst a Barawo c. számuk megírására inspirálta. A Barawo dalszövegét a YouTube videómegosztó platformra feltöltött videóklipjének segítségével elemeztem, hogy bemutassam a nigériai duó ezúton közvetített társadalmi célú üzenetét. Végezetül bemutatom a SARS-ot, valamint a tevékenysége ellen induló #EndSARS mozgalmat is. Ennek keretében fontosnak láttam kiemelni a lagosi Lekki tüntetést, mely számos halálos áldozattal járt, miután a békés demonstrálókra tüzet nyitott a nigériai katonaság és rendőrség.

BIERNACZKY SZILÁRD

NYELVEK ÉS IRODALMAK AFRIKÁBAN?

55

A tanulmány áttekintést nyújt az afrikai nyelvek sokszínűségéről, valamint az afrikai nyelveken született irodalmakról. Az elemzésben a szerző rátapint az afrikai irodalmak életének legnagyobb kérdőjelére, azaz évtizedek óta kinek, melyik közönségnek szólnak, kinek készülnek, kit akar megszólítani. Konklúzióként leszögezi, hogy (1) az afrikai nyelvekről, illetve számukról csak hozzávetőleges képet lehet nyújtani, jobb híján becslések alapján, még ha a nagyságrend világosan látszik is, (2) ami viszont az irodalmi nyelvvé válás folyamatát illeti, azért nem könnyű nyomon követni azt, mert egyrészt mostanában is előfordul, hogy keletkezik olyan újabb irodalmi kísérlet, amelyhez egy még használatba nem vett afrikai nyelv szolgál alapközeként, viszont ezek, ha meg is érik a helybéli kiadást, legnagyobbreszt (legalábbis egyelőre még) nem jutnak el európai könyvtárakba, és így nincs mód tudomást venni róluk.

RECENZÍÓK

RADICS MELINDA

A BETELJESÜLETLEN ÍGÉRET

73

CSABAI BENCE MÁTÉ

DÉL-AFRIKA GEOPOLITIKÁJA. A DÉL-AFRIKAI KÖZTÁRSASÁG
MINT REGIONÁLIS SZUPERHATALOM

76

AFRIKA GYARMATI ÖRÖKSÉGÉNEK NAPJAINKIG TARTÓ HATÁSAI

BURNA BOY MONSTERS YOU MADE CÍMŰ DALÁN KERESZTÜL

LOVÁSZY GRÉTA – NAGY PETRA

1. Bevezetés

A zene mindig is hatékony eszköze volt a politikai üzenetek közvetítésének. Különösen az afrikai zenei hagyományokban figyelhető meg, hogy a zene nem csupán szórakoztatásra szolgál, hanem azon keresztül mesélnek el történeteket, emlékeztetnek a múlt küzdelmeire és ösztönöznek a változásra. Burna Boy, a nigériai származású afro-fusion-előadó ennek a hagyománynak az egyik képviselője, zenéje az afrobeat örökségére épít. A *Monsters You Made* című dühös dala is ezek közé tartozik, amely az igazságtalanság, a történelmi felelősség és a lázadás kérdéseit feszegeti. Burna Boy a dalban nemcsak a gyarmatosítás örökségére reflektál, hanem arra is, hogy az elnyomás és a kizsákmányolás miként formálta az afrikai identitást, és milyen hatással van mindez a kontinens jelenére. Ez a tanulmány Burna Boy zenei és társadalmi szerepvállalását elemzi a *Monsters You Made* című dalán keresztül. A dalszöveg elemzése révén vizsgálja a gyarmati kizsákmányolás következményeit, az afrikai országok gazdasági és politikai függőségét, valamint a nyugati befolyás hatását az afrikai identitásra és oktatásra. Továbbá kitér a dal társadalmi kontextusára is, különös tekintettel a Niger-delta régió helyzetére és az #EndSARS mozgalomra. A tanulmány célja annak a bemutatása, hogy a zene hogyan válhat a társadalmi változások eszközévé és fontos politikai üzenetek közvetítőjévé.

2. Burna Boy, az afro-fusion úttörője

Burna Boy, születési nevén Damini Ebunoluwa Ogulu, világszerte elismert nigériai származású énekes és dalszerző. 1991-ben született Port Harcourt városában, egy olyan zenei örökségekkel rendelkező családba, mely lehetővé tette számára, hogy már fiatal korában megismerkedjen különféle műfajokkal. Apja reggae stílusban tevékenykedett, nagyapja pedig a méltán híres Fela Kuti első menedzsereként dolgozott (Muhlenburg, n.a.). Burna Boy 2012-ben a *Like to Party* című kislemezével vált ismertté, majd egy évvel később megjelent első albuma, a *L.I.F.E.* Az igazi áttörést a *African Giant* (2019) és a *Twice as Tall* (2020) című albumai hozták meg számára,

utóbbiért Grammy-díjat is nyert. 2022-ben teltházas koncertet adott a Madison Square Gardenben, ezzel pedig ő lett az első nigériai előadó, aki ezt elérte¹.

Burna Boy zenéje az afrobeat, a dancehall, a reggae és a hip-hop elemeit ötvözi, amit ő maga „afro-fusion”-nak nevez. A névválasztást azzal magyarázta, hogy az afrobeat képezi a zeneműveinek az alapját, melyet más könnyűzenei műfajokkal kever². Szövegeiben rendszeresen foglalkozik Afrika politikai és társadalmi problémáival: bírálja a korrupt kormányzatokat, felhívja a figyelmet a gyarmatosítás következményeire, fellép a társadalmi igazságosság érdekében és hangsúlyozza a pánafrikanizmus fontosságát. Népszerűségét kihasználva igyekszik fontos üzeneteket közvetíteni az afrikai közösség és a világ számára egyaránt. A zenéjén keresztül felerősíti azoknak a hangját, akik a perifériára szorultak, és emlékeztet arra, hogy az előző generációk küzdelmeit nem szabad elfelejteni. Burna Boy nemcsak zenészként, hanem aktivistaként is szerepet vállal, támogatja hazájában az egészségügy, az oktatás és a gazdaság fejlődése érdekében tett kezdeményezéseket. Emellett kulturális ikonná is vált, egy új generációt képviselve. Együtt dolgozott olyan világsztárokkal, mint Beyoncé, Ed Sheeran vagy Justin Bieber, ezáltal jelentősen hozzájárulva az afrikai zene globális térnyeréséhez (Muhlenburg, n.a.).

Burna Boy egyik legfőbb inspirációja a szintén nigériai származású Fela Kuti, az afrobeat úttörője, aki nemcsak zenészként, hanem emberjogi aktivistaként is ismert volt. Az afrobeat mindig is több volt, mint egyszerű zenei műfaj – mozgalom, ellenállás. Fela politikai szerepvállalása miatt sokszor összetűzésbe keveredett a nigériai kormánnyal, és zenéjét nyílt támadásként használta az elnyomás ellen. Befolyása a mai napig érezhető: *Zombie* című száma a 2016-os Black Lives Matter tüntetéseken is megszólalt (Ilesanmi, 2024). Dalait újra kiadták, 2022–23-ban pedig Párizsban kiállítást is rendeztek a munkásságáról. Nelson C.J. a *New Lines Magazine* cikkében Fela Kutihoz hasonlítja Burna Boy politikai szerepvállalását. Habár szerint Fela Kuti zenéje valódi politikai aktivizmus volt, addig a fiatal művészről úgy véli, hogy a zenéjében megjelenő politikumot csupán eszközként használja a nyugati közönség elérése érdekében. Bár a nyugati világ a generációjának hangjaként és „pán-afrikai bajnokként” tekint rá, Burna Boy magát nem jellemzi politikai aktivistaként, hanem olyannak, aki felismeri és kimondja az igazságot (C. J., 2023).

3. Gyarmati kizsákmányolás és elnyomás Afrikában

Burna Boy *Monsters You Made* című dalának egyik központi témája a gyarmati kizsákmányolás, ami rendkívül mély sebeket hagyott maga után az afrikai kontinensen. Ennek következményei a gazdasági függőség, a politikai instabilitás és a kulturális elidegenedés, amelyek a mai napig korrupcióban, egyenlőtlenségben és szegénységben nyilvánulnak meg. A gyarmatosító hatalmak Afrika-szerte kizsákmányoló gazdaságpolitikát alkalmaztak, amelynek célja az erőforrásokból származó nyereség maximalizálása volt. Habár infrastruktúrát építettek és integrálták Afrikát a globális gazdaságba, mindez a gyarmatosítók érdekeiket szolgálta, a helyi fejlődést pedig háttérbe szorította. Mivel a gyarmatosítók az európai kapitalista struktúráknak megfelelően építették fel az afrikai gazdaságot, ez hosszú távú függőséget

és strukturális gyengeségeket okozott. A gyarmatosítás gazdasági öröksége alapvető tényező Afrika máig tartó folyamatos gazdasági küzdelmeiben, ugyanis az afrikai nemzetek gazdasága az erőforrások exportjára és a külföldi befektetésekre támaszkodik, nem pedig az önfenntartó ipari és mezőgazdasági fejlődésre. Ennek eredményeképp, a gyarmati kizsákmányolás tartós hatásai miatt Afrika, hatalmas természeti erőforrásai ellenére, gazdaságilag továbbra is elmaradott (Wu, 2024).

A második fontos téma, melyet a *Monsters You Made* c. dal hangsúlyoz, az elnyomás. A gyarmatosítók erős, központosított bürokratikus autokráciákat hoztak létre a kontinensen, amelyek erőszakkal irányították a helyi lakosságot és elfojtották a politikai ellenállást. Emellett a gyarmati hatalmak közvetett uralom révén megerősítették a helyi törzsfőnökök tekintélyét, és őket használták fel a gyarmati politikák érvényesítésére és az ellenállás elfojtására. Ezek az elnyomó struktúrák azonban nem szűntek meg a függetlenség kikiáltásával,

ugyanis a posztkoloniális afrikai kormányok ezeket megörökölték, és tekintélyelvű államberendezkedést építettek ki a hatalmuk fenntartása érdekében. Az „oszd meg és uralkodj” hatalmi stratégia tovább mélyítette a társadalmakban az elnyomást, azáltal, hogy szította az etnikai rivalizálást. Mivel a legtöbb afrikai állam etnikailag sokszínű, nincs közös anyanyelvük, történelmük és hagyományuk, s ez belső konfliktusokat gerjesztett. Az elnyomás nem ért véget az afrikai államok függetlenségével, hiszen a gyarmati uralom olyan kormányzási struktúrákat is hátrahagyott, amelyek az elnyomást még jóval a dekolonizáció után is fenntartották (Wu, 2024).

A *Monsters You Made* c. dal szövegében Burna Boy bemutatja az elnyomás és az erőszak következményeit. A dal azt sugallja, hogy az afrikai népek önvédelemből kénytelenek felfegyverkezni („That’s why we are strapped with the K’s” – „Ezért vagyunk felfegyverkezve K-val”, ami alatt az AK-47-et érti). Nincs más választásuk, a túlélésük miatt folyamodnak erőszakhoz. Továbbá hangsúlyozza, hogy a lázadások elpazarolt életekhez vagy akár halálhoz is vezetnek („Just lose your life, what a waste” – „Csak elveszíted az életed, micsoda pazarlás”). A síró anyák és a haldokló fiatalok képeivel próbálja érzékeltetni a helyzet súlyosságát, és arra invitálja a hallgatóit, hogy képzeljék bele magukat a marginalizált közösségek helyzetébe („The mothers crying/We’re dying as youths/Come walk a mile in my shoes” – „Az anyák

Burna Boy Monsters You Made című dalának egyik központi témája a gyarmati kizsákmányolás, ami rendkívül mély sebeket hagyott maga után az afrikai kontinensen. Ennek következményei a gazdasági függőség, a politikai instabilitás és a kulturális elidegenedés, amelyek a mai napig korrupcióban, egyenlőtlenségben és szegénységben nyilvánulnak meg.

sírnak, fiatakként halunk meg. Gyere, sétálj egy mérföldet az én cipőmben”). A dalban Burna Boy cselekvésre szólítja fel a közönséget: „We need a change and it ain’t no way/I’m take an excuse”, azaz „Változásra van szükségünk, és semmiképp nem fogadok el kifogást”.

Burna Boy kritizálja az államfőket, akik nem tudják vagy egyszerűen csak nem akarják megérteni az elnyomottak haragját („It’s like the heads of the state/Ain’t comprehending the hate/That the oppressed generate” – „Olyan, mintha az államfők nem értenék az elnyomottak által generált gyűlöletet”). Az afrikaiak jelenleg is „rabszolgaként”, minimálbérért dolgoznak, vagyis alulértékelik a munkájukat és kizsákmányolják őket („When they’ve been working like slaves/To get some minimum wage” – „Rabszolgaként dolgoznak azért, hogy minimálbért kapjanak”). Ezzel a gazdasági egyenlőtlenségre és a szegénységre próbálja felhívni a figyelmet. Továbbá felelősségre vonja a hatalmon lévőket azért, mert a lázadó marginalizált közösségeket hibáztatják, ahelyett, hogy az ezeket kiváltó körülményekkel foglalkoznának („You turn around and you blame/Them for their anger and rage” – „Megfordulsz és hibáztatod őket a haragjukért és dühükért”). Folytatásként a „bilincs és lánc” („shackles and chains”) a rabszolgaságra, illetve az elnyomásra utal.

A dal fő üzenete, ami sokszor refrénszerűen visszatér a szövegben: „We are the monsters you made”, vagyis „Mi vagyunk a szörnyek, akiket ti teremtettetek”. Az afrikai népek próbálnak lázadni és ellenállni, az elnyomók ezért szörnyetegeknek tartják őket. Ezzel az a céljuk, hogy áthárítsák rájuk a felelősséget, ahelyett, hogy a zavargások és lázadások kiváltó okaival foglalkoznának. Ezzel a sorral Burna Boy azt az üzenetet közvetíti, hogy az elnyomottakat a rájuk kényszerített körülmények alakítják ilyenné, hiszen nincs más választásuk. Az úgynevezett „szörnyek” eredendően nem rossznak és erőszakosnak születtek, hanem a rendszerszintű bántalmazás és elnyomás tette őket azzá.

4. A nyugati befolyás az afrikai kultúrára és identitásra: gyarmatkori oktatáspolitiká

A nyugati hatalmak tevékenysége nem csupán a gazdasági erőforrások kiaknázásában mutatkozott meg, a gyarmattartók az oktatáspolitikán keresztül is jelentős mértékben formálták a helyi kultúrát, identitást és a társadalmi viszonyokat. Az európai befolyás nyomai a mai napig fellelhetőek, mellyel kapcsolatban Burna Boy kritikát fogalmaz meg dalai szövegével és a nyilatkozataiban egyaránt: „A nigériai iskolák sokkal inkább egy másik nép történelmét tanítják, mintsem a sajátunkét” – olvashatjuk az egyik NME-nek adott interjújában³.

Bár a prekolonialis Afrikában nem létezett formális oktatás intézményi kereteken belül, ez nem jelentette azt, hogy a gyerekek ne részesültek volna valamiféle tanítási folyamatban. A házi és földközeli munkák során különböző készségeket, valamint a közösség által elvárt viselkedési formákat sajátították el, az idősebb generáció történeteinek keresztül pedig a törzs történelméről és hitvilágáról szerezhettek ismereteket (Nyerere, 1968). Azonban a gyarmatosítással a misszionáriusok a 19. századtól kezdve az első „bennszülött” iskolák létrehozásában aktív szerepet vállaltak, ezáltal

a korábbi informális rendszert egy szabályozott oktatási forma váltotta fel. Annak ellenére, hogy ezen keresztény missziók vitathatatlanul hozzájárultak a tudás közvetítéséhez, valamint sok más fejlesztési feladatokat is elláttak, ma a megítélésük korántsem egységes. Az általuk nevelt afrikai fiatalokat a gyarmatosítók érdekeik szerint használták fel (gyakran tolmácsként vagy az adminisztráció során tartottak rájuk igényt, valamint igyekeztek az európai normáknak megfelelően öltöztetni őket, ezáltal elvesztették a kapcsolatot a saját közösségükkel, kultúrájukkal). A brit fennhatóság alá tartozó területek esetében a misszionárius iskolákban az oktatás a helyi afrikai nyelveken zajlott, a képzés elvégzése után azonban a tanulmányok folytatására csak angol nyelven kínáltak lehetőséget, így a továbbtanulásra kevesen voltak képesek. Ezzel ellentétben a francia gyarmatokon már az alapfokú intézményekben is az anyaország hivatalos nyelve volt használatos, viszont kevesebb afrikai részesült oktatásban és kisebb mértékben hagyatkoztak a missziós iskolákra. (Búr, 2011). Emellett a brit gyarmatbirodalmakban megfigyelhető volt egyfajta kivételezés, mely a közigazgatást és az oktatási rendszert egyaránt átítatta. A „közvetett hatalomgyakorlás” során a helyi főnököket bevonták az adminisztrációba a területek ellenőrzésének megkönnyítése érdekében – hiszen ők ismerték a közösség hagyományait, beszélték a nyelvet –, ezzel olyan lehetőséget biztosítva nekik, melynek köszönhetően jelentős előnyökre tettek szert. Ez a fajta részrehajlás sok más tényezővel egyetemben bomlasztotta a társadalmi egységet.

Tovább fokozta a problémát a felsőfokú intézmények hiánya, melyek a 20. század kezdetéig szinte egyáltalán nem léteztek, így a magasan képzett afrikaiak száma meglehetősen csekély volt, ezáltal a függetlenedési hullám után a közigazgatási pozíciók betöltése komoly kihívást jelentett a kontinens számára (Tarrósy – Suha, 2013). A gyarmati időszakban tehát az oktatás célja elsősorban a vallási térítés, az asszimiláció és a kizsákmányolás volt, nem pedig az önálló fejlődés megindítása. Az eurocentrikus szemlélet barbárnak és elmaradottnak nyilvánította a korábbi tanítási módszereket, így a nyugati narratívát tükröző tanterv váltotta fel azokat, ami az őslakosok identitásvesztéséhez és a gyarmattartók kulturális hegemoniájához vezetett.

Az idegen világnézetek a mai napig mind tartalmi, mind pedagógiai tekintetben fellelhetőek az afrikai oktatási rendszerekben (Shizha, 2013). Ezt Burna Boy is sérelmezi Mungo Park szerepének megkérdőjelezésével („Mungo Park and the fool/ That said they found river Niger” – „Mungo Park és az a bolond, aki azt mondta, hogy felfedezték a Niger folyót”) – A skót felfedező 1795-ben indult első felderítő-útjára, majd 1805-ben ismét visszatért, ekkor a folyó végighajózását tűzte ki célul, viszont az expedíció során életét vesztette. Azonban valójában ezek az utak csak az európaiak számára jelentettek újdonságot (Búr, 2011). Ahogyan az előadóművész is hangsúlyozza az NME interjú³ során, a Niger folyó már a „felfedezés” előtt, évezredek óta meghatározó szerepet játszott a helyi közösségek életében – nem lehet „felfedezni” olyasmit, aminek már megvan a maga történelme. A kolonizáció korából fennmaradt oktatási rendszer és tananyag rekonstrukciója fontos lépés lehet Afrika számára, hiszen az európai narratíva által elnyomott „bennszülött” tudásrendszerek részét képezhetik azon tényezőknek, melyek segíthetnek az önálló fejlődési út

kijelölésében, valamint a közös identitás visszaszerzésében (Tarrósy – Suha, 2013).

Ennek előmozdításához nagyban hozzájárult Ama Ata Aidoo (1942–2023) ghánai író, politikus, nőjogi aktivista munkássága. Aidoo irodalmi pályafutása során történetein keresztül vizsgálta az afrikai identitás összetettségét, a gyarmatosítás következményeit, valamint nagy hangsúlyt fektetett a nők mindennapos küzdelmeinek bemutatására (Sackeyfio, 2007). Munkássága azonban nem csak az afrikai irodalom fejlődéséhez járult hozzá, hiszen 1982–1983 között Ghána oktatásért felelős minisztere volt, továbbá számos egyetemen tanított (Eddoumi, 2025), így tevékenysége mély nyomott hagyott az ország és a kontinens kultúrájában egyaránt. Nem véletlen tehát, hogy a dal végén egy 1987-es videointerjújából kivágott részletet hallhatunk. Nyilatkozata⁴ során az író nő egyaránt utal a kontinens gazdasági és kulturális kizsákmányolására, valamint rávilágít arra, hogy a helyi közösségek kénytelenek voltak mindent feláldozni a gyarmatosítók érdekei végett, cserébe viszont semmit sem kaptak. A riporter kérdésére („But don’t you think that this is over now?” – „De nem gondolja, hogy ez már véget ért?”) a válasz („Over where? Is it over?” – „Hol van vége? Vége van?”) egyértelműen jelzi, hogy a következmények továbbra is érzékelhetőek, a gazdasági nehézségek, az instabilitás és a társadalmi igazságtalanságok a mindennapi élet részét képezik.

Aidoo irodalmi pályafutása során történeteinek keresztül vizsgálta az afrikai identitás összetettségét, a gyarmatosítás következményeit, valamint nagy hangsúlyt fektetett a nők mindennapos küzdelmeinek bemutatására. Munkássága azonban nem csak az afrikai irodalom fejlődéséhez járult hozzá, hiszen 1982–1983 között Ghána oktatásért felelős minisztere volt, továbbá számos egyetemen tanított, így tevékenysége mély nyomott hagyott az ország és a kontinens kultúrájában egyaránt.

5. #EndSARS – A „Soro Soke” generáció hangja

Burna Boy munkássága tökéletesen szemlélteti, hogy a zene nem csupán szórakoztatásra szolgálhat, hiszen ami egyszerű dallamnak indul, az könnyen felhívássá válhat, különösen, ha a szöveg társadalmi és politikai problémákra világít rá a kormányzat kritizálásán keresztül. A történelem során számos esetben megfigyelhettük, hogy egy dal a társadalmi változások eszközeként funkcionált, esetleg egy tüntetés központi elemévé vált. Az 1960-as években például Pete Seeger *We Shall Overcome* című szerzeménye az alabamai Selmából a Montgomery kongresszusáig

szervezett felvonuláson⁵ játszott hatalmas szerepet (Smithsonian Folkways, n.a.), a Creedence Clearwater Revival zenekar által írt *Fortunate Son* pedig a vietnami háborúra reflektált, s ezzel hamar a háborúellenes mozgalom himnuszává vált (Revisiting Creedence, n.a.). A „protest” műfajba sorolható dalok jelentősége azonban napjainkban sem csökkent, hiszen számos dal volt hallható a 2016-os Black Lives Matter tüntetések folyamán, a nigériai #EndSARS mozgalom demonstrációi alatt pedig a *Monsters You Made* is felcsendült.

2020. október 1-jén Nigéria függetlensége 60. évfordulóját ünnepelte, miután 1960-ban felszabadult a Brit Birodalom uralma alól. Azonban az ünnepelésre nem volt sok ok, mert a munkalehetőségek hiánya, az élelmiszerárak növekedése, a rendvédelmi szervek által elkövetett erőszak, valamint a Boko Haram fenyegetései jelentősen megnehezítették a polgárok életét. A feszültség átítatta a mindennapokat, ezen tényezők pedig valószínűleg hozzájárultak ahhoz, hogy a későbbi események egy egész generációból ellenállást váltsanak ki (Lorenzo, 2022).

2020. október 4-én a Special Anti-Robbery Squad (SARS) rendőrségi szerv tisztjei két férfit rángattak ki egy hotelből, majd egyiküket az utcán lelőtték. Az erről készített videó hamar elterjedt az interneten, az eset pedig hatalmas felháborodást eredményezett. Néhány nap elteltével tüntetések törtek ki országszerte, és bár október 11-én a SARS egységét feloszlatták, az aktivisták kiemelték, hogy a visszaélések és az erőszak megszüntetése érdekében a teljes rendőrség átfogó reformjára van szükség. 2015 óta a hatóságok már ötödik alkalommal kötelezték el magukat a változás mellett a SARS és egyéb rendvédelmi szervek ügyében, azonban ezek nem bizonyultak többnek üres ígéreteknél. Az elégedetlenség tehát nem csökkent, a tiltakozás folytatódott, mely ismét erőszakba torkollott, mikor a Lekki településen található fizetőkapunál a nigériai hadsereg a tömegbe lőtt. A hatóságok nem vállaltak felelősséget a lövöldözésért, valamint az #EndSARS mozgalom vezetőit is igyekeztek elhallgattatni a bankszámlájuk befagyasztásával, továbbá bírságot szabtak ki azokra a hírügynökségekre, amelyek az eseményről készült videókat nyilvánosságra hozták. A tüntetésre a válasz tehát pontosan az volt, ami ellen a mozgalom tiltakozott: a rendőrök által elkövetett erőszak (Amnesty International, 2021).

Az #EndSARS mozgalom közege a közösségi média volt, különösen a Twitter (a mai X), ahol már 2017 óta használták a hashtaget a SARS erőszakos cselekedeteinek a dokumentálására (2020 októberéig 48 millió bejegyzést tettek közzé ezzel a jelöléssel). A technológiához való hozzáférés lehetővé tette az afrikai fiatalok számára, hogy olyan eszközöket alkalmazzanak elégedetlenségük kifejezésére, mely a korábbi generációk számára nem volt elérhető. Az okostelefonok elterjedése és az internetes platformok népszerűségének növekedése nagyban hozzájárult a megmozdulások tömegessé válásához, melyben kulcsszerepet vállaltak a fiatalok, azaz a „Soro Soke”⁶ generáció. A tüntetések során a különböző zeneszámok mellett a kifejezést is sokszor skandálták, ekkor vált csatakiáltássá. Napjainkban viszont már olyan felhívássá változott, amely felszólalásra ösztönöz, legyen szó klímaváltságról, visszaélésekről vagy bármilyen kisebbségi jogokról (Lorenzo, 2022). Burna Boy szintén az online platformokon állt ki a nigériai fiatalok mellett, a jogtalanul

bántalmazott és letartóztatott tüntetők számára pedig pénzügyi segítséget kínált fel. Az előadó dalán keresztül a demonstrálók a politikai elitnek üzentek.

Az #EndSARS mérföldkönek tekinthető, hiszen az ország legjelentősebb tüntetése volt az 1990-es évek óta, valamint rávilágít arra, hogy a jövő az ifjúság kezében van, akik a közösségi média segítségével hatást gyakorolhatnak a hatóságokra. Számos fiatal szerint ennek felismerése okán 2021 júniusában a nigériai kormány felfüggesztette a Twittert az országban (a közösségi oldal blokkolását a hatóságok azzal indokolták, hogy a platform jogtalanul törölte és sértőnek minősítette az elnök egyik bejegyzését – Lorenzo, 2022).

6. A gyarmati múlt öröksége: a Niger-delta régió kizsákmányolása napjainkban

Bár a gyarmatosítást hajlamosak vagyunk lezártnak tekinteni, azonban annak következményei, mint pl. a gazdasági függőség, instabilitás, a kulturális megosztottság mind a mai napig érzékelhetőek Afrika-szerte. Afrika gazdasági szerkezete továbbra is a volt gyarmattartók érdekeit szolgálja, ugyanis az export főként a volt gyarmattartó országok és más kontinensek felé irányul, míg az afrikai országok közötti kereskedelem gyenge. Továbbá a közlekedési infrastruktúra – a jobb főutakkal és a nagyobb teljesítményű vasutakkal – elsősorban az exportorientált bányavidékek és ültetvények kiszolgálására épült, nem pedig a belső gazdasági kapcsolatok erősítése érdekében. Az egymás iránti bizalmatlanság és a korrupció is tovább nehezíti az afrikai országok közötti gazdasági együttműködést, ezzel akadályozva a kontinens önálló fejlődését. Emellett Afrika gazdaságának fejlődését tovább hátráltatja a tőkehiány, amely akadályozza az infrastruktúra és a termelési beruházások bővítését. Bár a fejlett világ nyújt némi segílyt és támogatást, ezek hatása minimálisnak bizonyul, és nem kínálnak hosszú távú megoldást, inkább kihasználják a gazdasági kiszolgáltatottságukat (Erdösi, 2011).

Burna Boy hazája, Nigéria egy jó példa annak a bemutatására, hogy milyen következményekkel jár a gyarmati múlt és a máig tartó gazdasági kizsákmányolás. Az olajban gazdag Niger-delta régiója már a kezdetektől a vállalati haszonszerzés központjává vált, miközben a helyi lakosság számára szegénységet, mindennapos korrupciót és folyamatos társadalmi feszültségeket hozott. A helyzet Nigéria 1960-as függetlenné válása után is folytatódott, ugyanis az állami biztonsági erők továbbra is elnyomták azokat a közösségeket, amelyek igazságosabb bánásmódot követeltek az olajvállalatoktól. A Niger-deltában élő őslakos közösségeket soha nem vonták be az olajkitermeléssel kapcsolatos döntésekbe, annak ellenére, hogy az ő földjeiken zajlik a tevékenység. Továbbá az állam és az olajtársaságok partnersége kizárólag a profitot tartja szem előtt, miközben a mezőgazdaságból és halászatból élő helyi lakosság földjeit és vizeit kizsigerelik. Ezáltal a közösségek földrablásnak, környezetszennyezésnek és megélhetésük elvesztésének esnek áldozatul, míg a kormány fegyveres erőkkel védi az olajvállalatok érdekeit. Ennek következtében a Niger-delta mára a világ egyik legszennyezettebb, legmilitarizáltabb és legszegényebb régiójává vált (Henshaw, 2021).

Burna Boy a *Monsters You Made* című dalával a Nigériában történő olajkitermelés ellen foglalt állást. Az Apple Musicnak a következőt nyilatkozta: „Az emberek-

nek meg kell érteniük, hogy mi történt valójában Riversben, ami a szülőállamom Nigériában. Ez olyan, mintha valaki a házad alatt ásná, és elvenné, amit akar, ami értékes lehet a számára. De tönkretették az otthonodat, és most már nem biztonságos, és most már nem is az otthonod többé”. Ennek okán a *Monsters You Made* elején Ebikabowei „Boyloaf” Victor-Ben hangja szólal meg, aki a Movement for the Emancipation of the Niger Delta (MEND) egykori parancsnoka volt. Ez egy nigériai katonai szervezet, amely azon külföldi olajvállalatok ellen harcolt, amelyek a régió nyersolaját kibányászva szennyezték a környezetet és szegénységet hagytak maguk után (Dopamu, 2020). Boyloaf figyelmezteti a kormányt, hogy cselekedniük kell a régióban, mert ha nem tesznek semmit, akkor még kegyetlenebb lázadásokkal kell majd szembenéznük („The youths or the next people coming after us/I think will be more brutal than what we have done” – „A fiatalok vagy az utánunk következő emberek szerintem sokkal brutálisabbak lesznek, mint amit mi tettünk”).

A *Monsters You Made* videoklipje⁷ által a dal üzenete még erőteljesebbé válik: a helyszín egy afrikai falu, ahol Burna Boy egy felfegyverzett, egyenruhás lázadó csoport vezetőjeként jelenik meg. Az elnyomottak egy kivetített videón keresztül értesülnek az őket is érintő igazságtalanságokról (a videóban tüntetéseket, olajjal történő környezetszennyezést, égő épületeket és erőszakot látni). A videót nézők között ott van egy katonai egyenruhába öltöztetett kisfiú is, egy plüssmacival a kezében, azt mutatva, hogy már a gyerekek is rákényszerülnek a rendszer elleni lázadásra. A refrén közben egy üzenet jelenik meg a képernyőn: “We Will Not Back Down, We Will Not Surrender”, azaz „Nem hátrálunk meg, nem adjuk meg magunkat”. A videoklip második felében ez a csoport lázadásba lendül az elnyomói ellen, majd a végén elégetnek egy rakás pénzt, amit az ellenállás során eltulajdonítottak a kizsákmányolóiktól. A pénz az elnyomók által megszerzett vagyont és erőforrásokat szimbolizálja. Ennek elégetésével a klip azt üzeni, hogy az elnyomó rendszereknek, a kizsákmányolásnak és az egyenlőtlenségnek véget kell vetni.

7. Konklúzió

A Burna Boy által képviselt művészet rávilágít arra, hogy a zene hatása túlmutat a szórakoztatáson, erőteljes üzeneteivel pedig képes olyan mozgalmak élére állni, mint az #EndSARS tüntetések. Fela Kuti hagyományát követve bátran fogalmaz meg kritikát a kormányzattal és a gyarmatosító hatalmak elnyomásával szemben, valamint a dekolonizációt követő időszak kihívásaira is felhívja a figyelmet, kiemelt hangsúlyt fektetve a Niger-delta régió helyzetének ismertetésére. A dal mondanivalóját – ezzel együtt azonban a felelősséget is – Chris Martin énekes közreműködése emeli globális szintre, aki amellet, hogy ellensúlyozza a nigériai művész erőteljeségét, képviseli a nyugati világ és Afrika együttműködésének szükségességét. Bár a társadalmi és gazdasági változások előmozdítása, valamint a közös identitás megteremtésének lehetősége elsősorban az afrikai fiatalok kezében van, elengedhetetlen, hogy a nyugati világ is megismerje a kontinens strukturális kihívásait, ezáltal új perspektívából tekinthessen az ott végbemenő folyamatokra. Ennek elősegítésére a zene tökéletes eszközként szolgálhat. *

Jegyzetek

- ¹ Az információ elérhető: <https://www.allmusic.com/artist/burna-boy-mn0003297650#biography>
- ² Az információ elérhető: <https://genius.com/artists/Burna-boy>
- ³ Az interjú elérhető: <https://www.nme.com/big-reads/burna-boy-cover-interview-2020-twice-as-tall-afrobeats-african-giant-2723141>
- ⁴ Az interjú elérhető: https://www.youtube.com/watch?v=vFm61M8LyeY&t=64s&ab_channel=EYEGAMBIA
- ⁵ A Martin Luther King Jr. által vezetett tüntetés az afroamerikai polgárok szélesebb körű választójogáért folytatott harcnak a része volt.
- ⁶ A „Soro Soke” jelentése „Szólalj fel”, a kifejezés a yoruba nyelvből származik, melyet főként Lagos és Délnyugat-Nigéria legnagyobb etnikai csoportjainak körében használatos.
- ⁷ A videoklip elérhető: https://www.youtube.com/watch?v=IRpBLAwIbeA&ab_channel=BurnaBoy

Felhasznált irodalom

- Amnesty International (2021). *#EndSARS movement: From Twitter to Nigerian Streets*. <https://www.amnesty.org/en/latest/campaigns/2021/02/nigeria-end-impunity-for-police-violence-by-sars-endsars/> (Elérés: 2025.03.29.)
- Búr, Gábor (2011). *Afrika-történeti tanulmányok*. Mundus Novus.
- C. J. Nelson (2023): *Burna Boy's Strengths Have Always Been in His Music, Never His Politics*. New Lines Magazine. <https://newlinesmag.com/spotlight/burna-boys-strengths-have-always-been-in-his-music-never-his-politics/> (Elérés: 2025.03.29.)
- Dopamu, Jojololaoluwa (2020): *#Exclusive: What Burnaboy's 'Monsters You Made' Means to a New Generation of Africans*. MoreBranches. <https://www.morebranches.com/exclusive-what-burnaboys-monsters-you-made-means-to-a-new-generation-of-africans/> (Elérés: 2025.03.29.)
- Erdősi, Ferenc (2011): Afrika belső és külső kihívásai a XXI. században. *Afrika Tanulmányok*, 5(4), pp. 53–63. <https://journals.lib.pte.hu/index.php/afrikatanulmanyok/issue/view/436>
- Folkways Recordings. (n.a.). *Freedom Songs: Selma, Alabama*. <https://folkways.si.edu/freedom-songs-selma-alabama/african-american-music-american-history-struggle-protest/music/album/smithsonian> (Elérés: 2025.03.29.)
- Henshaw, Ken (2021): *Corporate profiteering in the Niger Delta*. The Ecologist. <https://theecologist.org/2021/oct/13/corporate-profiteering-niger-delta> (Elérés: 2025.03.29.)
- Hodge, Mikalah (2023). *The Pitches pf Protests: How Music Makes Movements*. Harvard Political Review. <https://harvardpolitics.com/pitches-of-protest/> (Elérés: 2025.03.29.)
- Ilesanmi, Alaba (2024): *Fela Kuti is more famous today than ever – what's behind his global power*. The Conversation. <https://theconversation.com/fela-kuti-is-more-famous-today-than-ever-whats-behind-his-global-power-235355> (Elérés: 2025.03.29.)
- Lorenz, Trish (2022). *Soro Soke: The Young Disruptors of an African Megacity*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009211840>
- Muhlenburg, Dylan (n.a.): *Burna Boy's rise to global influence*. TFG Media. <https://tfgmedia.co.za/life-style/the-rise-of-burna-boy/> (Elérés: 2025.03.29.)
- Nyerere, Julius K. (1968). *Ujamaa – Essays on Socialism*. Oxford University Press.
- Revisiting Creedence (n.a.). *How „Fortunate Son” became one of the most popular anti-war anthems*. <https://www.revisitingcreedence.com/culture/how-fortunate-son-became-one-of-the-most-popular-anti-war-anthems?ref=the-e-world.com> (Elérés: 2025.03.29.)
- Sackeyfio, Rose (2007). *Altered Spaces: Interrogating Tradition and Modernity in Ama Ata Aidoo's "Changes."* *Obsidian*, 8(2), 73–93. <http://www.jstor.org/stable/44489260>

- Shizha, Edward (2013). Reclaiming Our Indigenous Voices: The Problem with Postcolonial Sub-Saharan African School Curriculum. *Journal of Indigenous Social Development*, 2(1), 1–18. <https://journalhosting.ucalgary.ca/index.php/jisd/issue/view/4471>
- Tarrósy, István – Suha, György (2013). Afrikai felsőoktatási harmonizáció a fejlődés érdekében. *Polgári Szemle*, 9(1-2), 360–382. <https://polgariszemle.hu/archivum/111-2013-majus-9-evfolyam-1-2-szam/nemzetkozi-tajolo/539-afrikai-felsooktatasi-harmonizacio-a-fejlodes-erdekeben>
- Wu, Juning (2024): Colonial Legacy and Its Impact: Analysing Political Instability and Economic Underdevelopment in Post-colonial Africa. *SHS Web of Conferences*, 193(04016). APMM 2024. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202419304016>

English Abstract

The impact of Africa’s colonial heritage up to the present day – through Burna Boy’s song „Monsters You Made”

The central theme of the paper is the political and social role of music in the African context, with a special focus on Burna Boy’s song *Monsters You Made* and its message. The aim of the research is to show how music can become an instrument of social change and a mediator for important political messages. Through the example of the song, it explores how music reflects on the legacy of the colonial past, the economic and political dependency of African countries, and Western-influenced African identity and education. It also aims to explore the ways in which the artist uses music to promote resistance and political awareness, with a particular focus on the problems of the Niger Delta region and the #endSARS movement. The exploratory research is based on an examination of studies, academic articles, journals and online sources, completed by an analysis of the lyrics. The results of the research show that Burna Boy’s song *Monsters You Made* is not only an artistic expression but also a powerful political statement. The lyrics reflect on the traumas of African history and social injustice, making music an effective tool for promoting social change.

A szerzőkről

About the Authors

Lovász Györeg

Nemzetközi kapcsolatok szakértő, BA,
Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészeti-
és Társadalomtudományi Kar
International relations expert, BA,
University of Pécs, Faculty of Human-
ities and Social Sciences

Nagy Péter

Nemzetközi kapcsolatok szakértő, BA,
Pécsi Tudományegyetem Bölcsészeti-
és Társadalomtudományi Kar
International relations expert, BA,
University of Pécs, Faculty of Human-
ities and Social Sciences

@

lovasz.gyreg@gmail.com

petranagy94@gmail.com

VÁLOGATOTT AFRIKANISZTIKAI TANULMÁNYOK BIEDERMANN ZSUZSÁNNÁ EMLÉKÉRE¹

BUDA GERGELY

A számos afrikai témát interdiszciplináris módon feldolgozó kötet aktuális afrikai kérdéseket tárgyal globális, regionális és országos szinten, elméleti és valós szemszögből egyaránt. Az egyes tanulmányok szekunder és/vagy primer kutatási eredményekre épülnek, és különféle módszertani eszközöket használnak, beleértve a levéltári kutatásokat, terepkutatásokat, esettanulmányokat, interjúkat, statisztikai elemzéseket. Mindenekelőtt azonban olyan témákkal foglalkoznak, amelyekben Biedermann Zsuzsánna is tevékenykedett, publikált vagy érdeklődött irántuk.

Biedermann Zsuzsánna fiatal magyar afrikanista volt, aki 2022 májusában hunyt el. Pályafutását a fejlődésgazdaságtannak szentelte, amelynek középpontjában a gazdasági feltételek és az egyének választási lehetőségeinek javítása állt. Közgazdasági elméleteket alkalmazott a való világ problémáinak megoldására, és az volt a célja, hogy elősegítse a szakpolitikailag releváns vitákat arról, hogyan javíthatók az emberek lehetőségei és életminősége. A szubszaharai Afrika iránti elkötelezettsége kiterjedt terepmunka és kutatási projektjei révén nyilvánult meg, tükrözve a pozitív társadalmi hatások iránti szenvedélyét.

A kötet I. részében a változó globális renddel és az afrikai „fejlesztő állam” koncepciójával kapcsolatos vitákról szóló tanulmányokat olvashatunk, mint pl. Afrika és Közép-Kelet-Európa geopolitikai szerepeinek elméleti elemzését, valamint két tanulmányt a fejlesztő államokról tágabb afrikai kontextusban és kimondottan Etiópiában. Ezek a tanulmányok az állami beavatkozást és az afrikai fejlődési modellek előtt álló kihívásokat tárgyalják.

Tarrósy István és Vörös Zoltán tanulmánya azt elemzi, hogy Afrika valamint Közép- és Kelet-Európa (KKE) hogyan pozicionálhatja magát a 21. században. Először a kulcsfontosságú fogalmakat és elméleteket tekinti át, majd a világrend három lehetséges forgatókönyvét (egypólusú, többpólusú, bipoláris) taglalja. Az elemzés az afrikai geopolitikára összpontosít, és megvizsgálja a kelet-közép-európai országok lehetséges szerepét az afrikai külpolitikában. Ezt követően bemutatja, hogy Afrika miként nyert újra jelentőséget a 2004 óta EU-taggá vált közép-kelet-európai országok külpolitikai napirendjén. A fejezet hozzájárul az Európa–Afrika kapcsolatok kibővített hatókörének megvitatásához a változó világrend tükrében. Az Európai Unió is kézzelfogható megoldásokat keres a globális kihívásokkal való megbirkózásra az Afrikai Unióval (AU) és tagállamaival, amelyek szintén szorosabb együttműködésre

törekednek Európával és más globális szereplőkkel. A szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy a globális átmenet számos aspektusa sok ország számára előnyös lehet, de a fokozott és fokozódó kölcsönös függés is több bizonytalansági és kockázati tényezőt vet fel. A közelmúltban az Ukrajnában, Koszovóban és Gázában zajló konfliktusok jól mutatják ezeket a veszélyeket. A közép- és kelet-európai (KKE) és afrikai nemzetek korlátozott befolyással bírnak a nemzetközi szervezetekben, és az afrikai regionális kereteknek, mint például az Afrikai Uniónak, még ki kell használniuk és meg kell valósítaniuk a bennük rejlő lehetőségeket. Ez a helyzet Afrika méretét és népességét tekintve aggodalomra ad okot. Az együttműködésen alapuló regionális megközelítések kulcsfontosságúak a válságokkal szembeni ellenálló képesség fokozása és a függőségek kezelése szempontjából. A szerzők Kiss Juditra hivatkoznak, aki hangsúlyozza, hogy Afrika előrelépése a globális gazdaságban a fenntartható, inkluzív növekedés elérésén múlik. A kereskedelmi adatok azonban csekély előrehaladást mutatnak, mivel mindkét régió kihívásokkal néz szembe a külső gazdaságokra, export- és befektetői piacokra való támaszkodás miatt. Az afrikai és a kelet-közép-európai partnerségek diverzifikálhatják a piacokat és elősegíthetik a növekedést, de a kelet-közép-európai országoknak is csökkenteniük kell Nyugat-Európától és az orosz energiától való függőségüket.

Konstruktív kritikaként először is megemlíthető, hogy az elemzés túlnyomórészt a külkapcsolatokra fókuszál, anélkül, hogy megfelelően figyelembe venné a közép-kelet-európai országok előtt álló belső kihívásokat. E belső dinamikák megértése kulcsfontosságú annak értékeléséhez, hogy Közép-Kelet-Európa milyen hatékonyan tud kapcsolatba lépni az afrikai nemzetekkel. Többek között Mas (2020) is kiemeli a belső kohézió fontosságát a külpolitikára és a közös külgazdasági teljesítmény kialakításában, különösen függő állami pozícióból (Moon, 1983). Másodszor, az olyan geopolitikai feszültségek említése, mint például az ukrajnai és a koszovói, értékes, de az elemzés részletesebben feltárhatná, hogy ezek a konfliktusok miként hatnak konkrétan az Afrika és Közép-Európa közötti kapcsolatokra. A globális konfliktusok összekapcsolódása megkívánja annak árnyalt megértését, hogy a közép-kelet-európai országok prioritásai hogyan változhatnak az európai nyomás hatására (Drezner, 2014).

Ricz Judit tanulmánya a fejlesztő állam fogalmára koncentrált, különösen Afrikában. Áttekinti a fejlődéskutatás történelmi és mai megközelítéseit, szembeállítva a kelet-ázsiai modellt Afrika jelenlegi fejlődési kihívásaival és az állami intervenció újjáéledésével. Azt állítja, hogy az afrikai országokban az átalakító (transformative) fejlődés a 'fejlesztő' állam meglétéén múlik, amint azt Mkandawire (2001) is hangsúlyozza. Ez összhangban van Thurbon (2016) elképzelésével, amely a gazdasági fejlődésre és az állami elkötelezettségre összpontosító fejlesztési gondolkodásmódról szól. A legújabb szakirodalom egy ágens-központú elemzést szorgalmaz a fejlesztő államok elméletében, kiemelve a sikeres kelet-ázsiai modernizációt mint Afrika számára követendő modellt. A történelmi kihívások ellenére Afrika jelentős gazdasági fejlődési potenciált mutatott fel, cáfolva ezzel a fejlesztő állammodell alkalmazása elleni érveket. A közelmúltbeli válságok, köztük a COVID-19, bebizonyították

az afrikai államok ellenálló és kormányzási képességét, megkérdőjelezve az adminisztratív képességek hiányára vonatkozó állításokat és sztereotípiákat. A nagyrészt kínai finanszírozás által támogatott infrastrukturális fejlesztések a hazai tervezési szakértelem növekedését tükrözik, bár a régiók között különbségek vannak e tekintetben. Míg egyes afrikai nemzetek nem rendelkeznek koherens fejlesztési stratégiákkal, a fejlesztés iránti megújult elkötelezettség továbbra is fennáll, amint azt Ruanda és a Dél-afrikai Köztársaság példája is mutatja. A 21. századnak előnyben kell részesítenie az ún. Senian-képességek megközelítését, amely a gazdasági növekedésre, a társadalmi befogadásra és a környezeti fenntarthatóságra összpontosít interdiszciplináris kutatás révén. A jövőbeni vizsgálatok során fel kell tární a hazai kapacitásokat és a koalícióépítést, miközben a fejlődést befolyásoló külső és belső tényezőket egyaránt ismertetni kell. Továbbra is szükség van gyakorlati végrehajtási stratégiákra a fejlesztő államok számára, beleértve a társadalmi konszenzus kialakítását és az állam által irányított kezdeményezések finanszírozását. Végül a szerző optimizmusát fejezi ki azzal kapcsolatban, hogy a közelmúltbeli válságok lehetőséget kínálhatnak a szubszaharai Afrika fejlesztési stratégiáinak újragondolására, egy fenntarthatóbb modell felé való elmozdulásra.

A szöveg alapos elemzést ad a fejlesztő állami modellről, de számos kritikai megközelítést is tartalmaz. Hatékonyan szembeállítja a kelet-ázsiai modellt Afrika kihívásaival, igazodva olyan kutatókhoz, mint Ha-Joon Chang (2006), akik hangsúlyozzák a sikeres modellekből való tanulás fontosságát. Az olyan keretrendszerek beépítése, mint Immanuel Wallerstein (1998) világrendszer-elmélete, javíthatja az afrikai fejlődést befolyásoló globális gazdasági kontextus megértését.

Pásztor Szabolcs tanulmányának középpontjában Etiópia áll, annak is az erős kormányzati beavatkozással jellemezhető fejlesztő kapitalizmusa. Felméri az állami támogatás és a bürokratikus függetlenség korlátait, miközben összehasonlítja Etiópia modelljét a kelet-ázsiai esetekkel, hogy meghatározza annak hatékonyságát. Következtetése szerint Etiópia előrelépést tett a fejlesztő állammá válás felé, különösen a gazdasági növekedés fenntartása és az intézményi hálózatok fejlesztése terén. A vidéki és városi területek közötti egyenlőtlenségek, az emberi jogok folyamatos megsértése, a valódi demokrácia hiánya és az élelmiszerhiány azonban bonyolítja ezt a képet. A kormánynak az etnikai sokféleséggel való szembenézés iránti igénye további kihívásokat jelent a gazdasági „felzárkózás” számára. Noha Etiópia magas szintű iparosodása a kelet-ázsiai modelleket tükrözi, alapvető különbségek vannak, különösen abban, hogy a kormányzó párt beavatkozásai gyakran sértették az emberi

Az afrikai és a kelet-közép-európai partnerségek diverzifikálhatják a piacokat és elősegíthetik a növekedést, de a kelet-közép-európai országoknak is csökkenteniük kell Nyugat-Európától és az orosz energiától való függőségüket.

jogokat. Etiópia kormánya jelentős beruházásokat kezdeményezett olyan ágazatokban, mint a kommunikáció, az oktatás és a vízenergia, ezzel elérve a kezdeti növekedést. A szigorú politikai korlátok azonban hátráltatják a magánszektor részvételét, és a hosszú távú siker az állam szerepének átalakításán múlik a fejlesztési folyamatban.

A tanulmány megjegyzi, hogy a politikai korlátok hátráltatják a magánszektor részvételét, de bővebben kifejthetné a korlátozás következményeit. Az élénk magánszektor fenntartható fejlődésben betöltött fontosságáról szóló szakirodalom – például William Easterly (2002) – megvitatása világosabb képet adna azokról a lehetséges akadályokról, amelyekkel Etiópia szembesül a vegyesebb gazdaságra való átállás során. Értékes tanulságokkal szolgálhat Etiópia számára annak megvitatása, hogy az említett kelet-ázsiai nemzetek hogyan tértek át az állam által vezetett megközelítéstről a piacorientáltabb megközelítésre.

Solymári Dániel és Czirják Ráhel tanulmánya a nemzetközi fejlesztési segélyezés kritikájáról szól, annak hatékonyságát igyekszik ezzel javítani. Kifejezetten foglalkozik a kenyai, ugandai és tanzániai nyomornegyedek helyzetével, elemezve a különböző segélyprojektek szerepét, köztük a Máltai Lovagrend Magyar Szeretetszolgálatának projektjeit. Bár az 1970-es és 1980-as évek egyes gazdasági és politikai nézetei elavultak, hatásuk átformálta a szegénységről és a fejlődésről alkotott felfogást. Egyes gondolkodók, mint például Amartya Sen és Martha Nussbaum (1993) olyan mozgalmakat inspiráltak, amelyek az életminőség javítására és az emberi szenvedés kezelésére összpontosítottak. Az új fejlesztési iskola (post-development school), bár néha radikálisnak tekinthető, a normatív megközelítéseket hangsúlyozza az empirikus elemzés mellett. A nemzetközi segélyezési rendszer kritikussai három csoportba sorolhatók: azok, akik a segélyezést neokolonializmusnak tekintik, azok, akik a végrehajtási kérdéseket helyezik előtérbe, és azok, mint Sen, akik megkérdőjelezzik a nyugati fejlesztési célok kulturális helytállóságát. Nevezetesen, olyan figurák, mint Peter Bauer (1976) és Friedrich Hayek (1976), a segélynyújtás erkölcsi kötelezettsége ellen érvelnek, azt sugallva, hogy az elősegíti a függőséget, és hogy az életminőség az ország érdemeit tükrözi. A „humanitárius imperatívusz” erkölcsi kötelezettséget sugall a szenvedés enyhítésére, hangsúlyozva a közösség részvételét a segélyezési erőfeszítésekben.

A szerzők az afrikai nyomornegyedekben felmerülő problémákat vitatják meg, ahol a helyi kormányzás gyakran gátolja a fejlesztéseket saját, belső érdekek miatt. Érvelésük szerint mivel a migráció és az erőszak ösztönzi az urbanizációt, ezeknek a szegregált közösségeknek a jövője továbbra is bizonytalan. Mind az afrikai vezetőknek, mind a nyugati döntéshozóknak újra kell értékelnüik a fejlesztési stratégiákat, elismerve Afrika potenciálját, miközben kezelni kell a válságokat. A felelős befektetésnek integrálnia kell a segélyezési szempontokat, ahelyett, hogy Afrikát csupán üzleti lehetőségként tekintené.

Bár a szerzők a fejlesztési stratégiák újraértékelését szorgalmazzák, a kelet-afrikai nyomornegyedek bemutatásán kívül nem adnak konkrét, megvalósítható ajánlásokat a segélyhatékonyság javítására. A dolgozat utolsó, szintetizáló fejezete

hiányzik. A közösségi részvétel és a helyi kormányzás segélyprojektekbe való integrálására vonatkozó konkrétabb iránymutatás, amely más régiók vagy kezdeményezések sikeres modelljeire támaszkodik, növelné a kritika gyakorlati jelentőségét.

A II. rész a szubszaharai Afrikát érintő sürgető globális problémákkal foglalkozik, mint az élelmezésbiztonság, amit az Oroszország Ukrajna elleni háborúja veszélyeztet, valamint a migráció és a külföldön élő afrikaiak hazautalásai. A tanulmányok azt elemzik, hogyan változott Afrika gabonaimporttól való függése, valamint megvizsgálják a migrációs mintákat és a hazautalások gazdasági hatását a kontinensre.

Búr Gábor első írása az alacsony jövedelmű afrikai országok élelmiszerellátási válságának súlyosbodását vizsgálja az oroszországi és ukrajnai gabonaimport kiesése, szűkössége miatt. Elemzi az önellátásról az importfüggőségre való elmozdulást, a gabonafélék szerepét az afrikai éltrendben, valamint az ukrán-orosz háborúnak a gabonaszállításokra és árakra gyakorolt hatását. A tanulmány hangsúlyozza, hogy a válságok idején a külső segélyek helyett Afrika egyre inkább saját forrásaira támaszkodik.

2021-ben a globális élelmiszerárak meredeken emelkedtek, amit tovább súlyosbított Oroszország ukrajnai inváziója, ami megzavarta a kulcsfontosságú áruk, például a búza és a műtrágya afrikai importját, ami 18%-os áremelkedéshez vezetett 2022 januárja és márciusa között. Az árak röviddel az invázió után tetőztek, de azóta újra csökkentek a kedvező növekedési feltételek, a recessziós félelmek és a fekete-tengeri kereskedelmi útvonalak újraindításáról szóló megállapodás következtében. Az Ukrajna csökkent exportja miatti tényleges kínálati sokk viszonylag kicsi, és a globális gabonatermelés kevesebb mint 1%-át érinti. Annak ellenére, hogy Oroszország azt állítja, hogy az Ukrajnának nyújtott nyugati támogatás rontja Afrika élelmezésbiztonságát, mindkét ország fejlesztette gabonaexport-képességeit, így termékeiket vonzóvá tették az afrikai vásárlók számára.

Bár Afrikának és Ukrajnának nincs közvetlen kapcsolata, a háború közvetetten érinti Afrikát a globális biztonságon és gazdasági stabilitáson keresztül. Afrika növekvő szerepe a nemzetközi ügyekben és bőséges természeti erőforrásai jelentős lehetőségeket rejtnek magukban, különösen a mezőgazdaságban. A mezőgazdasági termelékenység növelésével Afrika nemcsak élelmezheti lakosságát, hanem világszerte jelentős élelmiszer-ellátóvá is válhat, csökkentve a külső konfliktusoktól való függőséget, és lehetővé téve az olyan sürgető kérdésekre való összpontosítást, mint az éghajlatváltozás és a közegészségügy.

Az az érv, hogy Afrika jelentős globális élelmiszer-ellátóvá válhat, talán túlzottan optimista és megköveteli az átmenetet akadályozó rendszerszintű kihívások alaposabb vizsgálatát. Az olyan tudósok, mint Kate Raworth (2018), a Donut Economicsról szóló munkájában rávilágítanak a fenntartható gyakorlatok szükségességére, amelyek egyensúlyban tartják a gazdasági növekedést a környezetvédelemmel, és ezt figyelembe kell venni a mezőgazdasági terjeszkedésről szóló vitákban is. Noha Búr Gábor a termelékenység növelését hangsúlyozza, foglalkoznia kell a mögöttes strukturális problémákkal is, mint például a földbirtokrendszer, a hitelhez való hozzáférés

és az éghajlatváltozásnak a mezőgazdasági életképességre gyakorolt hatásai. Olyan szerzők műveire hivatkozva, mint Oduniyi (2022), Cordingley et al. (2015) vagy Emerton és Snyder (2018), akik az afrikai fenntartható földhasználati gyakorlatok témáját kutatják, a szerző gazdagíthatná az ellenálló mezőgazdasági rendszerek létrehozásáról szóló diskurzust.

Marsai Viktor írása az EU egyik stratégiai érdekének számító területet, az afrikai irreguláris migrációt vizsgálja. Az Európai Határ- és Partvédelmi Ügynökség (Frontex) adatait felhasználva rávilágít a migrációs minták változásaira, és megjegyzi, hogy jelentősen megnőtt az Észak-Afrikából érkező migránsok száma. Az Európai Uniónak hatékonyan meg kell értenie és befolyásolnia stratégiai szomszédságát, amelyet annak „nagy térségeként” (Grand Area) definiálnak. A korábbi erőfeszítések, például a mozambiki missziók ellenére az EU sikere korlátozott volt, ami azt jelzi, hogy átfogó elemzésre van szükség a kölcsönös érdekekről és hatásokról, beleértve az illegális migrációt is.

Marsai Frontex-adatokra épülő elemzéséből kiderül, hogy 2016 és 2022 között csökkent az Afrikából Európába irányuló illegális migráció, de a migránsok demográfiai összetétele jelentősen eltolódott, az Észak-Afrikából érkezők száma jelentős növekedést mutat. Az Egyenlítő stabil határként szolgál az EU illegális migrációval kapcsolatos stratégiai érdekei számára, és az olyan országok, mint a Kongói Demokratikus Köztársaság és Dél-Szudán minimális jelentőséggel bírnak ebben az összefüggésben. A legtöbb migráns inkább a szegénység, mintsem az erőszakos konfliktusok elől menekül, különösen Nyugat- és Észak-Afrikából. Így az EU-nak a gazdasági és társadalmi fejlődés, valamint a jó kormányzás előmozdítására kell összpontosítania ezekben az országokban. A rendelkezésére álló szükséges eszközökkel az EU-nak lépéseket kell tennie a kihívások hatékony kezelése érdekében.

Az elemzés azt sugallja, hogy az Egyenlítő stabil határvonalként szolgál az EU stratégiai érdekei számára, túlságosan leegyszerűsítve a kontinens migrációs dinamikájának összetettségét. Beleértve a tágabb földrajzi perspektívát, amely a szubszaharai Afrika egészének szerepét veszi figyelembe, ahogy azt mások is kiemelték, mint Nyberg-Sørensen és munkatársai (2002), gazdagítaná a diskurzust. Az az állítás, hogy a legtöbb migráns a szegénység elől menekül, nem pedig az erőszakos konfliktusok elől, kritikus pont; ez a perspektíva azonban árnyalható lenne, ha figyelembe vesszük a szegénység és a konfliktusok metszéspontjait. Raleigh (2011) és Collins et al. (2023) azt mutatja be, hogy ezek a tényezők gyakran összefonódnak, és kapcsolatuk megértése hatékonyabb szakpolitikai válaszokhoz vezethet.

A kötet második részének harmadik tanulmányában Kiss Judit a hazautalások szubszaharai Afrika gazdasági fejlődésére gyakorolt hatását értékeli. Az átutalások

A korábbi erőfeszítések, például a mozambiki missziók ellenére az EU sikere korlátozott volt, ami azt jelzi, hogy átfogó elemzésre van szükség a kölcsönös érdekekről és hatásokról, beleértve az illegális migrációt is.

mögött meghúzódó motivációkat és azok mikro- és makrogazdasági szintre gyakorolt hatásait tárgyalja, elemezve az évi 50 milliárd dolláros beáramlást. A cikk azzal érvel, hogy Afrikának fejlesztésfinanszírozási forrásként kell kihasználnia a hazautalásokat, miközben kezeli az olyan lehetséges negatív hatásokat is, mint a korrupció és az agyelszívás.

A tanulmány az átutalások összetett mikro- és makrogazdasági hatásait elemzi a migráció–átutalások–fejlesztés keretein belül a szubszaharai Afrikában. Azt a következtetést vonja le, hogy a hazautalások stabil, nem adóssággeneráló fejlesztési finanszírozási forrásként szolgálnak. A hazautalások hatását meghatározzák az átutalás motivációi, az önzetlenség és az önértékek mozgatórugói, és további számos tényező befolyásolja, mint például a migránsok háttere, valamint a fogadó és a származási ország politikai és gazdasági környezete.

A kutatás alátámasztotta a szerző hipotézisét, miszerint a hazautalások gazdasági fejlődésre gyakorolt pozitív hatásai felülmúlják a negatívokat, különösen a háztartások szintjén. A hazautalások kulcsfontosságúak Afrika gazdasági növekedése szempontjából, ezért fenntarthatóságuk létfontosságú. A tanulmány támogatja az átutalások beáramlását a növekedés, a megtakarítások és a szegénység csökkentése érdekében. Az eredmények hangsúlyozzák a hazautalások fontosságát, különösen az olyan kihívások közepette, mint a COVID-19 világjárvány, amelyek veszélyeztetik a fenntarthatóságukat.

Habár a dolgozat támogatja az átutalások beáramlását, de egyértelműbb, megvalósítható politikai ajánlásokat nyújthatna a kormányok és az érdekelt felek számára. Meglátások olyan tudósoktól, mint Rosenberg et al. (2017) a pénzügyi ismeretek fejlesztéséről és a pénzátutalást fogadó háztartások pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáféréséről szóló tanulmánya megalapozhatja az átutalások hatékony tőkeáttételének gyakorlati stratégiáit.

A könyv III. része Ruandára összpontosít, feltárva a nemek közötti egyenlőséget, a szexuális erőszakot a Nagy Tavak régiójában és a nyelvpolitikát. A tanulmányok értékelik Ruanda előrehaladását a nemek közötti integráció terén a népiirtás után, a konfliktushelyzetekben tapasztalható szexuális erőszak mintáit, valamint az angol és a szuahéli nyelv irányába történő eltolódások nyelvpolitikai hatásait, felhíva a figyelmet az oktatásban és az erőforrások elosztásában jelentkező kihívásokra.

Bagi Judit és Tarrósy István a népiirtás utáni nemi egyenjogúságot vizsgálja. Kutatásaik terepmunkán, illetve szekunder forrásokon alapulnak, és a nők politikai és társadalmi integrációját értékelik a 2003 utáni időszakban. Ruanda jelentősen átalakította jogi kereteit és szakpolitikáit, különösen a nemek közötti egyenlőség terén, bár a népesség alkalmazkodásának felmérése a reprezentatív statisztikák hiánya miatt továbbra is várat magára. A figyelemre méltó eredmények közé tartozik a nők parlamenti képviselője és a földtulajdon megnövekedése. Dicséretesek a nemi alapú erőszak leküzdésére és a családtervezés előmozdítására irányuló kormányzati kezdeményezések, de a széles körű gyakorlati siker érdekében további intézkedésekre van szükség.

A vezetés, felismerve a népirtás utáni demográfiai egyensúlyhiányt (a lakosság 70%-a nő), a gazdaságban kiemelten kezelte a nők integrációját a földhöz, üzlethez és hitelhez való jogok biztosításával. Ez a nemek közötti egyenlőség felé való elmozdulás egyaránt szolgálja a nemzeti gazdasági növekedést és a nemzetközi vonzerőt, Ruanda imázsát a nemek közötti egyenlőség globális normáihoz igazodóként mutatja be.

A női politikusokkal készült interjúkból kiderül, hogy a hatalom továbbra is egy elit körben összpontosul. Túlnyomórészt tuszi származású, magasan képzett nőkből áll, ami korlátozza az átlagos ruandai nők előre jutását és szerepvállalását. Ruanda top-down módon fogadta el a nemzetközi nemi normákat, hasonlóan ahhoz, ahogy az EU is átalakításokat szorgalmaz a csatlakozásra aspiráló államoktól.

A szkepticizmus ellenére sok ruandai hisz a „házipolitikai megoldásokban”, a nőket a népirtás utáni kontextusban a változás előmozdítóinak tekintik. A folyamatban lévő kutatások arra töreksenek, hogy megértsék az egyéni részvételt a döntéshozatalban és e változások hatásait. Végül soron Ruanda narratívája összetett; ez egyszerre figyelemre méltó sikertörténet a felépülés és fejlődés terén, és egy gondosan kidolgozott márka. Az ország előrelépései a politikai befogadás és a nemek közötti egyenlőség terén kulcsfontosságúak az ország fejlődési eredményeiben és lehetőségeiben.

A szerzők megjegyzik, hogy Ruanda a nemzetközi nemi normákat nagyrészt top-down módon fogadta el. Bár ez a megfigyelés helytálló, hasznos lenne feltárni, hogy az alulról építkező mozgalmak és a helyi nőszervezetek hogyan járulnak hozzá ezekhez a felülről lefelé irányuló kezdeményezésekhez, vagy hogyan vitatják ezeket. Björkdhal és Somun- Krupalija (2020) kutatása azt jelzi, hogy a helyi beágyazottság és ágencia gyakran kulcsfontosságú a sikeres nemek közötti egyenlőség reformjában. A „házipolitikai megoldások” narratívája optimista képet ad a női ágenciáról. A szerzők azonban kritikusabban foglalkozhatnak a szóban forgó kulturális dinamikával. Pankhurst (2003) tanulmányai rávilágítanak a kulturális narratívák összetettségére a népirtás utáni kontextusban, ami néha elhomályosíthatja az egyenlőtlenség és az elnyomás folyamatban lévő kérdéseit.

Míg a tanulmány Ruanda nemek közötti egyenlőség terén elért eredményeit ünnepli, foglalkoznia kellene ezen előrelépések hosszú távú fenntarthatóságával is. Amint azt Kabeer (2016) megjegyezte, a nemek közötti egyenlőséggel kapcsolatos kezdeményezések fenntarthatósága gyakran a folyamatos politikai akarattól és a kezdeti reformokon túlmutató társadalmi elkötelezettségtől függ.

Lator Anna az Ugandában, Ruandában és a Kongói Demokratikus Köztársaságban zajló fegyveres konfliktusokhoz kapcsolódó szexuális erőszak állandó problémáját vizsgálja. A tanulmány az erőszak társadalmi-kulturális dinamikáját és mintáit elemzi, átfogó terepkutatással feltárva, hogy a konfliktusok természete hogyan befolyásolja ezeket a mintákat.

A konfliktusos társadalmak etnikai, vallási, politikai és gazdasági dinamikájának megértése elengedhetetlen a szexuális erőszak elkövetőinek és áldozatainak azonosításához és a hatékony cselekvéshez. A konfliktusokkal összefüggő szexu-

ális erőszak kezelése testreszabott válaszokat igényel, amelyek figyelembe veszik a konkrét társadalmi jellemzőket, ahelyett, hogy kizárólag általános elméletekre hagyatkoznának. Az egyes eseteket meghatározott kritériumrendszer segítségével kell elemezni, hogy lehetővé váljon az erőszak pontosabb beazonosítása és a megelőző intézkedések javítása.

Az elemzést gazdagíthatná egy keresztmetszeti keretrendszer beépítése, figyelembe véve, hogy az olyan tényezők, mint az életkor, a társadalmi-gazdasági státusz és a szexuális irányultság hogyan keresztezik egymást az etnikai és politikai dinamikával a szexuális erőszak tapasztalatainak alakításában. Ezt a megközelítést Armstrong és munkatársai is szorgalmazzák (2018), ami árnyaltabb megértést adna az áldozattá válásról és az elkövetésről.

Horváth T. Attila Ruanda nyelvpolitikáját tárja fel, különös tekintettel az angol és a szuahéli nyelv szerepére egy történelmileg kinyarwanda nyelvű nemzetben. A tanulmány áttekinti az 1994-es válság óta bekövetkezett nyelvpolitikai változások mögött meghúzódó motivációkat, kiemelve az angol nyelv előnyeit az uralkodó elit számára. Az anyanyelvi oktatás kihívásait és a globalizáció oktatási rendszerre gyakorolt hatását is tárgyalja, miközben kiemeli a szuahéli nyelv informális újjáéledését Kelet-Afrikában.

Ruanda nyelvpolitikája összetett. Míg a jogszabályok kijelölhetnek hivatalos nyelveket, a valódi kérdés az, hogy az emberek valóban megtanulják-e és használják-e ezeket a nyelveket. Ruanda hivatalos nyelvként bevezette az angolt és a szuahélit, hogy integrálódjon a regionális és globális rendszerekbe. Az angolra való összpontosítás azonban 1994 óta elsősorban az elitnek kedvez, feltárva az oktatás strukturális problémáit. Az egyik kihívás a hatékony anyanyelvi oktatás hiánya Ruanda egynyelvű háttere ellenére. Emellett az oktatási rendszerben végbemenő gyakori változások akadályozzák a stabilitást, amit tetéz a források alacsony mértéke. Ezzel szemben a szuahéli nyelv profitál az informális terjedésből és a növekvő regionális kapcsolatokból.

A tanulmány mélyrehatóbban elemezhetné, hogy a szuahéli nyelv hogyan integrálódik a mindennapi életbe, párhuzamba állítva olyan kutatók tanulmányait, mint Marshall (2008), melyek a közösség szerepét tárgyalják a nyelv fenntartásában és újraélesztésében. Habár érinti az oktatási kihívásokat, de foglalkozhatna a nyelvpolitika nyelvi jogokra és identitásra gyakorolt hatásaival is. Például Tove Skutnabb-Kangas (2000) a nyelvi jogok fontosságát hangsúlyozza a kisebbségi népesség számára. Ennek beemelése szélesebb perspektívát nyújthatna Ruanda nyelvpolitikájának polgáraitra gyakorolt hatásairól.

A jelenlegi nyelvpolitika nemzeti identitásra és társadalmi kohézióra gyakorolt hosszú távú hatásairól szóló értekezés is javítaná az elemzést. Figyelembe véve Benedict Anderson (1983) képzelt közösségekkel kapcsolatos munkáját, a tanulmány feltárhatja, hogy a nyelvi választások miként alakítják a nemzeti identitást Ruandában, és azok lehetséges hatásait a jövőbeni társadalmi dinamikára.

A könyv tisztelgés Dr. Biedermann Zsuzsánna figyelemre méltó hagyatéka előtt, akinek az afrikai tanulmányok és a régió gazdasági feltételeinek javítása iránti elkö-

telezettsége továbbra is inspirálja közös erőfeszítéseinket. Munkája példát mutatott az elméleti megfontolások valós kihívásokra való alkalmazásának fontosságára, amelyek célja az egyének képességeinek és életminőségének javítása Afrikában.

A kötet ezen túlmenően hiánypótló, hiszen nagyon kevés angol nyelvű könyv jelenik meg a magyar afrikaisztika területén neves kiadónál. Ezenkívül minden fejezet eredeti, máshol nem publikált darab. Így a könyv hozzájárul az Afrika-kutatás magyarországi népszerűsítéséhez, nemzetközi tudományos és szakmai körökhöz való kapcsolódásához.

A kötetben található hozzászólások sokféle tudományágat tükröznek, és olyan kritikus kérdésekkel foglalkoznak, amelyek mélyen összecsengenek Biedermann Zsuzsánna fejlődés iránti szenvedélyével. A globális rend dinamikájától és a fejlődő állam koncepciójától az olyan sürgető aggályokig, mint az élelmezésbiztonság és a nemek közötti egyenlőség, ezek a tanulmányok értékes megfontolásokat kínálnak Közép- és Kelet-Európa, valamint Afrika kapcsolataira vonatkozóan.

Ezen összetett témákkal foglalkozva nemcsak Biedermann Zsuzsánna emlékét tiszteljük, hanem elkötelezzük magunkat a térségünk afrikai kérdéseinek mélyebb megértésének elősegítése mellett is. Ez a párbeszéd elengedhetetlen az empátia, a kulturális cserekapcsolatok és a tájékozott politikai döntéshozatal előmozdításához, megnyitva az utat egy igazságosabb és együttműködésen alapuló jövő felé. Reméljük, hogy ez a könyv arra ösztönzi az olvasókat, hogy folytassák az Afrika előtt álló létfontosságú kihívások feltárását és kezelését, életben tartva Biedermann Zsuzsánna vízióját a világ jobbá tételéről. *

Jegyzet

- 1 Szerkesztette: Kiss Judit és Tarrósy István, 2024, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, ISBN (10): 1-0364-0445-5

Felhasznált irodalom

- Anderson, B. (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Armstrong, E. A., Gleckman-Krut, M., & Johnson, L. (2018). Silence, Power, and Inequality: An Intersectional Approach to Sexual Violence. *Annual Review of Sociology*, 44(1), 99–122. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-073117-041410>
- Bauer, P. (1976). *Dissent on development: studies and debates in development economics*. Cambridge: Harvard University Press.
- Björkdahl, A., Somun-Krupalija, L. (2020). Gender Equality and Local Governance: Global Norms and Local Practices. In: Cheema, S. (eds) *Governance for Urban Services. Advances in 21st Century Human Settlements*. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-15-2973-3_5
- Chang, Ha-Joon (2006) : Industrial policy in East Asia: Lessons for Europe, EIB Papers, ISSN 0257-7755, European Investment Bank (EIB), Luxembourg, Vol. 11, Iss. 2, pp. 106-132
- Cordingley, J. E., Snyder, K. A., Rosendahl, J., Kizito, F., & Bossio, D. (2015). Thinking outside the plot: addressing low adoption of sustainable land management in sub-Saharan Africa. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 15, 35–40. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2015.07.010>
- Drezner, D. W. (2014). The System Worked: Global Economic Governance during the Great Recession. *World Politics*, 66(1), 123–164. <https://doi.org/10.1017/S0043887113000348>

- Easterly, W. R. (2002). *The elusive quest for growth: economists' adventures and misadventures in the tropics*. MIT press.
- Emerton, L., & Snyder, K. A. (2018). Rethinking sustainable land management planning: Understanding the social and economic drivers of farmer decision-making in Africa. *Land Use Policy*, 79, 684–694. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.08.041>
- Hayek, F. (1976). *Law, legislation and liberty, volume 2: the mirage of social justice*. London: Routledge.
- Kabeer, N. (2016). Gender Equality, Economic Growth, and Women's Agency: the "Endless Variety" and "Monotonous Similarity" of Patriarchal Constraints. *Feminist Economics*, 22(1), 295–321. <https://doi.org/10.1080/13545701.2015.1090009>
- Kiss, J. (2017). Afrika jövője – a jövő Afrikája. In: Szubszaharai Afrika gazdasága a 21. században, szerk. Biedermann Zsuzsánna és Kiss Judit, 359–371. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Marshall, D. F. (1994). Language Maintenance and Revival. *Annual Review of Applied Linguistics*, 14, 20–33. <https://doi.org/10.1017/S0267190500002798>
- Mas, J. (2021). The Power of Cohesiveness: Internal Factors that Influence the External Performance of Regions. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 59(4), 963–980. <https://doi.org/10.1111/jcms.13162>
- Mkandawire, T. (2001). "Thinking about developmental states in Africa". *Cambridge Journal of Economics*. Vol. 25. No. 3. 289-313.
- Moon, B. E. (1983). The Foreign Policy of the Dependent State. *International Studies Quarterly*, 27(3), 315. <https://doi.org/10.2307/2600686>
- Nussbaum, M. and Sen, A. 1993. *The quality of life*. London: Clarendon Press.
- Nyberg-Sørensen, N., Hear, N. van, & Engberg-Pedersen, P. (2002). The Migration–Development Nexus Evidence and Policy Options State-of-the-Art Overview. *International Migration*, 40(5), 3–47. <https://doi.org/10.1111/1468-2435.00210>
- Oduniyi, O. S. (2022). Factors Driving the Adoption and Use Extent of Sustainable Land Management Practices in South Africa. *Circular Economy and Sustainability*, 2(2), 589–608. <https://doi.org/10.1007/s43615-021-00119-9>
- Pankhurst, D. (2003). The "sex war" and other wars: Towards a feminist approach to peace building. *Development in Practice*, 13(2–3), 154–177. <https://doi.org/10.1080/0961452032000073152>
- Prince, A. I., Collins, O., Nwimo, C. P., & Bello, K. O. (2023). The Intersection of Economic Inequality and Political Conflict in Africa: A Comprehensive Analysis. *International Journal of Social Sciences and Management Research*, 9(6), 69–87. <https://doi.org/10.56201/ijssmr.v9.no6.2023.pg69.87>
- Raleigh, C. (2011). The search for safety: The effects of conflict, poverty and ecological influences on migration in the developing world. *Global Environmental Change*, 21, S82–S93. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2011.08.008>
- Raworth, K. (2018). *Doughnut economics: Seven ways to think like a 21st century economist*. Chelsea Green Publishing.
- Rosenberg, K., Karki, B. M., Kurian, R. (2017). Financial literacy is key for optimising the development potential of remittances, HELVETAS Swiss Intercooperation, Bern, Switzerland, https://www.shareweb.ch/site/Migration/Documents/EADI-NORDIC-2017_ConferencePaper_Remittances_HELVETAS.pdf
- Skutnabb-Kangas, T. (2000). 2 Linguistic Human Rights and Teachers of English. In *The Sociopolitics of English Language Teaching* (pp. 22–44). Multilingual Matters. <https://doi.org/10.21832/9781800417984-005>
- Thurbon, E. (2016). *Developmental mindset: the revival of financial activism in South Korea*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Wallerstein, I. (1998). The Rise and Future Demise of World-Systems Analysis. Review (Fernand Braudel Center), 21(1), 103–112. <http://www.jstor.org/stable/40241417>

A szerzőről

Tudományos segédmunkatárs,
Világgazdasági Intézet;
PhD-hallgató, Budapesti Corvinus
Egyetem

About the Author

Junior Research Fellow at the
Institute of World Economics;
PhD candidate at the Corvinus
University of Budapest

@

budagergely@gmail.com

English Abstract

Selected African Studies in Memory of Zsuzsanna Biedermann - Review

Studying African issues in Central and Eastern Europe is important for several compelling reasons. First, many countries in the region have historical ties to Africa, which shape current political and social dynamics. Second, Africa's growing economies present new trade and investment opportunities for Central and Eastern European countries. Third, diving in African studies highlights human rights and social justice movements, fostering empathy and advocacy for marginalized groups, relevant for CEE countries, as well. Fourth, understanding migration patterns from Africa helps address integration and multicultural challenges in these societies. Fifth, it also enriches cultural understanding, leading to greater intercultural dialogue and inclusivity. Sixth, engaging with African issues promotes a broader understanding of global interconnectedness and challenges. Seventh, incorporating African studies in education encourages critical thinking and prepares students for a globalized world. Eighth, understanding Africa's role in global geopolitics is crucial for informed foreign policy.

A DÉL-AFRIKAI MAGYAR DIASZPÓRA

PALÓCZ MÁRK

1. Bevezetés

Az afrikai kontinensen már sok magyar megfordult az elmúlt évszázadok során. Egyik leghíresebb közülük talán Magyar László Afrika-kutató (Szabó, 1982: 120), de rajta kívül még magyarok százai lettek átmeneti vagy állandó lakói Afrikának (lásd például: Bene, 2018; Bene, 2021; Udvarvölgyi, 2022). Az afrikai kontinens tekintetében magyar diaszpóráközösségek csak kevés helyen alakultak ki, ráadásul a legtöbb napjainkban már nem is létezik: ilyen például a Maghreb térség bizonyos országaiban – Algériában, Marokkóban, Tunéziában – egykor létező közösségek, illetve az észak-afrikai térség országaiban – többek között Egyiptomban és Líbiában. Kivételt képez ez alól a Dél-afrikai Köztársaság, amely napjainkban is otthonául szolgál több ezer első-, másod- és harmadgenerációs magyar, illetve magyar származású honfitársunknak. A magyar diaszpóráközösségek a világ minden táján megtalálhatóak, Dél-Afrika mégsem tartozik a legnépesebb magyar emigrációs célpontok közé.

A dél-afrikai magyar jelenlét több évszázados múltra tekint vissza, amelynek során magyar katonák, mérnökök, üzletemberek, bányászok, misszionáriusok, menekültek és vállalkozók egyaránt hozzá tették mozaikdarabkájukat az ország társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődéséhez. A közösség fejlődéstörténete nem kizárólag a dél-afrikai magyar diaszpóra sajátos jellemzőit tárja fel, hanem képet ad arról is, hogy milyen nehézségekkel jár a nemzeti identitás megőrzése és átalakulása a Magyarországtól több ezer kilométerre fekvő államban.

A tanulmány részletesen bemutatja a dél-afrikai magyar közösség kialakulásának történeti előzményeit, főbb bevándorlási hullámait, valamint a közösségi szerveződések, szervezetek, egyesületek és szövetségek fejlődését az 1930-as évektől napjainkig. Ezenkívül részletezi az 1956-os menekültválság szerepét, a diaszpóra intézményesüléseinek változásait, valamint a közösség(ek) kulturális, vallási és oktatási életét is. A tanulmány emellett áttekinti a diaszpóráközösség mai demográfiai helyzetét, feltárja az identitás megőrzésével járó nehézségeket, és értékeli a dél-afrikai magyar diaszpóra jövőbeli fennmaradásának esélyeit.

2. A dél-afrikai magyar jelenlét kezdetei

Noha a magyarok Dél-Afrikába történő korai kivándorlásával kapcsolatosan nagyon kevés információ áll rendelkezésre, mégis talán az elsők, akik e Magyarországtól távoli területre érkezhettek, II. Rákóczi Ferenc kurucai lehettek, akik az európai telepeseikkel érkezhettek a 18. század során (Tarrósy, 2022: 9).

A 19. század elején, a napóleoni háborúk idején I. Ferenc császár több csatát veszített el a franciák ellen, így az ellenséges erők magyar hadifoglyokat is ejtettek. A franciák a foglyaik egy részét – akiknek pontos számát nem jegyezték fel az utókor számára – besorozták a holland Waldeck ezredbe, majd pedig Fokvárosba hajózták őket. Itt teljesítettek katonai szolgálatot, amikor 1806. január 5-én az angolok több mint 6000 katonával partra szálltak, majd megütköztek a helyi erőkkel, köztük a Waldeck ezred tagjaival is. Mivel az angolok kétszeres túlerőben voltak, könnyűszerrel legyőzték a holland csapatokat, akik így kénytelenek voltak megadni magukat (Csap, 2006: 5). Az angol győzelem után a magyarok közül többen beléptek a brit hadseregbe, majd nagyrészüket – a korona költségeire – hazakerült Európába, míg néhányan úgy döntöttek, hogy maradnak e távoli, új vidéken (Csap, 1998: 107).

A Waldeck ezred fennállásának ideje alatt építették meg a *Tokai Manort* vagyis a Tokaj Udvarházat, ami a legenda szerint azért kapta ezt a nevet, mert a házat körülvevő területre Tokajból hozott venyigéket ültettek (Tarrósy, 2022: 9–10). Az első magyarokról nem sok információ maradt fent, ami a legnagyobb valószínűséggel azért van így, mert gyorsan végbemehetett a társadalomba történő asszimilációjuk, viszont emléküket még ma is őrzi a *Tokai Arboretum*, a *Tokai Forest*, a *Tokai Road* és a *Tokay Raffinery*. A Paarl melletti szőlőültetvényeket is – úgy tartják a fokvárosi magyarok – a Gyöngyösről érkező honfitársaink telepítették (Csap, 2006: 6).

Dél-Afrika első híres magyarja Nellmápiusz Lajos Hugó (eredeti nevén: Neumann Lajos Hugó) volt.¹ Magyarországon mérnöki végzettséget szerzett, majd 1870-ben érkezett meg Kimberlybe, ahol gyémántbányamérnökként kezdett dolgozni. Innen Transvaalba ment tovább, ott aranybányászattal foglalkozott, ami annyira jól ment neki, hogy lassanként felvásárolta a helyi bányákat és monopóliumot szerzett. Karrierjének fordulópontjához 1875 májusában ért, amikor a Pilgrim's Creeknél található bányájában rálelt a 3.444 grammos aranyrögre – amely aztán hosszú időn keresztül Dél-Afrika legnagyobbja volt –, amit *Voortrekker Nugget*nek (magyarul *Úttörő aranyrög*) nevezett el (Csap, 2006: 7). Még ugyanebben az évben Pretoriától keletre egy majdnem 2.600 hektárnyi területen mezőgazdasági kísérleti telepet létesített², illetve egy lakótelepet is létrehozott a Pretoriát Johannesburggal összekötő vasút mentén, megközelítőleg 20 kilométerre Pretoriától, aminek az Irene nevet választotta leánygyermeke után (Csap, 2006: 7). Sikereinek és angolellenességének hála hamar barátságot kötött az akkor már nagy befolyással bíró Paul Krügerrel – aki 1883-ban a Transvaal Köztársaság ötödik elnöke lett –, így 1881-ben megszerezte a monopóliumot és az engedélyt egy gyártelep felállításához – amely szeszgyárból, cukorgyárból, üveggyárból, konzervgyárból, vaskohókból és rézöntödékből állt –, amelyet *Eerste Fabriken* (magyarul *Első gyárak*) néven 1883. június 6-án avattak fel (Csap, 1998: 108). Ezenkívül lőporgyárat és – Krüger elnök kérésére – angol és

afrikaans nyelvű újságot (*The Press* és *De Pers*) alapított (Tarrósy, 2022: 10).

Nellmápiusz Lajos Hugó sajnos nem élte meg a második angol–búr háborút, mivel 1893. június 12-én tragikus hirtelenséggel hunyt el Pretoriában, ismeretlen okokból (Csap, 2006: 8), éppen ezért már nem találkozhatott azzal a megközelítőleg ötven³ magyar honfitársával, akik – egykor a magyar hadseregben huszárok voltak – a háborúban a búrok oldalán küzdöttek.⁴ 1899-ben, 1900-ban és 1901-ben több cikk jelent meg a *Magyar Nemzet* hasábjain, melyek szerint magyarok Transvaalba utaztak, hogy a búrok oldalán harcoljanak az angol elnyomók ellen⁵, noha az sem volt kizárt, hogy akadtak olyan magyar önkéntesek is, akik éppen a britek oldalán vállaltak háborús szerepet, hogy a búr telepesek ellen küzdjenek (Pap, 2014: 146–148).

Nem kizárólag gazdasági és katonai szerepeket töltöttek be magyarok Dél-Afrikában, hanem vallási okokból is Afrika legdélebbi csücskének lakóivá váltak azáltal, hogy a római katolikus egyház vagy a protestáns egyházak misszióiba érkeztek (Solyári, 2020: 52). Mivel a magyarok szétszóródva éltek Dél-Afrika-szerte, így nem volt igényük magyar papra. A Magyarországról érkező lelkipásztorok missziókban teljesítettek szolgálatot. Az első magyar jezsuita szerzetes Longa Jakab volt (1901), őt követte a trappista Domonkos Albert (1904–1907) és Szilágyi Oszkár bencés tanár (1925–1930). Rajtuk kívül a későbbiekben több magyar pap és nővér is érkezett ide, akik a megtérített fekete népesség lelkiszolgálatát látták el (Csap, 2006: 10).

Az első hivatalos számadat, amely részletezi a magyarok létszámát a Dél-Afrikai Unió 1926-ban végzett népszámlálásakor keletkezett (Pleskó, 2001: 41). Ebben az évben a hatóságok összesen 109 magyar nemzetiségű személyt regisztráltak (Tarrósy, 2022: 11), akiknek nagy része – összesen 69 fő – Transvaal-ban lakott, míg Foktartományban 29, Orange-ban 7 és Natal-ban 4 fő. Ekkortájt a szomszédos országban, Rhodesiában 13 magyar élt (Csap, 1998: 109). 1930-ra a magyarok száma megközelítette a 150 főt, az új bevándorlóknak köszönhetően. Egészen a második világháború végéig a Dél-Afrikai Unió a szakmunkások és a diplomás szakemberek érkezését szívesen fogadta, így nem meglepő, hogy az ekkortájt idevándorló magyarok nagy többsége is ehhez a társadalmi réteghez tartozott. Az itt élő honfitársaink a baráti összeköttetések révén tudtak egymásról, néhanapján páran össze is gyűltek, viszont a szervezett magyar élet csak a harmincas évek elejétől kezdődött el (Csap, 2006: 10).

A 19. század elején, a napóleoni háborúk idején I. Ferenc császár több csatát vesztett el a franciák ellen, így az ellenséges erők magyar hadifoglyokat is ejtettek. A franciák a foglyaik egy részét – akiknek pontos számát nem jegyezték fel az utókor számára – besorozták a holland Waldeck ezredbe, majd pedig Fokvárosba hajózták őket.

3. A dél-afrikai magyar közösség(ek)

1932-ben több fiatal magyar bányá- és vasútmérnök (a Ganz Villamossági Részvénytársaságtól) érkezett Dél-Afrikába, akikben joggal felmerült az igény egy szervezett magyar közösség megalakítására. Így még ugyanebben az évben megalakult a(z első) Dél-Afrikai Magyar Szövetség (*South African Hungarian Association*). A kezdetekben megközelítőleg 30 tagot számlált, akiknek túlnyomó többsége diplomás ember volt. 1939-ben már 58 fővel büszkélkedhetett az egyesület, akik között akadt egyetemi tanár, divattervező, háziasszony, pincér, fogorvos, villanszerelő, kereskedő és mérnök is. Pénzt gyűjtöttek, amelyből működésüket finanszírozták: rendezvényeiknek és gyűléseiknek helyszínt béreltek, gyűjtéseket szerveztek, emellett csatlakoztak a Magyarok Világszövetségéhez is. A magyar közösség 1940-ben Craighall környékén szeretett volna telket vásárolni, hogy itt alakítsa ki állandó központját, de végül erre nem került sor. 1941-ben a háborúra való tekintettel a magyarok fel szeretnék volna oszlatni a Szövetséget, de abban állapodtak meg, hogy míg a viláégés tart, addig felfüggesztik a működésüket, mivel „*vezetőiket kommunista-ellenesség, irredentizmus és tengelybarátság címén internálták.*” Akik szabadlábon maradtak, azok a félretett pénzeket – nagy valószínűséggel saját felhatalmazásukra – elköltötték, és így anélkül, hogy kimondták volna, megszűnt (az első) Dél-Afrikai Magyar Szövetség (Csap, 1998: 109; Csap, 2006: 11–14).

A második világháború befejeztével folyamatosan érkeztek magyarok Dél-Afrikába, viszont nem túl nagy számban: 1947 és 1953 között mindösszesen megközelítőleg 300 főről beszélhetünk, akik ideológiailag, vallásilag és társadalmi helyzetüket tekintve különbözőek voltak (Csap, 2006: 15; Tarrósy, 2022: 11; Palócz, 2025: 67). Az egykori Dél-Afrikai Magyar Szövetség néhány tagja, illetve a fentebb említett hét év során érkező magyarok megalapították Johannesburgban a Dél-Afrikai Magyar Egyesületet 1953-ban. Az Egyesület korántsem volt annyira aktív, mint a korábbi Szövetség: nem tartott nagyobb összejöveteleket, a magyar nemzeti ünnepekre is csak kisebb asztaltársaságok gyűltek össze. Az egyesület célja az volt, hogy képviselje a dél-afrikai magyarságot, nem pedig annak összetartása, megszervezése vagy megtartása (Csap, 1998: 109; Csap, 2006: 15).

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverésének következtében összesen 176 ezren hagyták el Magyarországot (Hablicsek et Illés, 2007: 166) és a következő években egészen 1988-ig 600 és 8.000 között ingadozott azoknak a száma, akik legális vagy illegális módon hagyták el az országot (Tóth, 2001: 335). A forradalom leverése után a Dél-afrikai Unió kormánya – ami az első pillanattól fogva elítélte a magyarországi szovjet katonai intervenciót – 1956. november közepén vállalta, hogy befogad 150 magyar menekültet, de a menekültválság súlyosbodása miatt a kvótát 1500 főben maximálta decemberben (Búr, 2022: 583). A Dél-Afrikai Magyar Egyesület is magáénak érezte az 1956-os magyar menekülteknek az ügyét, így néhány tagjuk tevékeny szerepet vállalt honfitársaik megsegítésében. Miután az elmenekülő magyarok Ausztriába érkeztek, a dél-afrikai kormány egy több tagból álló vizsgálóbizottságot küldött Bécsbe, hogy kiválogassa azokat a magyarokat, akiket befogad

majd az Unió. Tagjai között voltak diplomaták, minisztériumi dolgozók, orvosok (Búr, 2022: 583) és Mihalik professzor úr⁶, aki a Pretoriai Egyetem tanára volt.⁷

Az első repülőgép, amely magyar menekülteket – összesen 75 férfit, nőt és gyermeket – szállított, 1956. december 17-én érkezett meg a Jan Smuts repülőtérre Johannesburgba. A következő december 24-én 76 fővel, majd 1957. január 1-én 66 fő, 11-én 82 és 84 fő (egy nap két repülőgép), 25-én 85 fő, február 1-én 89 fő, 8-án és 13-án 86-86 fő, 18-án 93 fő, 23-án 86 fő, 28-án 78 fő, és március 5-én 78 fő érkezett a Dél-afrikai Unióba a Dél-Afrikai Nemzeti Levéltár (National Archives of South Africa) adatai szerint.⁸ A levéltári adatok⁹ tükrében így mindösszesen 1.149 magyar menekült érkezett a világ e távoli országába. A másodlagos források tekintetében több, különböző számadat létezik az 1956-os magyar menekültekkel kapcsolatosan: Lindsay Tonkin könyvében összesen 1.296 magyarról ír, akik 1956. december 16 és 1957. április 26. között felszálló *ICEM Resettlement Flights* repülőgépekkel érkeztek (Tonkin, 2015: 90); Búr Gábor az ENSZ menekültügyi főbiztosának 1959. január 1-én publikált jelentésére hivatkozva 1320 főről nyilatkozik (Búr, 2022: 584–585); Gazsó Dániel tanulmányában 1.300 főt említ meg (Gazsó, 2024: 25); Csap Lajos és Pleskó László pedig 1.467 magyart számlált (Csap, 1998: 110; Pleskó, 2001: 44). Az imént említett számadatok tükrében kijelenthető, a Dél-afrikai Unió által felajánlott 1500 fős bevándorlási kvótának nagy részét feltöltötték az ide érkező magyar menekültek.

A dél-afrikaiak ahogy csak tudtak, segítették¹⁰ az országukba érkező magyarokat: anyagi támogatásban részesítették őket – a Vanderbiljpark 2.500 fontot, a durban-i lakosok 1.523 fontot adtak át a magyar menekülteknek (Csap, 2006: 17), míg a Rembrandt Tobacco Corporation minden ide érkező magyarnak (még a gyermekeknek is) 10 fontot adott, hogy megkezdhessék életüket új hazájukban (Synders, 2022: 58). Különböző helyeken szállásolták el őket – például egy a Vanderbiljparkban található munkásszállón (Synders, 2022: 58), Edenvale-ben, Durban-ben, Sailsburyben többnyire menekülttáborokban (Csap, 2006: 23–26); többeknek szinte azonnal elkezdték tanítani az angol nyelvet, beírták valamilyen képzésre (bányászati, vasúti vagy egyéb), illetve munkát és szállást adtak számukra; egyeseknek könnyeb dolguk volt, másoknak viszont hosszú hónapokat kellett eltölteni a menekülttáborokban bármiféle képzés vagy munka hiányában (Synders, 2022: 57–59; Csap, 2006: 23–26). Az utolsó – durbani – menekülttábor 1957. novemberében szűnt meg (Csap, 1998: 110). A kezdeti nehézségek után az 56-os magyar menekültek problémamentesen beilleszkedtek a dél-afrikai társadalmi struktúrába, becsülettel dolgoztak és megteremtették családjuknak az anyagi biztonságot (Búr, 2022: 586).¹¹

Az 1960-as évek elejére már megközelítőleg háromezer magyar bevándorló lakott a Dél-afrikai Unió területén (Csap, 1998: 110). Ennek következtében megnőtt az igény arra, hogy valamilyen formában nemzeti, nyelvi és kulturális alapon egyfajta összetartás legyen az ideérkezők között. Így a Dél-Afrikai Magyar Egyesület mellett elég hamar új egyesületeket alapítottak Pretoriában, Durbanben, Vanderbiljparkban is többek között.¹² Ezenkívül táncsoportok, foci-, pingpong- és

sakkcsapatok alakultak meg (Csap, 2006: 48), viszont ezek a szervezetek nem voltak túlzottan sikeresek a magyarok összefogásának tekintetében. Az 1950-es évektől kezdve mindig volt magyar pap Dél-Afrikában (általában Bloemfonteinben), akik segítették a magyar közösséget: nyelvet tanítottak, misét tartottak.¹³ A Dél-Afrikai Magyar Egyesület 1967-ben – a jó kapcsolataiknak köszönhetően – egy használaton kívüli öreg iskolaépületben (*S.A.C.A. Johannesburg Solomon Street Afrikaans Highschool*) állandó székhelyet tudott biztosítani (amit egy lengyel egyesülettel közösen működtettek). Az Egyesületnek a hitvallása, miszerint nem összetartani szeretnék a magyarságot, hanem mindössze képviselni, több, mint tíz év távlatában is megmaradt (Csap, 2006: 126). Ennek ellenére kiemelkedő munkát végeztek különböző területeken: székházukban 1969–1975 között rendszeresen tartottak angol és afrikaans nyelvvizsgákat, ami a dél-afrikai állampolgárság megszerzésének egyik feltétele volt, amiben nagy segítségére volt a magyaroknak Piet Koornhof dél-afrikai politikus. 1969–1975 között Péter László alelnök szerkesztésében rendszeresen megjelent a *Postakürt* nevű folyóirat is, mely többek között datálta a magyarok történetét Dél-Afrikában (Csap, 1998: 111).

1970-ben alakult meg a Durbani Magyar Egyesület (Csap, 1998: 113), így már három helyen volt jelentős magyar diaszpóra az afrikai ország területén: Johannesburg-ban, Durbanben és Bloemfonteinben. Ez utóbbi városban volt található a magyar ház (a 90-es években érkezett magyarok ezt már csak „öreg klubként” emlegetik¹⁴). Bloemfonteinben nagyon élénk volt a magyar kulturális élet: magyar nyelvet tanítottak az új generációknak, (nép)zenés–(nép)táncos esteket tartottak, nemzetközi¹⁵ sportversenyeken vettek részt a magyarok. Viszont az idő előrehaladtával a diaszpórán belüli közös célok megváltoztak: „*magyar szokás szerint, valahogy mindig történik valami. Az egyetlen igazi összefogás a magyarok között akkor volt, amikor senkinek nem volt semmije. Nem volt civakodás, nem volt intrika, nem volt semmi olyan, ami felbontotta volna a magyar közösséget. Aztán ahogy kezdtek tollasodni a magyarok, úgy egyre jobban kijöttek ezek a különbségek.*”¹⁶ Végül aztán az lett az eredménye a különbözőségeknek, hogy a látszólag jól működő magyar egyesület két felé szakad: az egyik része ott maradt, a másik része pedig a Magyar Tanyán talált magának új otthonra.¹⁷

1974. szeptember 1-jén a magyar közösség letette a foglalót egy a Johannesburg és Pretoria között található 6,5 holdas területre, a Halfway House-nál. Közadakozásból vettek „*egy talpalatnyi magyar földet, ahol minden magyar otthon érezheti magát*”, amit Magyar Tanyának kereszteltek (Csap, 1998: 111). Felépítették a székházat, építettek egy 56-os emlékművet, foci-, röplabda- és kosárlabdapályát, uszodát, előadótermet színpaddal, könyvtárat és a „Tokaj Borozót” is, illetve minden olyan elengedhetetlen létesítményt, ami szükségeltetett a közösségi élet fenntartásához (például gondnoki házat és egy kétlakásos ikerházat, amit kiadásra terveztek). Ezáltal megalakult a Dél-Afrikai Magyar Szövetség¹⁸ (Hungarian Alliance of South Africa – Hongaarse Alliansie van Suid-Afrika), melynek első elnöke Csap Lajos lett. A helyi eseményekről a Dél-Afrikai Magyar Szövetség Értesítője – melyet 300 példányban nyomtattak havi rendszerességgel – tájékoztatta a magyar diaszpóra tagjait

(Borbándi, 1996: 231). Mindenkori tagjainak száma a 90-es évekre meghaladta az 500 főt. Általában vasárnaponként és a nemzeti ünnepek során, esetenként egy-egy nagy rendezvény alkalmából összegyűltek a magyarok – megközelítőleg 100–200 fő – és közösen ünnepeltek (Csap, 1998: 111–112).

Az 1970-es évek a magyar diaszpóra szempontjából nem csupán intézményi átalakulások révén bírtak jelentőséggel, hanem azért is, mert 1972 és 1974 között egy újabb magyar bevándorlási hullám vette kezdetét. Akik újonnan érkeztek a Dél-afrikai Unióba, általában valamelyik rokonukhoz vagy rokonuk miatt jöttek el Magyarországról.¹⁹ Sokan, sokféle háttérrel érkeztek: a bevándorlók között voltak diákok, képzett munkások, üzletemberek és különféle szakemberek. A Dél-Afrikában élő magyarok száma megközelítette a 4.500–4.600 főt.²⁰ Az újonnan érkezettek között a legtöbben minél hamarabb szerettek volna integrálódni a társadalomba, ezért amint megtanulták az angol nyelvet, a saját otthonaikon belül is ezt kezdték használni, gyermekeikkel kizárólag idegennyelven kommunikáltak. Így többen elvesztették kötődésüket a magyar nyelvhez, később a kultúrához, a történelemhez, összességében már nem kötődtek Magyarországhoz; és ez gyermekeikre hatványozottan igaz.²¹

Magyarország Külügyminisztériumának 1989. december 29-i jelentése alapján megállapították, hogy a Dél-afrikai Köztársaságban több mint tízezer magyar (származású ember) él.²² Ezáltal megfigyelhető, hogy a 70-es évekhez képest a 80-as évek végéig megduplázódott a magyarok száma. Az 1990-es években, a rendszerváltást követően az új lehetőségek reményében – vagy éppen azért, mert nem volt kiadatás Dél-Afrika és Magyarország között²³ – érkezett pár száz magyar az afrikai kontinens e déli országába. Viszont mivel az apartheid rendszer is végnapjait élte, sokan a már itt élő magyarok közül – az új, labilis biztonsági helyzet miatt – úgy döntöttek, hogy továbbvándorolnak az Egyesült Államokba, Ausztráliába, Új-Zélandra vagy éppen hazaköltöznek Magyarországra.²⁴

A lagosi magyar nagykövetség dél-afrikai magyar konzulátus nyitásával kapcsolatosan küldött Magyarországra egy rejtjelezett üzenetet 1989. október 13-án a Külügyminisztériumba, melyben azt taglalja, hogy a Dél-afrikai Köztársaságon belüli néhány ezres magyar emigráció már indokolttá tehetné egy konzulátus felállítását (Tarrósy, 2023: 379). Nem sokkal később, 1991. július 1-jén a Dél-afrikai Köztársaság és Magyarország között megkötöttett egy bilaterális egyezmény a kölcsönös diplomáciai kapcsolat kialakítása érdekében.²⁵ Ennek következtében megnyitották Magyarország Nagykövetségét Pretoriában, melynek épületében konzuli szolgálat is található.²⁶ 1996-ban a fokvárosi magyarok megalapították a Fokföldi Magyarok Szövetségét, és a magyar nagykövetség kezdeményezésére még ugyanabban az évben megalakult a Hungarian Business Forum of South Africa (Csap, 1998: 114). Így a 90-es évek végéig a következő magyar egyesületek és intézmények léteztek a Dél-afrikai Köztársaságban: a Dél-Afrikai Magyar Szövetség (Midrand), a Dél-Afrikai Magyar Egyesület (Bloemfontein), a Durban Magyar Egyesület (Durban), a Fokföldi Magyarok Szövetsége (Fokváros), és a Hungarian Business Forum of South Africa (Pretoria) (Pleskó, 2001: 44).

4. A dél-afrikai magyarság jelenleg

A 2000-es és 2010-es években még mindig virágkorát élte a Dél-Afrikai Magyar Szövetség és ezáltal a Johannesburg és Pretoria között található Magyar Tanya volt a dél-afrikai magyarok által leglátogatottabb hely. Havonta szerveztek programokat a klubban: januárban volt mindig egy évnyitó „buli”, amit egy közös ebéddel ünnepeltek; februárban volt a farsangi bál; márciusban az 1848–49-es forradalom és szabadságharc hőseire emlékeztek; áprilisban legalább egy közös vacsorát tartottak; májusban az anyák napját ünnepelték; júniusban disznótorost ültek, míg júliusban ökröt sütöttek; augusztusban a magyarok első keresztény királyának ünnepét tartották; szeptemberben mindig változó programok voltak; októberben az 1956-os forradalom és szabadságharcra emlékeztek meg; novemberben tartották az Erzsébet- és Katalin-bálokat; decemberben pedig több ünnepség is volt: a Mikulás-ünnepség, az öregek karácsonya és a szilveszter. A programok előtt két héttel mindig összeült a 8–10 főből álló vezetőség, és az adott rendezvény előtt eldöntötték, hogy közülük pontosan ki milyen munkafolyamatokban fog részt vállalni az esemény gördülékeny lebonyolítása érdekében. Ezekre az rendezvényekre átlagosan 150–200 fő járt. A leglátogatottabb esemény az 1956-os forradalom és szabadságharcnak az 50. évfordulójakor volt, amikor több mint 250 főt kellett megvendégelnie a Szövetségnek. A Magyar Tanya épülete kicsinek bizonyult ennyi ember befogadására, így még az udvarra is megterítették a szervezők az asztalokat. A programok mellett néhanapján kártyaklub, pingpongversenyek és filmvetítések is voltak.²⁷

A kulturális értékmegőrzés mellett a magyar nyelvi készségeknek fejlesztése, illetve tanítása is fontos szerepet játszott a diaszpóra életében. Felmerült az igény a közösség néhány tagja részéről a 2000-es évek végén a magyar nyelv tanulására, így Dr. Kiss Ákosné Jutka, aki a magyar közösség elnökhelyetteseként tevékenykedett, 2008-ban magyar nyelvi képzéseket kezdett el tartani azoknak, akiknek szüksége volt rá. 2016-ban elindult a Kőrösi Csoma Sándor Program (továbbiakban: KCSP), így a Dél-Afrikai Magyar Szövetséghez is delegáltak KCSP-ösztöndíjasokat, akik segítették a helyi magyar közösséget: nyelvet, kultúrát, történelmet, táncot oktattak, illetve segítették a Szövetség működését.²⁸ 2016-ban az akkori KCSP-ösztöndíjas – Teklák Őrs – segítségével a néhai elnök, Pleskó László megpályázott és megnyert egy magyar állami támogatást, ami a magyar diaszpórák közösségei számára lett meghirdetve. Ennek eredményeképp 10 millió forintnak megfelelő összeget folyósítottak a Szövetség számlájára, amellyel korszerűsíteni tudták a Magyar Tanya vízvezeték- és elektromoshálózatát. A fennmaradó összegből a Tanya könyvtárába új magyar könyveket szereztek be, illetve kulturális műsorokat tartottak magyarországi vendégelőadókkal (táncosokkal és zenészekkel). Ezenkívül állandó jellegű támogatásban részesültek (és részesülnek mind a mai napig) a mindenkor magyar nagykövetség részéről: legyen szó akár pénzügyi, akár tárgybeli juttatásokról.²⁹

Jelenleg a Dél-Afrikai Magyar Szövetség az egyetlen magyar egyesület a Dél-afrikai Köztársaságban. Aktivitásából sokat veszített az ezredfordulóhoz képest: éves szinten mindössze 4–5 programot szerveznek, aminek az az oka, hogy elöregedtek a diaszpóra tagjai és utánpótlás nincs, illetve amióta a Szövetség néhai elnöke, Pleskó

László elhunyt, azóta a programok nagy része nem kerül megrendezésre.³⁰ Noha van egy Facebook-oldaluk, ahol több mint 1100 követővel rendelkeznek – ami önmagában nem ad pontos számot a közösség aktív tagjairól –, mégis csekély az online térben történő aktivitásuk.³¹ Emellett egy weboldala is van, ahol mindössze arról olvashatunk, hogy mik a célkitűzései a közösségnek.

„Missziójuk: megőrizni, ápolni a magyar nyelvet, értékeket és kultúrát Dél-Afrikában; nyelvünket, kultúránkat, hagyományainkat átadni a következő generációnak; ünnepeinket méltóképpen megtartani; hagyományainkat, konyhavilágunkat megőrizni; minden magyar, magyar származású vagy magyar érzelmű embert befogadni közösségünkben; erős, összetartó közösséget építeni Dél-Afrikában; fenntartani közösségünk építőkövét, a Magyar Tanyát; érdekes programokat szervezni a magyar családok számára; jó kapcsolatot ápolni más országokban lévő magyar szervezetekkel; hűen képviselni a magyar népet Dél-Afrikában.”³² A Dél-Afrikai Magyar Szövetség aktív tagjainak száma 100 fő körülire tehető.³³ A Szövetség jelenleg a tagjai befizetéseiből és a Magyar Tanya nagytermének kiadásából tartja fenn magát.

A Bloemfonteinben található Dél-Afrikai Magyar Egyesület tagjai kiöregedtek és már nem járnak össze. A Durbani Magyar Egyesület és a Fokföldi Magyarok Szövetsége megszűnt létezni (viszont egy Facebook-oldal³⁴ arról árulkodik, hogy laknak magyarok Fokvárosban, akik közül egy 20–30 fős társaság rendszeresen találkozik egymással).³⁵ Napjainkban a Dél-afrikai Köztársaságban élő elsőgenerációs magyarok száma megközelítőleg 2.000 fő, viszont a magyar leszármazottaké – tehát a második és harmadik generációs magyaroké – körülbelül 5–6.000 ezer fő körül mozog.³⁶ Ennek tekintetében nagyjából 7–8.000 főre tehető a dél-afrikai magyarok és leszármazottaik összlétszáma. A magyarok nagy része nyugdíjasokból áll, viszont a munkaképes korosztály minden szakmában képviselteti magát: az autószerelőn, autósoktatón, mezőgazdászon át az egyetemi professzorig, gazdag üzletemberig és sebészorvosig, minden munkakörben megtalálhatóak a magyarok.³⁷

5. Végszó

A dél-afrikai magyar diaszpóra a történetét a kezdetektől egészen az ezredfordulóig Vitéz Csap Lajos, a Dél-Afrikai Magyar Szövetség első elnöke írta és szerkesztette meg egy életen át gyűjtött anyag- és adathalmazt felhasználva. Saját kiadásban jelentette meg 2006-ban Nagykanizsán a hat kötetből álló (összesen mintegy 2.400 oldalt felölelő), Magyarok Dél-Afrikában címet viselő könyvsorozatát. Ez egy olyan kincs, amely, ha elvész, akkor a dél-afrikai magyarok története is feledésbe merül. E munkának gerincét e könyvsorozat alkotja.

Mint a legtöbb magyar diaszpórának a sorsa, a dél-afrikaié is kétséges a közösség tagjai számának csökkenése, elöregedése és az utánpótlás hiánya, illetve a felgyorsult

**A kulturális érték-
megőrzés mellett a
magyar nyelvi kés-
ségeknek fejlesztése,
illetve tanítása is fon-
tos szerepet játszott a
diaszpóra életében.**

asszimilációs folyamatok és az újonnan az országba érkező magyarok „nemtörődömsége” miatt. Noha a Dél-afrikai Köztársaság területe tizenháromszor nagyobb Magyarországnál, és területén szétszóródva élnek a magyarok, mégis a diaszpóra központja a Magyar Tanyán, a Dél-Afrikai Magyar Szövetség telkén található, ahová alkalomadtán az egész ország különböző pontjairól érkeznek a honfitársak, hogy elköltsenek együtt egy vacsorát és megemlékezzenek egy, a magyarságuk számára fontos eseményre. A kutatásaim során felmerült a Magyar Tanya eladásának lehetősége a Szövetség vezetőségének részéről, és amennyiben ez tényleg megvalósulna, úgy véget érne a dél-afrikai magyar közösség(ek) története.³⁸ *

Jegyzetek

- 1 Interjú Radnóti Mártonnal, a Dél-Afrikai Magyar Szövetség tagjával. Készült: Dél-Afrika, Midrand, Magyar Tanya. 2024. október 19.
- 2 Petőfi Irodalmi Múzeum: Nellmápiusz Lajos Hugó. Letöltve: <https://opac-nevter.pim.hu/record/-/record/PIM92519> (2025. 05. 17.)
- 3 A legújabb kutatások szerint mindösszesen 17 magyarról maradt fent információ az angol–búr háborúban teljesített szolgálatuk kapcsán (Szabó-Zsoldos, 2022: 53), viszont ez nem zárja ki a lehetőségét annak, hogy megközelítőleg akár ötvenen is lehettek a búr katonai egységek kötelékében magyar önkéntesek.
- 4 Interjú Radnóti Mártonnal, a Dél-Afrikai Magyar Szövetség tagjával. Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Midrand, Magyar Tanya. 2024. október 19.
- 5 Azoknak a magyar önkénteseknek a neve, akik a búrok oldalán harcoltak a háborúban, több emléktáblán is megtalálhatók, amelyeket 2002-ben az angol–búr háború 100. évfordulójának tiszteletére állítottak. Az emléktáblán olvasható nevek a következők: „*Gassing Geza; Illrich-Rittmeister; Luzsinsky, Felix Baron; Mészáros, Paul; Mrsic, Lucca; Simon, Lieutenant W; Von Pechy T és Wass, Graf Albert*”, akik pedig nem szerepelnek az emléktáblán és biztosan harcoltak a háborúban: Illés Lajos, Fleischer Pál, báró Bornemisza Kálmán, gyulafalvi Bulyovszky Károly, Zlinszky András, Henel JF, Illés Gyula, Luzsénszky Félix, Ferenczy Mihály, Göszing György és Janzen, illetve Péchy Tibor.
- 6 Interjú Dr. Somody Lászlóval, a Dél-Afrikai Magyar Szövetség tagjával. Készült: Budapest. 2024. október 3.
- 7 Dr. Somody László az interjú során elárulta, hogy Mihlaik professzor úr felesége a Dél-afrikai Unió Bevándorlási Hivatalánál dolgozott, amikor kitört a forradalom Magyarországon. Ennek következtében, amikor a magyarokat Ausztriában menekülttáborokba helyezték, akkor mihamarabb szükség volt egy magyar tolmácsra, így Mihalik professzorra esett a dél-afrikai hatóságok választása.
- 8 National Archives of South Africa: *SW 117/6. Hungarian Refugees and Immigrants*.
- 9 Az *SW 117/6. Hungarian Refugees and Immigrants* jelzéssel ellátott levéltári dossziéból a következő információkra is fény derül a kutató számára, hogy pontosan kik érkeztek (egyedül vagy családosan), hol és mikor születtek, merre éltek, mielőtt a Dél-afrikai Unióba hozták őket, illetve milyen szakmájuk volt.
A másodlagos források tekintetében nagy valószínűséggel hiányosak a levéltári források, mivel Lindsay Tonkin (2015) könyvének 90. oldalán olvasható, hogy 1957. március 5. után is érkeztek még repülőgépek a johannesburgi Jan Smuts repülőtérre magyar menekültekkel.
- 10 Az *SW 117. Hungarian Refugees and Immigrants A–Z*. jelzéssel ellátott dossziék több mint 100 dokumentumot tartalmaznak, melyek között olyan kérelmek is találhatóak, melyekben a dél-afrikai lakosok indítványozzák a bevándorlási hivataluknál a magyar árva gyermekek örökbefogadását.

- 11 A 1956-os magyar menekültek között volt Pongrácz Dezső (Desiderius Pongrácz), aki később borászként és üzletemberként tevékenykedett Stellenbosch-ban. Ötleteivel a dél-afrikai borászatot teljesen megújította: egy kivételes példának tekinthető, hogy bevezette a Chardonnay és Pinot Noir típusú pezsgők készítését az általa kitalált *Méthode Cap Classique* pezsgőkészítési eljárással (Tarrósy, 2022: 12; Búr, 2022: 586). Ezért napjainkban egy pezsgő brand (*Desiderius Pongrácz*) viseli a nevét, így a Dél-afrikai Köztársaság bármely boltjában kapható a róla elnevezett ital.
- 12 Távolsági nagyvárosokban, például Bloemfonteinben, East Londonban, Port Elisabethben, illetve Swaziland-ban, Betsuanalandben többek között csak magyar baráti társaságok alakultak ki, akik kisebb összejöveteleket tartottak néhanapján.
- 13 Interjú Halbauer Dezsővel, a dél-afrikai magyar diaszpóra 1956-ban érkezett tagjával. Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Johannesburg, 2024. október 16.
- 14 Interjú Dr. Kiss Ákosné Jutkával, a Dél-Afrikai Magyar Szövetség egykori elnökhelyettesével. Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Johannesburg, 2024. október 16.
- 15 A különböző nemzetek diaszpórái, közösségei, intézményei baráti sportversenyeket tartottak.
- 16 Részlet a Halbauer Dezsővel készült interjúból.
- 17 Ibid.
- 18 A Magyar Tanya a Dél-Afrikai Magyar Szövetség központjaként szolgál. Pontos címe: Magyar Tanya, Hungarian Estate. 50 Dane Road, Glen Austin AH, Midrand, 1685, Republic of South Africa.
- 19 Interjú Gulyás Józseffel, a dél-afrikai magyar diaszpóra egyik tagjával (filmproducer és rendező). Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Johannesburg. 2024. október 19.
- 20 Interjú Verebes Máriával, a Dél-Afrikai Magyar Szövetség egykori elnökhelyettesével. Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Johannesburg, 2024. október 16.
- 21 Interjú Dr. Kiss Ákosné Jutkával, a Dél-Afrikai Magyar Szövetség egykori elnökhelyettesével. Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Johannesburg, 2024. október 16.
- 22 Külügyminisztérium VIII./8/Területi Főosztály jelentése. Jóváhagyta: Ujvári Tibor. Összefoglaló a magyar–dél-afrikai kapcsolatokról. Budapest, 1989. december 29. MNL OL XIX-J-1-j 1989. 001764/16./1989.
- 23 Interjú Verebes Máriával, a Dél-Afrikai Magyar Szövetség egykori elnökhelyettesével. Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Johannesburg, 2024. október 16.
- 24 Interjú Horváth Attilával, a pretoriai Magyar Nagykövetség nagykövetével. Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Pretoria, 2024. október 14.
- 25 Government Communication and Information System (GCIS): South Africa Yearbook 2018/19. On South African and Hungarian bilateral diplomatic relations. Letöltve: <https://www.gcis.gov.za/south-africa-yearbook-201819> (2025. 05. 23.)
- 26 Magyarország Nagykövetsége, Pretoria. Letöltve: <https://pretoria.mfa.gov.hu/#> (2025. 05. 23.)
- 27 Interjú Dr. Kiss Ákosné Jutkával, a Dél-Afrikai Magyar Szövetség egykori elnökhelyettesével. Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Johannesburg, 2024. október 16.
- 28 Ibid.
- 29 Interjú Verebes Máriával, a Dél-Afrikai Magyar Szövetség egykori elnökhelyettesével. Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Johannesburg, 2024. október 16.
- 30 Ibid.
- 31 Facebook: Hungarian Alliance of South Africa/Dél-Afrikai Magyar Szövetség. Letöltve: <https://www.facebook.com/hungarianalliance> (2025. 05. 23.)
- 32 Hungarian Alliance of South Africa/Dél-Afrikai Magyar Szövetség. Letöltve: <https://hungarianalliance.co.za/> (2025. 05. 23.)
- 33 Interjú Horváth Attilával, a pretoriai Magyar Nagykövetség nagykövetével. Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Pretoria, 2024. október 14.

- 34 Facebook: Magyarok Fokvárosban – Hungarians in Cape Town. Letöltve: <https://www.facebook.com/MagyarokFokvarosban> (2025. 05. 23.)
- 35 Interjú Dr. Kiss Ákos sebészorvossal, a Dél-Afrikai Magyar Szövetség tagjával. Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Johannesburg, 2024. október 16.
- 36 Interjú Lechky Károllyal a Dél-Afrikai Magyar Szövetség elnökével és Géber Sándorral, a Dél-Afrikai Magyar Szövetség elnökhelyettesével. Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Midrand, Magyar Tanya, 2024. október 15.
- 37 Uo.
- 38 Jelen tanulmány – mely Vitéz Csap Lajos munkáján és a Dél-afrikai Köztársaságban végzett terepkutatásaimon alapul – a leendő doktori disszertációm egy részfejezete lesz, mely alapjául szolgálhat további tudományos kutatások elvégzéséhez.

Felhasznált irodalom

- Bene Krisztián (2018): A francia gyarmatbirodalom szabad francia elfoglalása és a folyamat magyar résztvevői. *Mediterrán Világ*, 2018. 43. sz. 25–43.
- Bene Krisztián (2021): Les membres hongrois de la 2e division blindée du Tchad à Berchtesgaden. In: *Acta Universitatis Szegediensis De Attila Jozsef Nominatae Acta Romanica*, XXXII. 2021/1. pp. 233–242.
- Borbándi Gyula (1996): Emigráció és Magyarország. Nyugati magyarok a változások éveiben. 1985–1995. *Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem*, Budapest.
- Búr Gábor (2008): *Afrika kulcsállama – Dél-Afrika*. Afrika Tanulmányok, 2008/2. 7–16.
- Búr Gábor (2022): Dél-afrikai Unió. In: Kecskés D. Gusztáv és Scheibner Tamás (szerk.): *Egy világgraszáló történet. Az 1956-os magyar menekültválság kézikönyve*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest.
- Csap et al. (1998): A világ magyarsága. Latin-Amerika, Dél-Afrika, Ausztrália. Magyarok Világszövetsége, Budapest.
- Csap Lajos (2006): Magyarok Dél-Afrikában I. Saját kiadás, Nagykanizsa.
- Habcsek László és Illés Sándor (2007): Az 1956-os kivándorlás népességi hatásai, Statisztikai Szemle, 85., no. 2. 157–172.
- Lubbe, Gerrie (1990): Religious Pluralis and Christianity in South Africa. In: Prozesky, Martin. (ed.): *Christianity amidst Apartheid: Selected Perspectives on the Church in South-Africa* Palgrave Macmillan, London. pp. 208–216.
- Palócz Márk (2025): A franciaországi magyar diaszpóra – különös tekintettel a párizsi magyarokra. *Külügyi Szemle*, 2025. tavasz. 63–85.
- Pap László (2014): *Búrmagyarok, avagy magyarok az angol–búr háborúban*. Az Eszterházy Károly Főiskola tudományos közleményei (Új sorozat 42. köt.). Tanulmányok a történelemtudomány köréből = *Acta Academiae Agriensis. Sectio Historiae*.
- Pleskó László (2001): Dél-Afrika: Dél-Afrikai Magyar Egyesület. In: Hajduk Márta – Bagossy László (szerk.): *Magyar világháló. A világban élő magyarok ezredvégi üzenetei*. OMIS Kiadó, Budapest.
- Solymári Dániel (2020): The Deeds of Hungarian Missionaries. *Afrika Tanulmányok/ Hungarian Journal of African Studies*, vol. 14. 2020/5. pp. 52–57.
- Synders, Hendrik (2022): The Domestic Political Intersections of the South African Community’s „Expression of Solidarity” with the Hungarian Refugee Crisis, 1956–1957. *Journal of Central and Eastern European African Studies*, Volume 2 Number 3, 2022. pp. 47–66.
- Szabó László (1982): Magyar múlt Dél-Amerikában (1915–1900). Európa Könyvkiadó, Budapest.

- Szabó-Zsoldos, Gábor (2022): *Bantuk, britek, búrok és Afrika déli része a búr háború egyik magyar résztvevőjének szemszögéből*. In: Magyar katonák a világ tájain. Eger, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Líceum Kiadó. 51–67.
- Tarrósy István (2022): Hungarian Community in South Africa and New Opportunities for International Cooperation in the Post-Apartheid Era. In: D. Kachur et al. (eds): *Socio-Economic Connections Between Eastern Europeans in South Africa*. Ukrainian Association of South Africa, Sol Plaatje University.
- Tarrósy István (2023): Külpolitikai rendszerváltás afrikai terepen. Kapcsolatok a Dél-afrikai Köztársasággal az 1980–1990-es években. *Világtörténet* 45. évf. 3. sz. 371–385.
- Tonkin, Lindsay (2015): *Magyar Heroism and the Arrival of the 1956–1957 Hungarian Immigrant Refugees to South Africa*. Raleigh (North Carolina), Lulu Press.
- Tóth Pál Péter (2001): A nemzetközi vándormozgalom szerepe a népességszférelődésben. In: Faragó Tamás és Óri Péter (szerk.): *Történeti demográfiai évkönyv*. KSH NKI, Budapest. 327–341.
- Udvarvölgyi Zoltán András (2022): '56-os magyar menekültek Szudánban. *Afrika Tanulmányok*, 16. évf. 2. sz. 5–13.

Internetes források

- Facebook: Hungarian Alliance of South Africa/Dél-Afrikai Magyar Szövetség. Letöltve: <https://www.facebook.com/hungarianalliance> (2025. 05. 23.)
- Facebook: Magyarok Fokvárosban – Hungarians in Cape Town. Letöltve: <https://www.facebook.com/MagyarokFokvarosban> (2025. 05. 23.)
- Government Communication and Information System (GCIS): South Africa Yearbook 2018/19. On South African and Hungarian bilateral diplomatic relations. Letöltve: <https://www.gcis.gov.za/south-africa-yearbook-201819> (2025. 05. 23.)
- Hungarian Alliance of South Africa/Dél-afrikai Magyar Szövetség. Letöltve: <https://hungarianalliance.co.za/> (2025. 05. 23.)
- Magyarország Nagykövetsége, Pretoria. Letöltve: <https://pretoria.mfa.gov.hu/#> (2025. 05. 23.)
- Petőfi Irodalmi Múzeum: Nellmápiusz Lajos Hugó. Letöltve: <https://opac-nevter.pim.hu/record/-/record/PIM92519> (2025. 05. 21.)
- South African History Online: Pass Laws in South Africa. (2018. 03. 19.) Letöltve: <https://www.sahistory.org.za/article/pass-laws-south-africa> (2025. 05. 14.)
- South African History Online: The Group Areas Act of 1950. (2014. 12. 19.) Letöltve: <https://www.sahistory.org.za/article/group-areas-act-1950> (2025. 05. 14.)

Interjúk

- Dr. Kiss Ákos – a Dél-Afrikai Magyar Szövetség tagja (sebészorvos). Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Johannesburg, 2024. október 16.
- Dr. Kiss Ákosné Jutka – a Dél-Afrikai Magyar Szövetség egykori elnökhelyettese. Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Johannesburg, 2024. október 16.
- Dr. Somody László – a Dél-Afrikai Magyar Szövetség tagja. Készült: Budapest. 2024. október 3.
- Gulyás József – a dél-afrikai magyar diaszpóra egyik tagja (filmproducer és rendező). Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Johannesburg. 2024. október 19.
- Halbauer Dezső – a dél-afrikai magyar diaszpóra 1956-ban érkezett tagja. Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Johannesburg, 2024. október 16.
- Horváth Attila – a pretoriai Magyar Nagykövetség nagykövete. Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Pretoria, 2024. október 14.

- Lechky Károly – a Dél-Afrikai Magyar Szövetség elnöke és Géber Sándor – a Dél-Afrikai Magyar Szövetség elnökhelyettese. Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Midrand, Magyar Tanya, 2024. október 15.
- Radnóti Márton – a Dél-Afrikai Magyar Szövetség tagja. Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Midrand, Magyar Tanya. 2024. október 19.
- Verebes Mária – a Dél-Afrikai Magyar Szövetség egykori elnökasszonya. Készült: Dél-afrikai Köztársaság, Johannesburg, 2024. október 16.

Levéltári források

- Külügyminisztérium VIII/8/Területi Főosztály jelentése. Jóváhagyta: Ujvári Tibor. Összefoglaló a magyar–dél-afrikai kapcsolatokról. Budapest, 1989. december 29. MNL OL XIX-J-1-j 1989. 001764/16./1989.
- National Archives of South Africa: SW 117. Hungarian Refugees and Immigrants A–Z.
- National Archives of South Africa: SW 117/6. Hungarian Refugees and Immigrants.

A szerzőről

PhD-hallgató, Pécsi Tudomány-
egyetem Bölcsész- és
Társadalomtudományi Kar
Interdiszciplináris Doktori Iskola
Politikatudományi Program

About the Author

PhD candidate, Political Sci-
ence Programme, Interdisciplinary
Doctoral School of the Faculty of
Humanities and Social Sciences,
University of Pécs

@

mark.palocz@gmail.com

English Abstract

The Hungarian Diaspora in South Africa

This paper investigates the historical background, development, and current state of the Hungarian diaspora in South Africa. By tracing its origins to the 18th century, the study outlines significant phases of Hungarian migration, particularly the surge of refugees following the 1956 Hungarian Revolution. It analyses the establishment, formation and transformation of Hungarian organizations, the community's cultural and religious life, and efforts to preserve national identity across generations. Despite its relatively small size, the Hungarian diaspora in South Africa has played a unique role in fostering Hungarian heritage abroad. The paper also assesses the challenges facing the community today, including aging population and assimilation, while contemplating the uncertain future of entities such as the Hungarian Alliance of South Africa as well as its physical, tangible centre – the Hungarian Estate (Magyar Tanya).

„ANGRY MOB DEM KILLY BARAWO”

A NIGÉRIAI JUNGLE JUSTICE BEMUTATÁSA AZ AJEBO HUSTLERS BARAWO CÍMŰ DALÁN KERESZTÜL ÉS AZ #ENDSARS MOZGALOM

KRIPPL ZSÓFIA

1. Bevezetés

Minden társadalomnak megvan a maga sajátos kultúrája, ami egyes országok esetében jóval sokszínűbb, mint amennyire az elsőre tűnik. A kultúra mellett számos probléma és konfliktus is fellelhető a közösségekben, melyek megértése kívülről nézve nem mindig bizonyul egyszerű feladatnak. Mindezen folyamatot megnehezítheti az a hatalmas információmennyiség, ami napjainkban rendelkezésünkre áll többek között az internetnek köszönhetően, viszont a technológia ilyen szintű fejlettségének egy előnye mindenképpen van: a sok elérhető forrás és mód közül mi dönthetjük el, hogy melyek azok, amiket a leginkább be tudunk fogadni annak érdekében, hogy egy komplexebb témát feldolgozzunk. A zene, mint egyetemes nyelv, megkönnyítette számomra Nigéria egy máig jelentős problémájának, az ún. *jungle justice*-nak a megismerését, amit ezen esszémben kívánok bemutatni és kifejteni az Ajebo Hustlers nevű helyi formáció *Barawo* című dalának segítségével, ami véleményem szerint jól illusztrálja az ország jelenlegi konfliktusainak egy szegmensét. Habár a *jungle justice* szó szerinti fordításában *dzungeli* vagy *dzungelben való igazságszolgáltatást* jelent, a *mob justice*, vagyis a *tömegek („csőcselék”) igazságszolgáltatása* kifejezés mégis jobban illik rá, így ezt a későbbiekben is ily módon célszerű értelmezni.

A *jungle justice* mellett az #EndSARS névvel ellátott mozgalmat is bemutatom, ami 2020-ban számos tüntetést robbantott ki Nigériában. Ezeken a tüntetéseken jelentős létszámban vettek részt a Z-generáció fiataljai, akik több nigériai zenész alkotását használták fel a demonstrációkon annak érdekében, hogy a hangjuk és a tiltakozások során megfogalmazott üzenetük minél több emberhez eljusson. Az itt felcsendült dalok egyike volt az Ajebo Hustlers *Barawo* című zeneszáma. A dal szövegének elemzésével, amelyen keresztül a tüntetők kifejezhették frusztrációjukat és dühüket, a zeneszám megjelenését övező társadalmi hátteret kívánom bemutatni.

2. Az Ajebo Hustlers formáció bemutatása

Az Ajebo Hustlers 2015-ben alakult a nigériai Port Harcourtban. Tagjai az énekes-dalszerző *Piego* (Isaiah Precious, szül. 1998) és a rapper *Knowledge* (George Dandeson, szül. 1999). A középiskola befejezése után ismerkedtek meg egymással, mindketten ugyanabban a vendéglátói egységben kezdtek el dolgozni. Keményen dolgozva

kellő anyagi forrást gyűjtöttek össze zenei karrierjük beindításához. Az *OkayAfrica* kulturális magazinnak adott 2022-es interjúban¹ külön kitértek arra, hogy miként formálta őket mind emberileg, mind gondolkodásmódban a port harcourt-i élet. A Nigéria déli részén található város az ország egyik legnagyobb ipari központja, jelentős mélyvízi kikötővel, ami a pálmaolaj-, szén-, acél-, illetve kőolajexportban játszik szerepet. Port Harcourtban a gyártási folyamatok is jelentősek: számos termék (például alumíniumlemez, festékanyagok, fa-és fém bútorok stb.) kerül itt előállításra.² A kőolaj finomítása hatalmas mértékű légszennyezéssel jár, amely nem kíméli sem a lakosokat, sem az ökoszisztémát. Port Harcourt városa nem ideális a jó életminőség fenntartásához, ennek ellenére számos előadó tudott innen kitörni.

A zenei karrierjük berobbanása előtt elvégzett rengeteg munkának a formáció nevében is megtalálható a lenyomata a *hustlers* szóban, ami magyarra fordítva *szélhámost* vagy *csalót* jelent, ám ebben az esetben inkább a minél több pénz megszerzésére irányuló tevékenységet kell alatta érteni, ami – a mai fiatalos nyelvezet alapján – már nem kizárólag őszintétlen, mások megtévesztésére irányuló cselekvésre utal. A joruba³ nyelvű *ajebo* szó olyan személyre utal, aki „*ezüstkanállal a szájában született*”, ezáltal nem kellett megtapasztalnia az élet viszontagságait⁴. Zenéjük az utcai fiatalság hangulatát idézi meg, annak minden nehézségével és küzdelmével együtt, ám a dalszövegek már konkrét üzeneteket közvetítenek. Ajebo Hustlers dalai tömegekhez el tudnak jutni, ezáltal képviselve a hátrányos helyzetben élőket. A két fiatal küldetésének tekinti az edukációt és a hallgatóik érzékenyítését.

3. David Adedeji Adeleke, *David*

David Adedeji Adelekének, művésznevén *Davidonak* kiemelt szerepe volt a Barawo c. dal elterjedésében, mivel részt vett a zeneszám egy olyan verziójában, ami az #EndSARS mozgalom egyik himnuszává nőtte ki magát.

Az Ajebo Hustlershez hasonlóan Davido is Nigériában, Lagosban nőtt fel (de az egyesült államok-beli Atlantában született). Davido világszerte több millió rajongóval rendelkezik. 2019-ben ő volt az első afrikai szólóban fellépő énekes, aki egyedül teltházas koncertet adott a 60.000⁵ látogatót befogadni képes londoni O2 Arenában. A 2022-es qatari labdarúgó-világbajnokság egyik népszerű dala is a nevéhez fűződik, mégpedig a *Hayya Hayya (Better Together)* c. zeneszám, amelyet Trinidad Cardonával és Aishával együtt adott elő. A fülbemászó dallam mellett pedig az egyszerű, ám ettől függetlenül pozitív üzenetet magával hordozó dalszöveg miatt könnyen énekelhető és szerethető alkotást hozott létre a három előadó.⁶

Kifejezetten fontosnak tartom, hogy Davido beállt az Ajebo Hustlers mellé a *Barawo* átdolgozott változatának készítésekor, így az alapvetően kisebb elérést produkáló duó nagyobb számú közönséghez is eljutott a tömegek igazságszolgáltatását is feldolgozó alkotásával.

4. A jungle justice bemutatása

Mi is pontosan a jungle vagy mob justice? A szubszaharai Afrikában, de leginkább Nigériában és a szomszédos Kamerunban elterjedt igazságszolgáltatási forma, ami-

kor az (állítólagos) sérelmet elszenvedett embertömeg saját kezébe veszi az irányítást és így büntet meg személyeket, akiket bűnösnek vél (Obadiah et. al, 2022). Ennél a meghatározásnál érdemes idézőjelbe tenni az *igazszolgáltatást*, mert tömeges *önbíráskodásról* van szó: sokszor ugyanis ártatlan embereket vélnék bűnösnek és brutális kínzási módszereket vetnek be, hogy érvényesítsék „igazukat”. A dezinformáció, a lakosok közötti pletykák futótűzként való terjedése és az alaptalan vádaskodás mind-mind hozzájárul a tömegesen elkövetett bűncselekményekhez (Amnesty International, 2024, p. 9–10). Mindez sokszor halálos áldozattal jár, mivel a tömegek kegyetlen erőszakot alkalmaznak a vélt vagy valós elkövető(k) ellen (Balogun et. al, 2023). Az Amnesty International emberi jogvédő szervezet 2022-ben publikált jelentése⁷ szerint a 2012 januárjától 2023 augusztusáig terjedő időszakban legalább 555 halálesetet követelt az a 363 dokumentált incidens, melyek során tömegesen támadtak emberek áldozataikra különböző, kifejezetten erőszakos és kegyetlen módszereket alkalmazva (Amnesty International, 2024, p. 5). Emellett a lagosi SBM Intelligence 2022-es jelentése 2019-től kezdve 279 dokumentált incidensről számolt be, melyek összesen 391 halálos áldozattal jártak⁸. E két jelentést összevetve elmondható, hogy feltehetőleg még ezeknél is több incidens történhetett.

Port Harcourt városa nem ideális a jó életminőség fenntartásához, ennek ellenére számos előadó tudott innen kitörni.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) emberi jogokról szóló egyetemes nyilatkozatának 5. cikkelye kimondja, hogy *„senkit sem szabad kínzásnak, embertelen vagy degradáló bánásmódnak vagy megbüntetésnek kitenni”*⁹, melyet Nigéria kormánya is aláírt, ám e rendelkezés a tömegek önbíráskodása miatt aligha tud megvalósulni. A helyzetet súlyosbítja, hogy sok esetben testi fogyatékkal élők esnek áldozatul tömeges lincselésnek. A tömeges igazságszolgáltatás természete és annak kiváltó okai eltérőek. Dél-Nigériában elsősorban lopás vagy boszorkányság, míg északon az istenkáromlás váltja ki legtöbbször a tömegek haragját, de ettől függetlenül más vélt vagy valós bűncselekmények (pl. motoros által okozott baleset) is kiválthatnak tömeges lincselést. Észak-Nigériában 12 olyan szövetségi állam van, ahol a muszlim többséget képviselő bíróságok halálbüntetéssel is sújthatják az istenkáromlást elkövetőket (Amnesty International, 2024, p. 24). A tömeges erőszak kétféle helyszínét különbözteti meg az Amnesty International. Egyrészt vannak csomópontok, pl. piacok vagy forgalmas utak mentén lezajló lincselések, ahol spontán gyűlnek össze az emberek azért, hogy megbüntessék állítólagos bűncselekményt elkövető polgártársukat. Más esetben pedig általában egy közösség, pl. egy kisebb település lakosai alkalmaznak kollektív erőszakot egy vagy több áldozat ellen. Ezek a zártabb csoportok eleve ellenségesebbek az idegenekkel szemben, így az ő esetükben egyfajta „védelmi mechanizmus”-ként működik a tömeges igazságszolgáltatás. (Amnesty International, 2024, p. 23).

Habár csoportok által elkövetett erőszak a világ számos helyén előfordulhat, a nigériai tömeges önbíráskodás jelensége mindenképpen kirívó, mivel kialakulása és a napjainkig való fennmaradása komplex társadalmi- és politikai problémák meglétének következménye, melyek együttesen járulnak hozzá ahhoz, hogy a törvények megkerülésével végrehajthatóak legyenek ilyen kegyetlen módszerekkel elkövetett bűncselekmények. Ezek nem csak azért problémásak, mert az áldozat nem tudja megvédeni magát (ahogyan erre lehetősége lenne bírósági keretek között), hanem mert aránytalan büntetést szenvednek el azok, akik netán valamilyen bűncselekményt követnek el, ugyanis nemcsak fegyveres rablókat, hanem pitiáner zsebtolvajokat is lincseléssel büntetnek meg (Balogun et. al, 2023).

5. A csoportosan elkövetett erőszak gyökerei Nigériában

Mik azok a társadalmi és politikai sajátosságok, amelyek Nigériában a tömegeket önbíráskodásra készítetik? Először is mindenképpen meg kell említenünk a rendszerszintű korrupciót, ami Nigériát már a brit gyarmati uralom óta sújtja (Osoba, 1996) és amely máig jelentős probléma. A Transparency International éves korrupcióérzékelési indexében 180 országot vizsgál, 2024-ben a 140. helyre sorolta Nigériát (a maximálisan elérhető 100 pontból 26 pontot kapott, mely skálán a magas pontszám jelzi a korrupciómentességet, míg az alacsony az ellenkezőjét).¹⁰

A nigériai gyarmati uralom 1960-as felbomlását követően megkezdődött az állami vagyon (melynek jelentős részét az olajbevételek tették ki) korrupcióval való osztogatása, majd a választások elcsalása, mindez pedig elégedetlenséghez vezetett a nép körében, ami sok esetben erőszakba torkollott. 1966-tól katonai uralom lépett életbe Nigériában, melynek során – nem meglepő módon – szintén nem a korrupció felszámolása volt a prioritás. Ebben az időszakban mindenapossá váltak az erőszakos bűncselekmények és számtalan alkalommal került sor koncepciók jelleggel politikai ellenfelek letartóztatására, bebörtönzésére és kivégzésére. Nem csak politikusok kerültek kivégzésre, hanem a nigériai állampolgárok által szervezett tüntetések során több civil demonstrálót is megölt a katonaság. Mindez azt eredményezte, hogy az emberek szemében elfogadottá vált, hogy a problémákat erőszakkal és elnyomással meg lehet oldani (Smith, 2004).

Annak ellenére, hogy 1999-től Nigéria (szövetségi) köztársaságként működik, aligha következett be rendszerszintű változás (Ijewereme, 2015). Emellett a gyenge államiséghez hozzájárult az is, hogy a függetlenséget követő évtizedekben az állami intézmények (beleértve a rendvédelmet és az igazságszolgáltatást) minősége és hatékonysága jelentősen csökkent, annyira, hogy a nigériaiak róluk alkotott véleménye kifejezetten negatívvá vált: úgy gondolják, hogy ezek nem tudják őket megvédeni, ezért sajátos megoldásokat kell alkalmazniuk. Ebben a gondolkodásmódban megfigyelhető a nyugat-európai intézményrendszerhez való ellenséges hozzáállás (Harnischfeger, 2003). A bíróságokon sokszor ítélnek ártatlanokat hosszú évekre börtönbüntetésre, mivel bárki, aki elég pénzzel és befolyással rendelkezik, megteheti, hogy lefizesse a bírót. Ezzel szemben a befolyásos családból származó bűnözők sokszor nem kerülnek rács mögé. Az évek során csökkenő létszámú rendőrség pedig

hasonlóan lefizethető, így teljes joggal érezhették azt a nigériaiak, hogy az állami intézmények nem tudják megvédeni őket (Harnischfeger, 2003). A létszámhiány mindenképp az egyik oka annak, amiért nem megfelelően működik Nigériában a rendvédelem: sok esetben előfordul, hogy a helyi rendőrség egyszerűen tehetetlen, amikor egy hatalmas tömeg összegyűlik valakinek a meglincselésére.

A csoportosan elkövetett erőszak fennmaradásához hozzájárulnak az ún. *igazságtévő*, vagyis nem hivatalos „őrző-védő” csoportok, melyek közül az 1998-ban alakult *Bakassi Boys* (Immigration and Refugee Board of Canada, 2006: 1) nevű csoportot emelném ki. Már korábban, az 1980-as és '90-es években is hoztak létre bűnözők elleni alakulatokat, sokszor katonák, rendőrök és az őrző-védő csoportok részvételével (Amnesty International, 2002: 3), viszont a Bakassi Boys-t nem állami szinten alapították. A csoportot kereskedők hozták létre Aba városában, mert elégük lett abból, hogy kirabolják őket. Céljuk az volt, hogy a központi piac környékén elszaporodott bűnözést megszüntessék, melynek érdekében nyilvánosan kivégeztek bűnözőket, azonban már itt felmerül a kérdés, hogy valóban *csak* bűncselekményt elkövetőket végeztek-e ki. A Bakassi Boys és tevékenysége hamar áterjedt más városokra is. A fennmaradásukhoz hozzájárult a szövetségi államok politikai elit-jének támogatása, amely olykor személyes „verőemberekként” alkalmazta őket (Smith, 2004). Az Amnesty International szerint azonban a civilek is támogatták a Bakassi Boys-t, részben azért, mert úgy gondolták, hogy tagjaik „varázserővel” rendelkeznek (Immigration and Refugee Board of Canada: 2), de ebben a „hatásos” módszereik is közrejátszottak. Ezek az önjelölt őrző-védő csoportok a lakosság védelmezőjének titulálják magukat (Amnesty International, 2024, p. 10), ezzel lényegében legitimálják az erőszakot, mint védelmi eszközt. Az ilyen csoportok politikusi támogatást kaptak, fegyvereket és járműveket, és törvénytelenül végeztek ki bűnözőnek vélt egyéneket, ezzel is promotálva az erőszakot, mint megoldást a problémákra.

A tömeges igazságszolgáltatást leginkább az intézményrendszerekben való bizalmatlanság tartja fenn. Ehhez hozzájárul az is, hogy az egyéneknek nincsenek meg az alapvető ismereteik az igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatban: pl. bizonyítékok hiányában vagy óvadék megfizetése esetén történő szabadlábra helyezés megértése, elfogadása (Msheila & Yusuf, 2022).

A már említett, 2022-ben publikált Amnesty International jelentésben 10 konkrét tömeges erőszakkal kegyetlen módon elkövetett lincselésről olvashatunk, melyek közül a lopás vádjá miatt lezajló Aluu Four lincselést fejtem ki részletesen, mivel ez inspirálta az Ajebo Hustlers *Barawo* című dalát. A zeneszám borítóján az Aluu Four történetének rövidített verziója olvasható, így felhívva a figyelmet a tömeges önbíráskodás veszélyeire.

6. Az Aluu Four lincselés

2012. október 5-én a Port Harcourt közelében található Aluu falu lakosai halálra lincseltek négy egyetemistát: Chiadika Biringa, Lloyd Toku, Tekena Elkanah és Ugonna Obuzor estek áldozatul (Balogun et. al, 2023). A négy fiatal a Port Harcourt-i

Egyetemen tanult, jó barátok voltak. Obuzor segítséget kért a többiektől, mivel egy Aluuban lakó ismerőse pénzzel tartozott neki, amit vissza szeretett volna szerezni. Miután megérkeztek a faluba, elterjedt a híre, hogy meg akarják lopni a lakókat (ami nem volt igaz). Mindez azért háborította fel az aluui lakosokat, mert a közelmúltban több alkalommal is kirabolták őket. Az összegyűlt tömeg meztelenre vetkőztette az egyetemistákat, majd kövekkel és botokkal verték meg őket, végül pedig benzinnel leöntött kerékgumit a nyakukra rakva felgyújtották a fiatalokat. Mindezt videóra is vették, amit feltöltöttek az internetre.¹¹

Az ügyben a *Vanguard* nigériai internetes hírportál szerint 2017-ben született bírósági ítélet, ami kimondta, hogy a fiatalok nem voltak tolvajok és nem akarták meglopni Aluu közösségét. Az ügyben többeket halálbüntetésre ítélték, közülük egy rendőrmestert is, aki szintén részt vett a négy egyetemista megverésében és megölésében.¹² Az Aluu Four lincselésből kiderül, hogy a nigériai rendőrség nem tudja megvédeni az állampolgárokat.

7. A Barawo dalszövegének és videóklipjének elemzése

A Barawo cím is árulkodó: *yoruba* nyelven *tolvajt* jelent.¹³ A címválasztás utalhat arra, hogy mennyire könnyen illethetnek a tolvaj jelzővel valakit, attól függetlenül, hogy valóban elkövetett ilyen bűncselekményt vagy sem –, mint ahogy ezt az Aluu Four lincselés tragikus esete is mutatja. Nem csak azért probléma ez a megbélyegzés, mert sokszor alaptalan, hanem mert a feldühödött közösségek, tömeges erőszakot alkalmazva, meglehetősen aránytalan módon reagálnak. Nem arról van szó, hogy nem kell megbüntetni a tolvajokat: amennyiben egy bíróság bizonyítottan kimondja, hogy valaki bűnös, akkor a kiszabott büntetését igenis le kell töltenie. Ám a már korábban említett intézményekbe vetett bizalom hiánya és a korrupció megléte miatt ez nem mindig valósul meg, és sajnos a tömegek inkább a saját kezükbe veszik az irányítást. Mindez sokak halálát követeli nap mint nap – legyenek ők valóban bűnösök vagy sem. A problémát súlyosbítja, hogy a hatalomgyakorlók sok esetben végignézik az eseményeket anélkül, hogy bármit tennének az öldöklés megakadályozása érdekében.

A *Barawo* üzenetének közvetítéséhez a dal szövegének angolra fordított verzióját¹⁴ veszem alapul, viszont az idézésnél az eredeti szöveget fogom használni a hitelesség érdekében. „*Dem been para oh, Angry mob dem killy barawo*” („Tüntetnek az emberek, mert a mérges tömeg megölte a tolvajt”), halljuk felcsendülni a *Barawo* első sorait. Ez egyértelmű utalás az Aluu Four lincselésre, hiszen itt ölték meg tolvajságra hivatkozva a már említett áldozatokat. A dal a „*Burning Dead body, Dem do am like nama o*” („Égő holttest, melyet úgy sütöttek meg, mint a húst, oh”) sorokkal folytatódik. Az akár még élő áldozatok elégetése egy gyakori formája a tömeges önbíráskodásnak, amit általában nem követ felelősségvállalás az ebben résztvevők részéről: „*Oloka don show, Everybody don kawa o*”, vagyis „Jön a rendőrség és mindenki elfut”.

A „*This country na wa*” („Ó jaj, ez az ország”) sokszori elismétlése nem csak a dallam és a hangzás szempontjából jelentős, hanem kifejezi a szerzők Nigériával kap-

csolatos elégedetlenségét, mondván: ez így nem mehet tovább, változásra van szükség. Az ország lakosainak sanyarú sorsát a „*The masses they para, Cos raba no dey*” („*A tömegek kiabálnak, mert nincs pénzük*”) és a „*Politicians dey loot us, Olopka dey shoot us*” („*A politikusok kifosztanak, a rendőrök pedig lelőnek minket*”) sorok is kifejezik. Az Ajebo Hustlers szerint hiábavaló a segítségkérés a hatóságoktól. Elégedetlenség esetén az erőszakkal való elhallgattatást látják megoldásnak – ami természetesen hosszú távon működésképtelen és az emberi szabadságjogok súlyos megsértését eredményezi.

A YouTube videómegosztó platformon elérhető, Davido-val közös videoklip a következőkben kifejtett #EndSARS tüntetéssorozat után, 2020 októberében került feltöltésre és jelenleg már több, mint 2 millió 300 ezer megtekintésnél jár.¹⁵ Számomra a színvilága a videoklip legszembeütőbb kvalitása. Vibráló színek, majd szürkésebb árnyalatok és képsorok tárulnak a szemünk elé, amik véleményem szerint a társadalmi különbségekre utalnak: a habzsoló, életet élvező elit és a kiszolgáltatott helyzetben élő egyszerű „kisemberek” párhuzama kerül ily módon bemutatásra. A videó elején megfigyelhetjük a tömeges önbíráskodás megvalósulását a gyakorlatban: több fiatalember egy székhez odakötözött férfit rúg bele a medencébe, ami feltételezhetően az áldozat vízbe fulladását eredményezte. Pár képsorral később láthatjuk, hogy egy újságcikkben megjelent a hír, miszerint Nigéria legjómódúbb környékeit elöntötte az árvíz, ami káoszt okozott a lakosság körében, így az önbíráskodó csapat bejutott egy tehetősebb ember (feltételezhetően valamilyen fontos pozícióban lévő személy) otthonába, ahol lényegében átvették a szerepét: elfogták, majd a hatalmas, patinás étkezőjében ételek széles választékát fogyasztották el. Véleményem szerint ezzel kívánták a tömeg erejét kifejezni, utalva az #EndSARS tüntetésekre.

Összességében kijelenthető, hogy a *Barawo* komoly üzenetet közvetít, rámutat a legegélyebb nigériai társadalmi problémára.

8. Az #EndSARS mozgalom bemutatása

Az #EndSARS mozgalom 2020 októberében számos tüntetést robbantott ki Nigéria 36 államában (Iwuoha & Aniche, 2021).

A SARS, vagyis a hírhedt Special Anti-Robbery Squad (*Speciális Rablásellenes Egység*) a nigériai rendőrség (NPF – Nigeria Police Force) egyik speciális egysége

A Barawo cím is árulkodó: joruba nyelven tolvajt jelent.

A címválasztás utalhat arra, hogy mennyire könnyen illethetnek a tolvaj jelzővel valakit, attól függetlenül, hogy valóban elkövetett ilyen bűncselekményt vagy sem –, mint ahogy ezt az Aluu Four lincselés tragikus esete is mutatja.

volt, ami 1992-ben alakult meg, hogy fellépjen az erőszakosan elkövetett vagyon elleni bűncselekményekkel szemben. A SARS egységei – a kezdeti szabályozásokkal ellentétben – elkezdtek nyilvánosan is fegyvert viselni, majd kihasználva helyzetüket, úttorlaszokat állítottak fel és pénzt zsarolt ki az emberekből – alapvetően a fiatalabb generációt célozva meg. Ezen kívül számos egyéb visszaélést is elkövettek a gyilkosságoktól kezdve az önkényes letartóztatásokon és a törvénytelen fogva tartásokon át a szexuális abúzusig (Iwuoha & Aniche, 2021).

Az Amnesty International folyamatosan figyelemmel követi az emberi jog-sértéseket Nigériában, a SARS-szal kapcsolatban pedig számos beszámolót tették közzé a visszaélésekről. 2016-ban adták ki a „*You have signed your death warrant*” („*Aláírtátok a halálos ítéleteket*”) címmel ellátott jelentésüket⁶, melyben több ilyen visszaélést mutattak be. A szervezet munkatársai meglátogattak egy abujai büntetés-végrehajtó intézetet, ahol 130 fogvatartott élt túlszűfolt cellákban, jogellenesen. A fogvatartottakat rendszeresen vetették alá különböző kínzó módszereknek: többek közt felakasztották, éhezették és megverték őket, de látszat-kivégzéseket is végeztek.

Az #EndSARS kampány 2017-ben indult el a közösségi médiában, ahol több száz nigériai felhasználó kezdte el használni a hashtaget különböző olyan bejegyzésekben, amelyekben a SARS rendőrtisztek által elkövetett visszaéléseket mutattak be és követelték az emberi jogok megsértéséért járó büntetések kiszabását. Ennek következtében az év végén széleskörűen megreformálták a SARS működését, de a rendőrtisztek ugyanúgy büntetlenséget élveztek. Az utána következő években is voltak kísérletek a változásra, viszont semmi sem bizonyult sikeresnek.¹⁷

2020. október 4-én fordulópont következett be a civil tiltakozásban. Egy, már ismert, #EndSARS fémjelzéssel ellátott videó felkapott lett az interneten, majd ezt követően posztok ezrei kerültek ki az egykori Twitter, ma X elnevezésű közösségi médiaplatformra. A felvételen SARS rendőrtisztek ráncigáltak ki két férfit a dél-nigériai Ughelli városában található Wetland Hotelből, majd az egyiküket agyonlőtték. A videó megjelenése után pár napon belül tüntetések törtek ki Nigériában, de a tiltakozások híre külföldre is eljutott, így pl. Londonban és New Yorkban is tartottak demonstrációkat (Iwuoha & Aniche, 2021). A tiltakozások következtében október 11-én feloszlatták a SARS-ot, viszont a tömeg végleges megoldást követelt látszatintézkedések helyett, ezért a tüntetések folytatódtak, melyek számos helyen erőszakba torkolltak, összesen legalább 56 ember halálát okozva. Azóta is próbálja eltussolni az ügyet a nigériai kormány, mivel a békés demonstrációkon belelőtt a hadsereg a tömegbe, ezzel halálosan is megsebesítve a tüntetőket¹⁷. Lagosban október 20-án este a Lekki fizetőkapunál szervezett békés (!) tüntetésen a tömegbe lőttek a rendfenntartó erők, amit utólag a nigériai hadsereg letagadott. A tüntetésen résztvevők közül többen névtelen személyektől kaptak fenyegető üzeneteket azért, hogy csendben maradjanak a történetekkel kapcsolatban. A tüntetők által felvett videók azonban bizonyítékként szolgáltak arra, hogy igenis megtörtént az a lövöldözés, amit az állam megpróbált eltussolni. A BBC videóriportjából¹⁸ ezen felül kiderült: nem minden állami szerv tagadta a történeteket. Lagos állam kormányzója meglátogatta

a lövöldözés áldozatait egy kórházban és az X-en az eseményt “életük legnehezebb éjszakájának” nevezte. Más külföldi hírportálok is videós bizonyékkal számoltak be a lövöldözésről, ezzel segítve az igazság terjedését a történetekkel kapcsolatban. Az Amnesty International adatai szerint legalább tizenketten vesztették életüket csak ezen a lagosi a demonstráción¹⁷.

9. Összegzés

Ebben az esszében számos olyan témát feszegettem, melyeknek aligha szívesen olvas utána az ember, ám jelentőségük megkérdőjelezhetetlen. Volt szó csoportos önbíráskodásról; az erőszak különböző módokban való manifesztálódásáról; rendszerszintű, generációkon átívelő korrupcióról és a zenében kifejeződő tiltakozásról. Fontosnak tartom az Ajebo Hustlers és Davido *Barawo* című zeneszámát, mellyel a fiatal előadók bátran bemutatták az aktuális nigériai társadalmi problémákat. A zenéjükkel ezen felül közösséget építettek és képesek voltak fontos üzenetek közvetítésére: így volt ez az #EndSARS tüntetéseken is. A *Barawo* mellett számos dal csendült fel a demonstrációkon, amelyekkel a résztvevő fiatalok kifejezhették haragjukat, elégedetlenségüket és csalódottságukat azzal a rendszerrel szemben, ami a védelmük garantálása helyett megpróbálja elhallgattatni őket. Az ilyesfajta tevékenységre mindenképpen szükség van annak érdekében, hogy inspirálni tudják a rajongóikat az igazságtalanság ellen való felszólalásra, a jogvédelem érdekében tett kiállásra, még akkor is, ha a mindennapjaik részét képezi az elnyomás és lényegében nem is ismernek mást.

Az összefogás és a közös kiállítás azonban mérhetetlenül fontos, mert valódi változást csak kitartással és *együtt* lehet elérni. Napjainkban a közösségi média is hozzájárul ehhez, ám nem elhanyagolhatóak a hírnevüket jó cél érdekében felhasználó zenészek sem, akik a zene erejével is kiállhatnak a társadalom elnyomottjai mellett.

Minden közösség küzd a maga démonjaival és problémáival, ám minél több ismerettel rendelkezünk ezekről a konfliktusokról, annál könnyebben válhatunk társadalmilag érzékeny és elfogadó emberekké, ami ebben a szélsőséges világban elengedhetetlen. *

Jegyzetek

- 1 Az Adedayo Laketu által készített interjú az Ajebo Hustlers-szel a következő linken érhető el: <https://www.okayafrica.com/ajebo-hustlers-nigeria-port-harcourt/> (letöltés dátuma: 2025. 03. 07.)
- 2 Mckenna, Amy. *Port Harcourt*. (n.d.) <https://www.britannica.com/place/Port-Harcourt> (letöltés dátuma: 2025. 03. 07.)
- 3 A jorubák az egyik legnagyobb etnikai csoport Nigériában, melynek jellemzően délnyugati részén élnek. A joruba nyelvet összesen kb. 20 millióan beszélik Nigériában, a szomszédos Beninben illetve Togo-ban. Forrás: Bendor-Samuel, John. (n.d.) *Yoruba language*. <https://www.britannica.com/topic/Yoruba-language> (letöltés dátuma: 2025. 03. 09.)
- 4 Naija Lingo, *Ajebo*. (n.d.) <http://naijalingo.com/words/ajebo> (letöltés dátuma: 2025. 03. 09.)
- 5 Up at the O2 – Tickets. (n.d.) *Everything You Need To Know About O2 Arena's Capacity*. <https://www.upo2tickets.co.uk/o2-arena-capacity/> (letöltés dátuma: 2025. 03. 20.)
- 6 I am Davido. (n.d.) *About*. <https://www.iamdavido.com/about/> (letöltés dátuma: 2025. 03. 20.)

- 7 A jelentést tartalmazó pdf dokumentum a következő linken érhető el: <https://www.amnesty.org/en/documents/afr44/8425/2024/en/> (letöltés dátuma: 2025. 03. 20.)
- 8 SBM Intel. (2022) *Chart of the week: Mob violence in Nigeria*. Elérhető: <https://www.sbmintel.com/2022/05/chart-of-the-week-mob-violence-in-nigeria/> (letöltés dátuma: 2025. 03. 28.)
- 9 United Nations. (n.d.) *Universal Declaration of Human Rights*. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (letöltés dátuma: 2025. 03. 20.)
- 10 Transparency International (2024). *Corruption Perceptions Index*. <https://www.transparency.org/en/cpi/2024> (letöltés dátuma: 2025. 03. 26.)
- 11 Duthiers, Vladimir. (2012) *Did misunderstanding lead to horrific Nigeria mob killings?* <https://edition.cnn.com/2012/11/26/world/africa/nigeria-mob-justice-duthiers/> (letöltés dátuma: 2025. 03. 28.)
- 12 Onoyume, Jimitota. (2017) *Aluu Four: Justice at last*. <https://www.vanguardngr.com/2017/08/aluu-four-justice-last/> (letöltés dátuma: 2025. 03. 28.)
- 13 Naija Lingo. (n.d.) *Barawo*. <http://naijalingo.com/words/barawo> (letöltés dátuma: 2025. 03. 28.)
- 14 A *Barawo* angol változata a következő oldalon érhető el: <https://www.musixmatch.com/lyrics/Ajebo-Hustlers/Barawo/translation/english> (letöltés dátuma: 2025. 03. 28.)
- 15 A *Barawo* Davido-val remixelt változatának videóklippje a következő linken érhető el: <https://www.youtube.com/watch?v=D3BxmBQDfhQ> (letöltés dátuma: 2025. 03. 28.)
- 16 Az Amnesty International 2016-ban megjelent, *You have signed your death warrant* című beszámolója a következő linken érhető el: <https://www.amnesty.org/en/documents/afr44/4868/2016/en/> (letöltés dátuma: 2025. 03. 28.)
- 17 Amnesty International. (2021) *#ENDSARS movement: From Twitter to Nigerian streets*. <https://www.amnesty.org/en/latest/campaigns/2021/02/nigeria-end-impunity-for-police-violence-by-sars-endsars/> (letöltés dátuma: 2025. 03. 28.)
- 18 A BBC lagos-i lövöldözésről készített videóriportja a következő linken tekinthető meg: <https://www.bbc.com/news/av/world-africa-58975493> (letöltés dátuma: 2025. 03. 28.)

Felhasznált irodalom

- Amnesty International (2002). *Nigeria – Vigilante violence in the south and south-east*. Elérhető: <https://www.amnesty.org/ar/wp-content/uploads/2021/06/afr440142002en.pdf> (letöltés dátuma: 2025. 03. 27.)
- Amnesty International. (2016) *'You have signed your death warrant' : Torture and other ill treatment in the Special Anti-Robbery Squad*. Elérhető: <https://www.amnesty.org/en/documents/afr44/4868/2016/en/> (letöltés dátuma: 2025. 03. 28.)
- Amnesty International. (2021) *#EndSARS movement: From Twitter to Nigerian streets*. <https://www.amnesty.org/en/latest/campaigns/2021/02/nigeria-end-impunity-for-police-violence-by-sars-endsars/> (letöltés dátuma: 2025. 03. 28.)
- Amnesty International (2024). *Instantly killed! How law enforcement failures exacerbate Nigeria's wave of mob violence*. Elérhető: <https://www.amnesty.org/en/documents/afr44/8425/2024/en/> (letöltés dátuma: 2025. 03. 20.)
- Balogun, Obasanjo Solomon & Ifah, Sunday S. & Osisiogu, Udo C. (2023) Patterns and causes of mob justice in Nigeria. In. *FOUYE Journal of Criminology and Security Studies (IJCSS)*, Vol. 2, Issue 1 (p. 108-129).
- BBC. (2021) *Lekki toll gate shootings: Nigeria's massacre 'without blood or bodies'*. <https://www.bbc.com/news/av/world-africa-58975493> (letöltés dátuma: 2025. 03. 28.)
- Bendor-Samuel, John. (n.d.) *Yoruba language*. <https://www.britannica.com/topic/Yoruba-language> (letöltés dátuma: 2025. 03. 09.)

- Duthiers, Vladimir. (2012) *Did misunderstanding lead to horrific Nigeria mob killings?* <https://edition.cnn.com/2012/11/26/world/africa/nigeria-mob-justice-duthiers/> (letöltés dátuma: 2025. 03. 28.)
- Harnischfeger, Johannes (2003). The Bakassi Boys: fighting crime in Nigeria. In. *Journal of Modern African Studies*, 41, 1 (p. 23-49). Elérhető: <https://www.jstor.org/stable/3876188?seq=1> (letöltés dátuma: 2025. 03. 27.)
- I am Davido. (n.d.) *About*. <https://www.iamdavido.com/about/> (letöltés dátuma: 2025. 03. 20.)
- Ijewereme, Ogbewere Bankole (2015). Anatomy of Corruption in the Nigerian Public Sector: Theoretical Perspectives and Some Empirical Explanations. In. *SAGE Open*, Vol. 5, Issue 2. Elérhető: <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/2158244015581188> (letöltés dátuma: 2025. 03. 26.)
- Immigration and Refugee Board of Canada (2006). *Responses to information requests (RIRs)*. Elérhető: <https://www.justice.gov/sites/default/files/eoir/legacy/2013/12/18/NGA101051.E.pdf> (letöltés dátuma: 2025. 03. 27.)
- Iwuoha, Victor Chibudem & Aniche Ernest Tooichi. (2021) Protests and blood on the streets: repressive state, police brutality and #EndSARS protest in Nigeria. In. *Secur Journal* 35. (p. 1102–1124) Elérhető: <https://doi.org/10.1057/s41284-021-00316-z> (letöltés dátuma: 2025. 03. 28.)
- Musixmatch. (2020) *Barawo*. <https://www.musixmatch.com/lyrics/Ajebo-Hustlers/Barawo/translation/english> (letöltés dátuma: 2025. 03. 28.)
- Laketu, Adedayo. *Ajebo Hustlers Are Port Harcourt City's Latest Cherished Export*. (2022) <https://www.okayafrica.com/ajebo-hustlers-nigeria-port-harcourt/> (letöltés dátuma: 2025. 03. 07.)
- Mckenna, Amy. *Port Harcourt*. (n.d.) <https://www.britannica.com/place/Port-Harcourt> (letöltés dátuma: 2025. 03. 07.)
- Msheila, Isma'il Husain & Yusuf, Usman Alhaji (2022). An assessment of crime and mob justice in Nigeria: A case study of Ibrahim Badamasi Babangida Market Suleja, Niger state. In. *Arts and Social Science Research*, Vol. 12, No 1 (p. 271-296).
- Naija Lingo. (n.d.) *Barawo*. <http://naijalingo.com/words/barawo> (letöltés dátuma: 2025. 03. 28.)
- Obadiah, Illah – Imam, Hassan – Samson, Douglas (2022). Jungle Justice and the Nigerian Law Enforcement Order: An Analysis of Fire and Smoke Relationship. *Lapai Journal of Humanities*, Vol. 13 No. 1. (p. 64-73)
- Onoyume, Jimitota. (2017) *Aluu Four: Justice at last*. <https://www.vanguardngr.com/2017/08/aluu-four-justice-last/> (letöltés dátuma: 2025. 03. 28.)
- Osoba, Segun O. (1996). Corruption in Nigeria: Historical Perspectives. In. *Review of African Political Economy*, No. 69. (p. 371-386) Elérhető: https://www.scienceopen.com/document_file/6a66e831-d5c6-474a-8b65-063a2b2dfda0/ScienceOpen/03056249608704203.pdf (letöltés dátuma: 2025. 03. 26.)
- SBM Intel. (2022) *Chart of the week: Mob violence in Nigeria*. Elérhető: <https://www.sbmintel.com/2022/05/chart-of-the-week-mob-violence-in-nigeria/> (letöltés dátuma: 2025. 03. 28.)
- Smith, Daniel Jordan (2004). The Bakassi Boys: Vigilantism, Violence and Political Imagination in Nigeria. In. *Cultural Anthropology*, Volume 19, Issue 3 (p. 429-455). Elérhető: <https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1525/can.2004.19.3.429> (letöltés dátuma: 2025. 03. 27.)
- Transparency International (2024). *Corruption Perceptions Index*. <https://www.transparency.org/en/cpi/2024> (letöltés dátuma: 2025. 03. 26.)
- United Nations. (n.d.) *Universal Declaration of Human Rights*. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (letöltés dátuma: 2025. 03. 20.)

- Up at the O2 – Tickets. (n.d.) *Everything You Need To Know About O2 Arena's Capacity*. <https://www.upo2tickets.co.uk/o2-arena-capacity/> (letöltés dátuma: 2025. 03. 20.)
- YouTube. (2020) *Ajebo Hustlers – Barawo Remix feat. Davido (Official Video)* <https://www.youtube.com/watch?v=D3BxmBQDfhQ> (letöltés dátuma: 2025. 03. 28.)

A szerzőről

Nemzetközi kapcsolatok szakértő,
BA, Pécsi Tudományegyetem,
Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar

About the Author

International relations expert, BA,
University of Pécs, Faculty of Humanities and Social Sciences

@

kzsofi03@gmail.com

English Abstract

„Angry mob dem killy barawo” - Jungle justice in Nigeria through Ajebo Hustlers’ Barawo and the #EndSARS movement

In this essay, I present Ajebo Hustlers, the Nigerian pop duo. Their song, Barawo demonstrates current social issues in Nigeria. I also present their other Nigerian collaborator, Davido. The main topic of this paper is jungle justice: what is it and how can it still be present in today’s Nigeria? The analysis mentions the so-called vigilante groups, whose activities contributed to the normalization of violence in Nigeria. To demonstrate mass violence through a real-life example, the Aluu Four lynching is presented, which inspired Ajebo Hustlers in their work with Barawo. I analysed the song’s lyrics and music video (which was uploaded to the video streaming platform, YouTube) to demonstrate the social message the music duo is conveying. The paper also looks at SARS and the #EndSARS movement launched against its activities. In the context of these demonstrations, it is important to highlight the Lagos Lekki protest, which resulted in the deaths of several victims after the Nigerian military and police forces opened fire upon them.

NYELVEK ÉS IRODALMAK AFRIKÁBAN?

BIERNACZKY SZILÁRD

A címben megjelölt témát tekintve sokkal nehezebb a választadás, mint ahogyan azt a rendelkezésre álló lexikonok, összefoglaló művek, illetve az interneten található különféle listák sugallják. Jó példa erre az az éppen az *Afrika Tanulmányok* hasábjain helyet kapott folyóirat-vita, amely jelen cikk szerzője és egy angol tanárnő (Béres Mária) között támadt néhány éve (egyébként Chinua Achebe világhírű nigériai íróról adott információk, pontosabban a nigériai nyelvek száma kapcsán).

1. Alapadatok

A hatvanas-kilencvenes években született nagy összegzések nyomán (amelyekbe különféle irodalmi lexikonok áttekintései, számadatai is beletartoznak), mintha elfogyott volna az ilyen irányú, vagyis az afrikai irodalmak és nyelveik számba vételére irányuló munkálatokra való törekvés. Ennek oka részben az, hogy minden próbálkozás, kísérletezés, számolgatás ellenére Afrika nyelvi állapotáról pontos képet nem lehetett és nem lehet kapni. A másik, hogy rádöbbenek, az ilyen adatszerűségekre törekvésnek végül is nincs értelme. Sokkal fontosabb az adott afrikai nyelveken történő próbálkozások nyomon követése, alkalmanként, egyenként (szerzőként), adott kulturális közeget (országot vagy etnikai csoportot) megfigyelve.

Mindemellett a számszerűség tekintetében képet a világ nyelveiről az egykor velem szembe állított *Ethnologue* internetes adattárból kaphatunk, amelynek információs bázisai korábban szabadon megközelíthetők voltak. Újabban csak előfizetéssel használhatók. Így a részletes adatoknak most más forrásokból kellett utánanézniük. Mindemellett az *Ethnologue* honlapján most is szerepelnek a következő alapadatok: Afrika nyelveinek száma: 2144, a kapcsolódó lakosság száma: 887 millió. Összevetésül: Ázsia nyelveinek száma: 2294, kapcsolódó lakosság száma: kb. 4 milliárd. Vagyis adott népmennyiségre több mint négyszer annyi nyelv jut Afrikában, mint Ázsiában.

Tegyük ehhez hozzá, hogy a nyelveknek ez a gazdagsága nem egyenletesen oszlik meg a kontinensen. Mondjuk, míg Nigériában több mint 500, Kongóban kb. 300, de Tanzániában vagy Kongóban is több mint 100 nyelvet regisztráltak. Ezzel szemben Ruandában vagy Burundiban a három eléggé különböző karakterű etnikum egy nyelvet beszél. Így a bizonytalan eredetű (talán dél-keletről, Etiópiából bevándorolt) hamita pásztornép, a *tutszik*, a többséget kitevő bantu *hutuk* és a letelepült, kis lét-

Afrika nyelvi térképe

Szudáni övezet: 1. mór–negroid keverék; 2. mande; 3. kru; 4. tvi; 5. akan; 6. eve; 7. szongai; 8. volta; 9. joruba; 10. ibo; 11. közép-szudáni; 12. kanari–tubu; 13. kelet-szudáni; 14. darfuri; 15. kordofáni; 16. zande.

Bantu nyelvű népek: 1. a kameruni magasföld (proto)bantu épei; 2. észak-nyugati; 3. egyenlítői; 4. észka-kongói (mongo); 5. közép-kongói (luba); 6. (egyenlítői) középső övezet; 7. keleti; 8. észak–keleti; 9. tóvidéki; 10. bantu–nílusi szoros együttélés; 11. felső-zambezi övezet; 12. délnyugati; 13. középső-zambezi (sona); 14. délkeleti; 15. nguni–zulu–kosza (dél–délkeleti); 16. déli (szuto, csvana stb); 17. szuahéli.

Félbantuk o : a – atlani csoport; b – gur; c – fulbe, fulani

▲ Füssi Nagy Géza: *A fekete földrész ezer nyelve c. írásából (Élet és tudomány, 1986, XLI. évf., 4. sz., január 24., 8–11. old.)*

számú pigmeus *twá*-k (tuák) egységesült közös nyelve a *kinyarwanda*, és hasonló szerkezetben, bár módosult megnevezésekkel ugyanez a helyzet Burundiban, sőt Kelet-Ugandában is (lásd a *bahima* és a *bairu*, hamita pásztor és bantu földművelő nyelvi közösséget, az egykor volt Ankole királyságban).

Még inkább bonyolítja a helyzetet, ha arra gondolunk, hogy bár tényként kell elfogadnunk a 2000-nél nagyobb számot az afrikai nyelvek tekintetében, a bantu nyelvek száma, amelyek kisugárzása vélhetően a mai Kamerun területéről következett be (bár több elmélet is létezik erről), Fodor István kitűnő könyve és adattára (*A bantu nyelvek*, 2007) szerint mintegy 370, bár más ismeretek azt mutatják, hogy talán ennél is több. Lásd például: a Mark van de Velde és szerzőtársai által szerkesztett hatalmas vállalkozást (2019), amely fényt vet a helyzet bonyolultságára. A szerzők-szerkesztők bevezetője szerint: a bantu nyelvek tekintetében Guthrie klasszikus művében (1971) 440, Mann and Dalby (1987) kötetében mintegy 680, Bastin et al. (1999) 542, Maho bibliográfiájában előbb (2003) 660, utóbbi bővített kiadásában (2009) 950 nyelvi variációt különböztet meg. Maga az említett kötet (2019) viszont 555 nyelvet sorol fel és ismertet röviden adattárában (lásd 3. old.)

Ezek az egymástól jelentősen eltérő nagy számok arra a kérdésre vetnek ugyanakkor fényt, hogy mivel azonos gyökerű nyelvekről lévén szó, szükséges volna, de legtöbbször még nem került sor arra, hogy számba vegyük, adott esetben külön nyelvről vagy csak dialektusról van szó. Gondoljunk csak arra, hogy a legkevésbé érthető magyar dialektus minden valószínűség szerint a csángó, s az vajon dialektus-e vagy önálló nyelv? Nagypám egykori bécsi és berlini útjairól azt az ismeretet hozta haza, hogy kölcsönösen vannak olyan szavak, amelyeket a másik helyen nem értenek. Még érzékletesebb példa: úgy tudjuk, hogy Ausztráliában angolul beszélnek. Londoni ismerőseim viszont azt állítják, hogy a távoli nagy sziget / földrész nyelvét nem (vagy alig) értik.

És egy afrikai példa: évtizedekkel ezelőtt jó barátságba kerültem két az akkor még egyetlen nagy Szudánból tanulmányi céllal Magyarországra érkezett házaspárral (a férjek nálunk tanultak). Megkísértem anyanyelvükön (silluk) folklór szövegeket gyűjteni (néhány mese és ének azóta is kiadatlanul hever valamelyik könyvespolcomon). A Joseph Bol Chan (utóbb egy ideig Dél-Szudán szenátusának az elnöke) feleségétől gyűjtött szövegeket a később hozzánk érkezett Peter Adwok (utóbb egy ideig Dél-Szudán felsőoktatási minisztere) segítségével írtuk át eredeti nyelven, majd angolra és magyarra fordítottuk. Egyik szöveg esetében a *fűszoknya* megnevezése kapcsán Peter felkiáltott: – Ez nuer szó, de értem. – Ekkor azonnal megkérdeztem tőle, hogy mennyire értik egymást a silluk és a nuer emberek: azt mondta, szerinte a szókincsnek legalább a 80 százaléka azonos!!! Vagyis a szakirodalomban e két teljesen elkülönített nyelv között ekkora (*lenne*) nemhogy a hasonlóság, hanem az azonosság?

Még egy a számlálást zavarba hozó tényadat: mindmáig George Peter Murdock ad kézikönyvében (1959) rendszerezett formában (53 csoportba osztva) képet az afrikai népekről. E mű végén szerepel egy néplista, amely kb. 6000 nevet tartalmaz. Kétségtől benne megtalálhatók egyes népnevek változatai is. Mindemellett

a számadat arra utal, hogy nagyobb kérdőjelek meredeznek előttünk, mint amire számítottunk, amikor az afrikai nyelvek számának nyomába eredtünk. Különösen (ha pl. többek között Murdock kötetét is számba véve) kilépünk a szigorúan nyelvészeti megközelítésmód köréből, és a nyelvek mögött rejlő népcsoportok, etnikumok (ugyancsak nagy számú) jelenlétére is tekintettel vagyunk.

2. Esettanulmány: Nigéria

Egy korábbi írásomban azt mertem állítani, hogy Nigériában legfeljebb 150 számottevő nyelvvel számolhatunk. Ennek kapcsán egy angol szakos tanárnő alaposan kioktatott, hogy az Ethnologue szerint ebben a nagy és soketnikumú országban 528 nyelv van, jöllehet, ez a nemzetközi adatbázis is kb. 20 kihalt nyelvvel számolt, és ha figyelmesen végignézzük az adatgyűjtemény által nyújtott ismeretanyagot, több tucat olyan nyelv is szerepel benne, amelyek a felsorolt adatok szerint néhány tucat beszélővel rendelkeznek, vagyis a kihalás szélére került nyelvekkel volt dolgunk.

Sajátos ellenmondásnak mutatkozott számomra ugyanakkor az, hogy az interneten úszó különféle összefoglalások (pl. Nairaland) ugyanakkor 250 etnikai csoportról emlékeznek meg Nigéria kapcsán. Vagyis ebben az esetben minden etnikumnak kettő vagy esetleg több anyanyelve volt, kellett, hogy legyen?! Újabb információ: Rudolf Leger, a frankfurti egyetem afrikai nyelvek tanszékének emeritus professzora, aki az Erasmus Program jegyében zajló egyetemközi együttműködés jegyében többször járt Magyarországon (jőmagam többször városukban), azt állította, mint a fulani nyelv egyik európai rangú szakembere, hogy szerinte valóban mintegy 400 nyelv lehet Nigériában.

Léven, hogy a probléma mind inkább érdekelni kezdett, sikerült rátalálnom egy kitűnő összefoglalásra, Renate Wente-Lukas könyvére (1985), amely ugyan nem a nyelvek, hanem az etnikumok létét veszi alapul, de e kötet adattára rendkívüli tanulságokkal szolgál. Ha nem tévedtem el az adatok számbavételekor (mivel nincs számozása), több mint 500 etnikumot vesz számba a német kutatónő. Hangsúlyoznom kell, hogy az egyes etnikumok nyelvét mindig jellemzi, megadja a forrásul szolgáló publikáció adatát, amely többnyire nyelvi leírás (is).

De itt kezdődik a meglepetés. Egyrészt, ha az adott szócikknél megjelölt alcsoportok (*subgroups*) adataira is felfigyelünk, az etnikumok száma a megadottnak legalább a négyszeresére nő. Ugyanakkor számos csoport esetében más nyugat-afrikai országok fő népességeire ismerünk rá. Ilyen pl. a *zarma*, amely Maliban és Nigerben élő *szongáj*okkal rokon törzs, és amelynek a szájhagyományai, hőseposzai mára gazdagon ismertek (Nigériában nyilván szórt diaszpóráik léteznek, csökkentve persze a teljes valós nigériai nyelv-számot). De hadd említsek még példákat az ellentmondások jellemzésére. Külön számos csoportot alkot a *jukun* és a *jukunoid* népek felsorolása (viszont vélhetően egy nyelvet beszélnek). Sok helyütt az adott etnikai csoport kétféle neve szerepel egymás mellett (pl. *akbet* – *ehom*, vagy *akweya* – *yachi* stb.).

A külön nyelv vagy dialektus problémára a legfigyelemreméltóbb példa viszont a következő: „*izi* – *ezaa* – *ikwo* – *mgbo*... See Igbo. The *izi-ezaa-ikwo-mgbo*

cluster, often regarded as a dialect of Igbo, is treated separately on purely linguistical grounds, although closely related to the Igbo language cluster.” (Lásd Igbo. Az *izi-ezaa-ikwo-mgbo* csoport, amelyet gyakran csak az igbo egy dialektusának tekintenek, pusztán nyelvi csoportosítások okán különítenek el, habár közeli kapcsolatban áll az igbo nyelvi csoporttal, Wente-Lukas 1985, 185 old.). Tegyük hozzá, tudomásunk van róla, hogy az immár majd 40 milliós és több mint 10 dialektusra oszló, legalább 13 *igboid* nyelvű csoportot is magába foglaló *igbo* (ejtsd: ibo) néphez és nyelvhez kezdenek hozzá asszimilálódni olyan nagyobb létszámú beszélőkkel rendelkező nyelvek is, mint az ugyancsak a Niger Delta vidékén beszélt *efik*, *ibibio* vagy *idzso* (ijaw).

De nem tudom itt nem idézni saját etnológiai / folklorisztikai felismerésemet. A nigériai joruba dicsőrénekekről (*praise poetry*) szóló tanulmányában (1974) Bolanle Awe három különféle típusú példát hoz fel figyelemreméltó elemzésében. Az *Oriki Orilé* típus jellemzéséül idézett szöveg Onikoyi, Ikoyi terület egyik törzsfőnökének a dicsőítője, aki egyike az ősi Oyo Birodalomban a 19. század első évtizedeiben még jelentős szerepet játszó családok leszármazottainak. A hagyomány szerint a királyság politikai és katonai igazgatásában jutott feladatokhoz. A szöveg a nem szakértő számára nem sokat látszik mondani:

1. Amíg csak a Nap Madár vándormadár marad, / Olukoyi nem szüntetheti be, hogy harcba legyen. / 2. Iyeke Igédé, Gbón-n-káá sarja. / 3. Ha meglepte őket az ellenség nyílt erdei tájon, / 4. Erdei fává változtatták magukat. / 5. Ha meglepett az ellenség szavanna-vidéken, / 6. Szavanna fűvé változtatták magukat. / 7. És ha meglepett az ellenség elhagyott hangyabollyal teli vidéken, / 8. Átváltoztak hangyaboly gombává. / 9. Úgy ismernek titeket, mint akik csak néha maradnak otthon, / 10. Néha nyílt erdőben laktok, / 11. Néha „ligetes vidéken”, / 12. Néha az utcákon, / 13. Néha a tanyán, / 14. Néha Aáwe-ban, / 15. Néha Aágban, / 16. Néha Kóbái-ban, / 17. Néha Ogbómósó-ban, / 18. Néha Ilé Ifón-ban, / 19. És néha Kuta-ban.

Awe azonban kimutatja, hogy belőle az Onikoyi család képe emelkedik ki; amelynek a tagjai híres és nyugtalan katonák és a köztisztviselőben álló Eso rend tagjai voltak, az Oyo hadsereg legkiemelkedőbb katonái. De a dicsőítőben bepillantást nyerünk magának Onikoyinak a harcviselési stratégiába is, aki számos helyen volt képes elrejtőzni, mely megnehezítette az ellenségnek, hogy könnyen csapdába ejtse őket. Másodszor, az összes rejtékhely felsorolásával némi információ nyerhető a terület történelmi földrajzáról, ahol is sok változás történt, különösen a 19. században. Ugyanis *onikoyi orikit* kiérdemlő személyek találhatók olyan távoli helyeken is, mint Ibadan, Oyó, Ogbómósó, vagy Ikéré város. Más tradíciók egészen tisztán jelzik, hogy Ikoyiból sokan menekültek el, miután a 19. század elején a fulánik elpusztították a várost. *Orikijük* előfordulási gyakorisága mutatja szétszóródásuk nagyságát.

Mindez azt is jelentette, hogy a város népe által beszélt joruba dialektus szétszóródott, és évszázadok alatt belőlük új helyeken újabb diaszpóra jellegű dialektusok

születtek, vagy saját város alapításakor önálló elváltozású nyelvek keletkeztek (amelyeket az adattárak vélhetőleg önálló nyelvként regisztráltak). Ez a rövid esettanulmány pedig arra kíván szolgálni, hogy az afrikai nyelvek számának megállapítása során további gubancok gátolják azt, hogy a megoldás kulcsára rátaláljunk.

3. Az afrikai nyelvek eredete, feltárása, rokonsága, egységesülési folyamata

Az afrikai nyelvek eredete igen fogas kérdés. A bantu népek elvándorlásának kezdetét (és vele a nyelvek szétszórásának megindulását) újabban már a Kr. e. évezredekbe helyezik. Ennél még sajátosabb esetre lelhetünk Afrika egyedülálló jelenségének számító ősnépe, a *szánok* (ismertebb nevén *busmanok*) nyelve körül. Hosszú ideje ismert, hogy a legalább 2-3000 éves dél-afrikai sziklarajzok művészei a szánok ősei voltak. Feltételezés szerint valaha sokkal jelentősebb létszámú és szervezettebb társadalmat alkottak, mint amilyen a napjainkra a bevándorló bantu törzsek elől elmenekült, a Kalahári sivatagban szétszórta, 20-120 fős nagycsaládi-nemzetségi csoportokban, igen kezdetleges tárgyi kultúrával rendelkező halász-vadász-gyűjtögető *kőkorszaki népesség*. Mindemellett friss genetikai vizsgálatok kimutatták, hogy származásuk több mint 100.000 évvel ezelőttre vezethető vissza. Különleges nyelvük pedig, amely 8 csettintő hangot tartalmaz, és amelyeket csak gyerekkorban lehet megtanulni helyes módon, gyomorból képezve, vélhetően több tíz ezer éves, lassú fejlődés, átalakulás eredménye.

Ami viszont az afrikai nyelvek mai gazdag ismeretét illeti, ez bizony a sokat szidalmazott hittérítő misszionáriusoknak köszönhető, akik ugyan a Bibliának az adott nyelvre való fordítása érdekében ismerték és tanultak meg, majd írtak le sok-sok afrikai nyelvet. De zömük utóbb gyűjteni kezdte a helybéli szóbeli formákat, sőt, a népszokásokat is.

Ennek talán legnevezetesebb példája Gustaaf Hulstaert belga misszionárius esete (lásd egykor vele készült levelezési interjút: *Egyháztörténeti Szemle*, 2019, 4. szám), aki életét lényegében Kongóban élte le. A mára talán már 12-15 milliós etnikumnak, a Mongo-Nkundo népnek nemcsak hittérítője lett, hanem eme mára nemzetté formálódott csoport igen gazdag népi hagyományait is rögzítette. Munkásságának nagyságrendjét műveinek hatalmas bibliográfiája, számos, nagy terjedelmű monográfiája mutatja. A nevezetes hőseposzok körüli munkálatokat rendtársaira hagyva kiadott 5 testes mesegyűjteményt, egy 2670 példát tartalmazó közmondásgyűjteményt, köszöntő formulákat (*losako*), illetve két hatalmas népdalokat tartalmazó kötetet, valamint tanulmányok százaiban adott hírt a nép társadalmi arculatáról, tárgyi és szellemi kultúrájáról. Mindemellett kiadta három testes kötetben a mongonkundo nyelv grammatikáját, és megjelentette két kötetben eme kongói csoport nagyszótárát. S írástudóvá nevelt helybéli kollégákkal együttműködve lefordította a Bibliát, méghozzá az énekeket és himnuszokat a mongo lírai népköltészet stílusában. Ezzel pedig talán a legjobb afrikai Biblia-fordítást teremtette meg. Hulstaert atya emellett a nehéz időkben kiállt választott népe érdekeiért, és sikeresen védte meg a mongóknak a földhöz való jogát a belga gyarmati hatóságokkal szemben.

Érdemes egy gondolatát idézni, szerinte mire is kötelezi napjaink írástudóit a gazdag afrikai szóbeli kultúra még létező kincsestára:

„Véleményem szerint valamennyi afrikai hagyományos közösség minden kulturális ágazatáról monográfiákat kellene alkotnunk, tekintet nélkül a pillanatnyi politikai kurzusra, mégpedig azért, hogy ezt a sokrétűségében megnyilvánuló kulturális csodát megőrizhessük az egész emberiség jövőendő generációi számára.”

Ami a nyelvek rokonságának feltárását illeti, e tekintetben, úgy vélem a meglévő Greenberg-féle osztályozás (*Languages of Africa*, 1963) ellenére (éppen a magyar Fodor István tárta fel hatalmas nemzetközi vitát eredményezve a buktatóit) még a kezdetén járunk. Hiszen nagyszámú afrikai nyelv kellő színvonalú leírása sem készült el (Wente-Lukas is sok esetben csak töredékes folyóiratközlések alapján igyekszik képet rajzolni adott nigériai nyelvekről). Volt ugyan a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas években egy divathullám, amikor nyugati egyetemek hallgatói PhD-jüket előkészítendő tömegesen utaztak Afrikába néhány hónapra egy-egy afrikai nyelv adatainak összegyűjtése érdekében. De a német nyelvész kollégák véleménye szerint az ezekből készült disszertációk rendkívül egyenetlen minőségűek: legjobb esetben néhány ezer szót, és a legnyilvánvalóbb nyelvtani szabályokat írják csak le. Valójában összehasonlító munkára nem alkalmasak. A divathullám pedig a kilencvenes évekre kifűjt. Mindemellett, amint az előbbieken már erről szoltunk, a rokon nyelvek egységesülése természetesen továbbra is folyamatos (lásd főleg az *igbo* nyelvre vonatkozó korábban említett ismereteket).

4. Irodalmak afrikai nyelveken

Ami az afrikai nyelveken született irodalmakat illeti, azok nagyságrendje minden bizonnyal megfelel annak, mint ahogyan ezt a hetvenes-nyolcvanas évek lexikonokat termő összegzési kísérletei mutatják. A számuk talán 80 és 150 között lehetett. Mára ez a szám vélhetően jelentősen tovább növekedett.

Valószínűleg ennél jóval nagyobb azoknak a nyelveknek a száma, amelyek esetében (többnyire kétnyelvű formában) folklór szövegek gyűjtésére és kiadására került sor. Szerencsére ma már nagy számban tevékenykednek helybéli születésű afrikai folkloristák is e területen.

Az afrikai nyelvű irodalmak tekintetében viszont itt most csak a legfontosabb jelenségcsoportokra vethetünk egy pillantást. Jelentős és korai, már 18. századi írásbeliség és írott irodalom kötődik a *fuláni* (fula, fulbe, ful, peul) néphez, amely mára 19, zömmel frankofón nyugat-afrikai országban él (éppen az afrikai soknyelvűség ellenpéldájaként). Az egykori szerzők a fehérek behatolása előtt az arabból adaptált *ajami* írással rögzítették műveiket. Hasonló módon létezik a mára jóval több mint ötven milliós nigériai *hauszák* korai írásbelisége, amelyen egy szóbeliségből korán írásba mentett történelmi elbeszélés (királyi krónika), valamint eposzok is fennmaradtak.

Az ugyancsak nigériai *yorubák* és *igbók* is mára gazdag anyanyelvi írásbeliséggel rendelkeznek. E kiadványok egyrészt tradicionalisták történelmi emlékeit foglalják magába, de Afrikában szinte egyedülálló módon hatalmas a ponyvaregény termelés

(még *hausza* nyelven is). Az igbóknál a műfaj neve: *onitsai piaci irodalom* (a kiadványokat megjelentető város nevééről).

A másik figyelmet érdemlő jelenségcsoportot a dél-afrikai bantu népek (*zulu, kosza, szoto, csvána* stb.) anyanyelven íródott irodalma jelenti, amely a náluk megtelepedett missziók működése kapcsán keletkezett, többek között pl. Thomas Mofolo eredetileg szoto nyelven írott kulcsregénye a zulu Shaka királyról, akit afrikai Napoleonként is említene, a nagy kegyetlenségek között megvívott hódító háborúk okán, és az így létrejött egységes Zuluföld megteremtése kapcsán. A számos irodalmi művet és szakmunkákat is termő (sajnos zömük európai nyelven ma sem elérhető) és a 19. század végétől a harmincas évekig tartó évtizedeket a magyar Keszthelyi Tibor Bantu Aranykornak nevezte el.

Az afrikai nyelvű írásbeliség talán legjelentősebb állomásának kétségkívül a *szuahéli* irodalmat nevezhetjük, amely egy a 18. század közepén keletkezett terjedelmes eposszal indul, és sok más mellett egy kiemelkedő 20. századi író, Shaaban Robert életművével tetőződik (lásd később)

Ami viszont az egykori lexikonokat illeti, a Janheinz Jahn német afrikanista irodalomtudós neve által fémjelzett, egy év különbséggel közzétett két enciklopédikus összeállítás (1971, illetve 1972, amelyeket egyébként egy az amerikai néger és a karibi irodalom anyagát is megába foglaló adatgyűjtemény előzi meg, 1965) közül az elsőben mintegy 7-800 szerző (írók, költők, színpadi szerzők, kritikusok) szerepel, kb. 2200 művel. Nyelvhasználatukat illetően természetesen dominál az angol, amelyet a francia követ, harmadikként a portugál szerepel, és még német és spanyol nyelven író szerzőre is lelhetünk benne. Ami az afrikai nyelveket illeti, mintegy ötven olyan nyelvről értesülhetünk, amelyen irodalmak is születtek már, bár az összeállításból nem derül ki, hogy csak egyházi könyvek, esetleg folklór szövegek gyűjteményeiről van-e szó, vagy irodalmi alkotások is keletkeztek rajtuk adott esetben.

Az első kötet még magába foglalja a szub-szaharai területen született arab műveket is, az utóbbi már nem, bár kiderül ezúttal is, hogy nem szabad magunkat abban a hitben ringatnunk, hogy az arab nyelv egységes, egyetlen nyelvet alkot. Az egyiptomi és a szudáni arab vagy a hosszú török uralom hatására Afrikában is gyökeret vert sukria arab között lényeges különbségek vannak. Szudánban legalább hat arab dialektust tartanak számon. A már akkor is (1972 előtt) több művel jeleskedő nyelvek többek között: a ghánai eve és csi (akvapem, asanti), a nigériai joruba és igbo, az ugandai ganda, a madagaszkári malgas, illetve a dél-afrikai bantu bamba, ndebele, nyandza, sona, északi és déli szoto, csvana, venda, kosza, és zulu. És természetesen a napjainkra immár mintegy 120 millió beszélőt maga mögött tudó kelet-afrikai szuahéli.

Hogy ezek az adatgyűjtemények nem voltak már akkor sem teljesek, azt pusztán csak abból is szemrevételezhetjük, hogy összesen három szuahéli mű kerül bennük felsorolásra, miközben a 18. század közepétől a hetvenes évekig legalább ötven szerzővel jegyzett szuahéli hőseposz született, illetve vált ismertté, elsősorban az iszlám történelem eseményeit megénekelve, amelyek teljes egészében hiányzanak mind a két kötetből.

Hadd jegyezzük meg, a déli bantu nyelvek gyors irodalmivá válása abból a rendkívüli helyzetből szökkent virágba, hogy a területre betelepült számos, könyvkiadást is felvállaló, katolikus és református misszió keze nyomán már a 19. század utolsó évtizedeiben megszülettek az írásbeliség eszközei, tevékenységük hatására kinevelődtek a helybéli írástudók, és így jöhetett létre az afrikai nyelvű irodalmak első nagy hulláma, amelyet mint már említettük, Bantu Aranykornak is neveznek. Miközben ezek a missziók így nemcsak gazdag prózai és költészeti irodalmat teremtettek, de egy sor helyi újságot és széleskörű szakmai (vallási és praktikus tematikájú, népleíró és történeti) könyvkiadást is létrehoztak a felsorolt nyelveken.

Érdekes, hogy a hét évvel később megjelent amerikai vállalkozásban (Herdeck 1979) kevesebb, csak kb. hat-hétszáz szerző szerepel, bár a szerkesztő számos mutatóval látta el a kötetet, és az európai nyelvek mentén 39 afrikai nyelvet megkülönböztetve: 219 regényíró, 292 költőt, 149 kritikust, 106 színpadi szerzőt, 77 újságíró, 43 önéletrajzíró sorol fel (az ellentmondó számok nyilván abból következnek, hogy egyes szerzők többféle műfajt is műveltek).

Ezeket az egykori kézi lexikonokat természetesen már keletkezésük idején körülvtették rész-kísérletek, egy-egy ország vagy nagyobb etnikum irodalmának összefoglalását célul kitűző vállalkozások. Egyes esetekben kellő adatokkal ellátva, máskor csak az adott szerzők műveinek esztétikai közelítésű elemzésére vállalkozva. Természetesen születtek további lexikális vállalkozások is. Ezek azonban már inkább tudatos válogatások, a jelesebbekre irányítva a figyelmet. Így a később kiváló önálló ún. referencia-kiadót megformáló Hans M. Zell és munkatársai egy *olvasói tájékoztatót* (1983) adtak ki, amely mintegy 80-100 rövid életrajzot, és néhány száz rövid áttekintésekkel ellátott műismertetést foglal magába angol, francia, portugál nyelvű, azon belül ország szerinti bontásban, illetve külön csoportba foglalva a gyermekirodalmat. Ugyanebben az évben jelent meg Ambroise Kom szerkesztésében egy francia lexikális adattár (1983), amely viszont egyenesen néhány száz francia nyelvű afrikai irodalmi alkotás ismertetését foglalja magába. Ennek évekkel később egy több mint duplájára bővített két kötetes változata is napvilágot látott, még az afrikai irodalom nagy kanadai mentora, Antoine Naaman úr halála előtt (aki számos kiadványt küldött meg számunkra egykor), de ehhez már sajnos jelen írás szerzője nem tudott hozzájutni. Sok száz rövid életrajzot még rövidebb műismertetéssel egybekötve tartalmaz a Douglas Killam és Ruth Rowe szerkesztette *Kézikönyv* (1999), de e kötetnél már a mind gazdagabb afrikai irodalom feldolgozásakor a válogatás szempontja érvényesült, és fogalmi szócikkek (pl. Angol-búr háború, Nyugat-Afrika irodalma, Déli szotó nyelv stb.) is beillesztésre kerültek.

A körünkől idejekorán eltávozott Jahnheinz Jahn mindmáig meglévő hatását mutatja viszont, hogy a mainzi Gutenberg Egyetem az emlékéét őrző, Jahn nevet viselő nagykönyvtárának a honlapján mintegy százötven olyan afrikai népnév szerepel, amely esetében egyházi könyvekre, gyakorlati szakkönyvekre és folklórgyűjtesekre kiterjedő írásbeliség biztosan létezik, de jó részüknél jelentősebb irodalom vagy legalább is kezdeti irodalmi törekvések is tetten érhetőek (a listát megszűrve és kiegészítve adjuk, és amely persze messze nem teljes):

Acsoli, adangme, afrikaans, akan, akuapem-twi, amhara, angole, asante-twi, bambara, bamba, bini, bulu, calabar, creole (Guinea-Bissau creole), creole (krio, Sierra Leone), criol / crioulo (Cape Verde), cseva, csvana, dangme, dawida, dinka, edo, efik, északi sotho, eve, fang, fante, fon, fulani (ful, fula, peul), fulfulde, gã, ganda, gbaya, gen, gĩkũyũ, guinea-bissau creole, guingbé, hausa, herero, ibibio, idoma, igbo, joruba, kaboverdianu, kalendzin, kamba, kanuri, kaonde, kereve, kimbundu, kinyarwanda, kirundi, kiswahili, kosza, kongo, kreol, kreol kriol, krobo, kwanyama, lenje, lingala, lozi, lunda, luba, luyia, lunda, luo, luvale, manding, malgas, maszaj, mauritius creole, mbukushu, mbundu, mongo-nkundo, morisien, mwanga, nama, ndebele, ndonga, nuer, nyandza, nyoro-tooro, nzema, oromo (vagy galla), ovambo, ovimbundu, pedi (vagy déli szoto), rundi, szoto (északi), sona, silluk, szerer, sziszvati, szomál, szongáj, szoninke, szuahéli, szvázi, taita, tcsonga, tem, tigrinya, tiv, tonga, tuba, tumbuka, venda, wolof, zulu.

Az afrikai nyelvű irodalmak megismerésének mindmáig legteljesebb kiindulópontja Albert S. Gérard belga tudós (1920–1996) nagyjelentőségű munkája (1981), amelyben az élő bantu vagy más szub-szaharai nyelvű irodalmak mellett a történelmi nyelveken (*axumita* kor, *ge'ez*, *amhara*, középkor végi *arab*, *hausza*, az ajami írással fennmaradt régi irodalmak mint a *hausza*, *fulani*, *wolof* és *malgas* stb.) született írásbeliségről is képet kapunk.

5. Irodalmi művek afrikai vagy európai nyelveken? – A célközönség problémája

Az afrikai irodalmak életének legnagyobb kérdőjele évtizedek óta: kinek, melyik közönségnek szól, kinek készül, kit akar megszólítani. Hiszen az immár mintegy 1.3 milliárd lakos a kontinensen nagy többségében nem érti az európai nyelveket. Az angol, francia vagy portugál nyelvű regényeket, verseket (vagy ponyvát) csak az iskolázott és nyelveket bíró réteg képes elolvasni, és ez legjobb esetben sem több az adott ország lakosságának 15-20 százalékánál, de számos esetben sokkal kevesebb.

Érdekes e tekintetben egy pillanatra szembesülni azokkal az adatokkal, amelyeket egy alkalommal a Pécsen élő frankofonista, Kun Tibor gyűjtött össze arról, melyik francia nyelvű afrikai országban hányan ismerik a francia nyelvet. Összegezése szerint 1989-es adatok alapján a francia nyelvet használók tekintetében az akkori Afrikában mindösszesen 12.5 millió számított teljes értékű frankofónnak, és kb. még 20 millió beszélt alkalmilag franciául (a legalább 200-250 milliós összlakosság esetében). De már akkor megindult az a folyamat, amelynek következtében az iskolákban mind inkább helyi nyelveken tanítottak, miközben az írástudatlanság 50-85 százalékos volt (ezek az adatok mára nyilvánvalóan erőteljesen módosultak.).

Mégis e tükröt tartva maguk elé az afrikai írók évtizedek óta vívódnak, vajon a világirodalom felé vezető európai nyelveket válasszak-e műveik alapközegének, vagy saját népüket szolgálják művészetükkel. Konferenciák során vitatták a kérdést, és a gyakorlatban számos felemás kísérlet született. Néhány esetet szeretnénk itt vázolni.

Kétségtől a legjobb helyzetben a napjainkra több mint 200 milliós Nigériában élő népcsoportok vannak, mivel ott a városiasodás a legtöbb helyen előre haladt, és

milliók élnek olyan közegben, ahol szinte előfeltétel az angol nyelvtudás. Nem véletlen tehát, hogy olyan írók, mint a Nobel-díjas joruba Wole Soyinka európai nyelvet választ művei alapközegének. S kevésbé nyílt, megvallott formában, de azt az utat választotta nemzettársa, az igbo Chinua Achebe is, akik egyfajta afrikai/nigériai English-t megteremtve, és műveikbe beleszőve a joruba, illetve igbo hagyományok, képzet- és mítoszvilág elemeit, gyakran okoznak fejtörést olvasóinak, színpadi vagy prózai alkotásaik nézőinek, olvasóinak, még ha alkotásaik elemi hatása biztosítja is számukra a sikert.

Az igbo származású és Soyinkához hasonlóan világhírű Chinua Achebe, aki ugyancsak az angolt választotta, egyenesen az angol igboizálásáról beszél, miközben Soyinka még arra is vállalkozott, mondhatni, fordított úton haladva, hogy egy folklór elemekkel telített, mesés-mítikus karakterű nagyszerű regényt is jorubából angolra fordítva tárjon a világ elé. A legsajátosabb nigériai jelenség viszont az ún. *onitshai piaci irodalom* hosszú ideje tartó népszerűsége, amely lényegében egyfajta ponyvairódom pidzsinizálódott angol nyelven. A könnyű irodalom mint műfaj az 1960-as évektől eme igbo városkából szétterjedve mára számos afrikai országban megtalálható.

Nincsenek megfelelő ismereteink, de benyomásaink szerint különös erővel van jelen mind a mai napig a klasszikus, 18-19. századi iszlám gyökerekkel rendelkező irodalom a mára több mint ötven milliós és ugyancsak nigériai *hauszák* közösségében, vagy a 19 nyugat-afrikai országban szétszóródott, de ugyancsak jelentős, mintegy 40 milliós lélekszámú *fulánik* körében. Az európaiak előtt ezek az irodalmak az arab írásból adaptált *ajami* írással kerültek lejegyzésre. Ma már latin írást alkalmaznak. Községi életüknek még ma is meghatározó eleme a szóbeliség, így a fulánik körében él ma Nyugat-Afrika leggazdagabb hősepikai hagyománykincse, amelyet mára több tucat kiadványban tettek közzé, mégpedig annak jegyében, hogy Afrikában a folklór az irodalom részének számít.

S ha már a klasszikus afrikai irodalmak fogalma felvetődött, nem tekinthetünk el attól, hogy ne említsük azt a folyamatos ásatások nyomán napról-napról gazdagodó könyvtárat, amelynek polcait a majd háromezer éves óegyiptomi kultúra írásos üzenetei (művelődéstörténeti értékű gyakorlatias feljegyzések mellett különféle történetek, elbeszélések, töredékes regények, költemények, himnuszok, a Halottak Könyvét felidéző búcsúztatások stb.), azok fordításai töltöttek meg. Ugyanígy nem feledkezhetünk meg az etiópiai irodalmakról (a *ge'ez* nyelven fennmaradt *axumita* 330-900, és *axumita* kor utáni keresztény 1200-1672, valamint az *amhara* nyelven íródott modern keresztény 16-18. századi irodalmakról), amelyek nemcsak vallási könyveket, de hagiografikus irodalmat (szentek élettörténetét) magába foglaló műveket is tartalmaznak, sőt, az utolsó korszak elejéről a sokat szenvedett *oromo*-k (másként *galla*-k) eredettörténetét feltáró mű is fennmaradt. A régi írásbeliség feltárásra váró irodalom gazdagságát mutatja, hogy Nyugat-Afrikában mintegy 300.000, főleg arab, de más afrikai nyelvű kéziratokról is szól a fáma, Etiópiában pedig 250.000-re becsülik a különféle kolostorokban vagy családoknál lapuló tekercsek számát. Mali nevezetes városában, Timbuktuban, az Ahmed Baba Intézetben és

Könyvtárban kb. 30.000 kéziratot őriznek. (Mindemellett a régi vagy régebbi afrikai irodalom kapcsán számot kellene vetni azokkal a *kísérleti* afrikai írásrendszerekkel is, amelyekben helyyel-közzel fennmaradtak lejegyzések, de ez már egy másik tanulmány témája lehet.)

Ha Afrika nyelvhasználatát és irodalmait vizsgáljuk, nem feledkezhetünk meg az egyébként Észak-Afrikában domináns arabról. Sosem feledve azt a vitát (az egykori és jelen szerző által irányított ELTE Afrikai Kutatási Program második nemzetközi konferenciáján, 1984-ben), amely egy frankofón afrikanista kutatóasszony és egyiptomiak, illetve a legvehemensebben vitatkozó tuniszi afrikanista, a nevezetes és az egész arab világot behálózó Hilali eposz jeles kutatója, Abderrahman Ayoub között zajlott, aki nem csekély sértettséggel követelte azt, hogy Észak-Afrika irodalmait tekintsék az afrikai kontinens kultúrája részének.

De most nem róluk, hanem a Nobel-díjas egyiptomi író-csoda, a majd száz évet megélt Nagib Mahfúz sajátos helyzetét szeretném röviden feltárni. Ez az igen nagy életkort megérő és igen gazdag irodalmi örökséget maga mögött hagyó alkotó, aki utolsó éveit egy ellene elkövetett merénylet miatt igen nehéz fizikai állapotban élte meg (már csak diktálni tudott), műveit nem azon a közép-arab egyiptomi televíziós nyelven alkotta meg, amely a műsortermelésben életjáró népes ország közlési eszközét az összes többi arab nyelvű országban is, mondhatni, közérthetővé varázsolta, jóllehet ez utóbbiakban sok esetben egészen másféle, az egyiptomitól jelentősebben eltérő dialektusokat beszélnek –, hanem a kairói utca népének nyelvén.

Ez, annak ellenére, hogy Mahfúz művei rendkívüli népszerűségnek örvendenek, bizonyosan rejtenek magukban nyelvi nehézségeket, mondjuk, a marokkói-tuniszi-algériai vagy akár a közel-keleti országok dialektusait beszélő-ismerő olvasóközönség számára. De ez vélhetően bármely más nyelvre való fordítás esetében is okoz(hat) gondokat az egyébként felkészült fordítók számára. Mahfúznanak a más afrikai íróktól való eltérő helyzete azonban egyrészt a lehetséges olvasóközönség sokkal nagyobb létszámában rejtozlik (Egyiptom lakossága mára meghaladta a 150 milliót), másrészt pedig az arab országok jóval előre haladottabb alfabetizálásában.

A bantu aranykor kulcsregényének számít viszont Thomas Mofolo *Shaka* c. regénye, amelynek története már önmagában drámainak mondható, hiszen megjelentetését az egyébként sok tekintetben jó szándékú misszionáriusok hosszú időn át visszatartották (nehezen tudtak megbirkózni a zulu Napóleonnak elkeresztelt, nemzetialapító törzsi király kegyetlenségekkel teli élettörténetével), de nyelvi útja is sajátos vonásokat mutat. Mofolo, bár mindmáig titok veszi körül a konkrét eseményeket, szoto létére vélhetően tanulmányútra ment zulu földre, mielőtt regényét megírta volna, hiszen az eredetileg szoto nyelven elkészített műben nemcsak hiteles történeti mozzanatok, de idézetek is találhatók a zulu király híres szóbeli dicsőre-énekéből. A regényt, ugyan hosszú késéssel, de utóbb csak lefordították angolra, majd ezután készült csak el zulu fordítása, lehetőséget adva arra, hogy mű eljusson azok körébe, akikről *szól*, akik egykoron megélték vagy elődeiktől még közvetlen módon értesülhettek a *mfecane* (sokjelentésű kifejezés: zúzás, szétszórás, kényszer-ozlatás, kényszervándorlás) névvel elkeresztelt egykori és Shaka király irányította,

sok kegyetlen háborúval tarkított zulu hódítások időszakáról, amelynek nyomán az egységes zulu nemzet megszületett.

Shaaban Robert sorsa nyelvi szempontból Mahfuzéval rokonítható, hiszen a kelet-afrikai partvidék nyelvét, a szuahélit ma már becslések szerint legalább négy-öt országban mintegy 120 millió ember beszéli. Mindemellett sok száz éves kulturális hagyományok szolgálnak háttérként a szuahéli övezetnek nevezett terület lakossága számára. A bantu alapú, bár jelentős arab hatásokat magába fogadó nyelv legalább 400 éves írásbeliséggel rendelkezik. Az első hőseposz keletkezésének évszáma: 1728 (műfaj neve: utenzi, az eposz címe: Bwana Mwengo), amire maga a szerzője tesz utalást a szövegben.

De ami a jeles tanzániai alkotó életművét illeti, Shabaan Robertről (1909–1962) az egyetlen magyar összefoglalás Füssi Nagy Géza kezéből származik (Shaaban Robert életműve a szuahéli irodalomban, *Helikon*, 1986, 3–4, 359–376. old.). Ebben képet kapunk életútjáról, főbb alkotásairól, amelyek sorában az *Életem* (Maisha yangu, 1949) című, önéletrajzi ihletésű munkája jelenik meg elsőként, miközben verseket ír klasszikus szuahéli mértékekben. Három nevezetes, mintegy trilógiát alkotó regényéről kell itt még szólnunk (*Adili na mduguze*/Adile és testvérei, 1952, *Kusadikika/A hit országa*, 1951, *Kufikirika/A tudat országa*, 1967), amelyek, amint egész életműve, mindmáig nagy megbecsülést, ismertséget és olvasottságot élveznek. Több további fontos regényéről is szólni kellene itt. Életműve összesen 178 önálló prózai munkát, elbeszéléseket, esszéket, tanulmányokat, regényeket, jó néhány epikai és nagy számú lírai költeményt, több versantológiát ölel fel. Bár, tegyük hozzá, az újabb és újabb szuahéli alkotások folyamát érzékelve, a modern szuahéli nyelvű irodalomnak (is) már a *történeti* dimenziójába ágyazódik ez a Jókai hazai széleskörű hatására emlékeztető életmű, hiszen szerzőjük népszerűsége mindmáig töretlen.

Utolsó példáink többszörösen is sajátosak, hiszen az Afrikába adaptált európai nyelven, a hollandból kiformalódott afrikaans nyelven alkotó André Brink a kenyai kikuju Ngugihoz hasonlóan az anyanyelvén megírt műveit utóbb saját maga fordítja angolra. A több magyarra fordított regényéből ismert kenyai prózaíró, James Ngugi wa Thiong'o ugyanis – egy az anyanyelv szerepét vitató nagy afrikai vita nyomán – újabban több anyanyelvén készített gyermekkönyv mellett két regényét is kikuyu anyanyelvén írta, majd maga fordította angolra.

De itt nézhetünk szembe a lényegében *angol anyanyelvű* afrikai fehér írók helyzetével és szerepével. A déli Afrikához kötődő vagy onnan színre lépő, részben Nobel-díjas Nadine Gordimer, Doris Lessing vagy Maxwell Coetzee személyét, vagy tegyük még hozzá a népszerű műfajt művelő zambiai születésű Wilbur Smith-t, akiket a mai Afrikában már, enyhén szólva is, távolságtartással kezelnek, egyes kritikusok pedig egyenesen nem tartják őket afrikai íróknak.

Érdekes módon viszont ez a távolságtartás nem alakult ki a napjainkra világhírűvé vált angolai-mozambiki portugál írókkal, mondjuk például a már náluk is magyar fordításokkal rendelkező Mia Couto-val vagy Eduardo Agualusa-val szemben. Ugyanakkor viszont, és ez is megérne egy külön elemzést az okok felderítése

érdekében, frankofon Afrikából nem ismerünk fehér írókat (kivéve talán az algériai születű Albert Camus-t)!

Összegezve az elmondottakat, úgy látjuk, az afrikai nyelvi *Bábel* minden bizonynyal még sok, az elmondottakhoz hasonló vagy akár attól különböző különleges helyzetet teremt majd a nyelvhasználat, a nyelvek alkalmazása vagy afrikanizálása területén. Viszont az előre borítékolható, hogy az afrikai irodalmi termés az egyik ágon továbbra is európai nyelveken kerül a világválaszték kínálatába. Másrészt viszont elsősorban olyan afrikai nyelveken erősödik majd meg nemzeti szerepvállalásuk, amelynek mögöttesében a viszonylag nagyobb létszámú népességek alfabetizálása, körükben az írás-olvasás tudás elterjedése, mondhatni, szinte teljes körűvé válik, és az anyanyelv ezáltal is mind nagyobb szerephez jut közösségi életükben. Néhány afrikai nyelv, mindenekelőtt a szuahéli és az arab erőteljes irodalmi vonatkozású előretörése várható. Miközben zárásul hadd említsük meg, az afrocentrizmust fokozottan szem előtt tartó afrikai irodalmi elemzők szerint a kontinens kulturális vérkeringésében az arab is *gyarmatosító nyelv*nek számít.

6. Kérdőjelek

Jelen összefoglaló-áttekintő jellegű dolgozat szerzője befejezésül szeretné a leendő olvasó figyelmét felhívni arra, hogy nem nyelvész, hanem etnológus, folklorista és irodalmár. Vagyis ismereteit elsősorban nem nyelvészeti munkák, hanem inkább általános tájékozódás alapján szerezte, illetve a néprajzi / etnológiai / kulturális antropológiai, illetve irodalomtudományi szakirodalomból merítette. Véltetően talán *szakmaibb* munkával jelentkezhetett volna e témakört kapcsán Fodor István (1920-2012) vagy Füssi Nagy Géza (1946–2008), akik hazánk kiemelkedő afrikanista nyelvészei voltak, sajnos azonban, amint az évszámokból is kitűnik, már mindketten elhunytak. Tudomásunk szerint két szuahéli nyelvész található ma Magyarországon, T. Horváth Attila, aki viszont a Műszaki Egyetem könyvtárának alkalmazottjaként más területen tevékenykedik, vagyis így (*majdnem*) pályaelhagyónak számít. Másrészt Szombathy Zoltán, aki viszont tudományterületünk üdvöskéjeként nemrégiben védte meg nagydoktori disszertációját (*Az iszlám Fekete-Afrikában*), de aki az arabisztika-izlamisztika és afrikanisztika között osztja meg kutatói figyelmét.

Sajnos ma Magyarországon, ahol a bolognai folyamat folytán – erősen eltérően az ellenkezőleg bővülő tematikájú nyugati egyetemekkel – az oktatott diszciplínák száma éppen hogy lecsökkent, nem igen lehet még alapképzést sem nyerni afrikai nyelvészet műveléséhez. Csak reménykedhetünk abban, hogy néhány vállalkozó kedvű fiatal eljut majd nyugati egyetemekre (lásd: Frankfurt, Leiden, Párizs, London, Bloomington vagy Evanston, illetve sok más jeles és széleskörű afrikanisztikai oktatással rendelkező külföldi felsőoktatási intézmény valamelyikébe), és éppen ezen hazánkban hiányszakmának számító szakterületen szerez képesítést.

És végül, ami szorosabban vett témánkat illeti: (1) az afrikai nyelvekről, illetve számukról csak hozzávetőleges képet lehet nyújtani, jobb híján becslések alapján, még ha a nagyságrend világosan látszik is, (2) ami viszont az irodalmi nyelvvé válás

folyamatát illeti, azért nem könnyű nyomon követni azt, mert egyrészt mostanában is előfordul, hogy keletkezik olyan újabb irodalmi kísérlet, amelyhez egy még használatba nem vett afrikai nyelv szolgál alapközegeként, viszont ezek, ha meg is érik a helybéli kiadást, legnagyobbbrészt (legalábbis egyelőre még) nem jutnak el európai könyvtárakba, és így nincs mód tudomást venni róluk. *

Felhasznált irodalom

magyar nyelvű források

BÉRES Mária:

2011 Chinua Achebe – a modern afrikai irodalom atyja, *Afrika tanulmányok*, 5. évf., 4. szám, 88–97. old..

2011 Chinua Achebe atyja-e az afrikai irodalomnak?, *Afrika tanulmányok*, 5? évf., 4. szám, 163-168. old..

BIERNACZKY, Szilárd

2011 Chinua Achebe atyja-e az afrikai irodalomnak?, *Afrikai Tanulmányok*, 5. évf., 4. szám, pp 155–162. old.

2019 Folklor az irodalomban. Megjegyzések Chinua Achebe: *Széthulló világ* c regénye kapcsán, *Acta Ethnologica Danubiana* (Komárom), Vol. 21, 89-118. old.

2019 Az afrikai szájhagyományok a szolgálatot teljesítő folklorkutató szemével. Levél-interjú Gustaaf Hulstaert belga katolikus misszionáriussal, *Egyháztörténeti Szemle*, 20. évf., 4. szám, 103-114. old.

2020 Hány afrikai nyelv, hány afrikai irodalom?, *1749 Online Világirodalmi Magazin*, internet

FODOR, István

1967 (1968, 1969) *The Problems in the Classification of the African Languages. Methodological and Theoretical Conclusions Concerning the Classification System of Joseph H. Greenberg*, Budapest, MTA Afro-Ázsiai Kutatócsoport, 153 old. (Studies in Developing Countries, 5)

1968 Az afrikai szavak és nevek, főképpen nyelv és népnevek magyar írásmódja, *MTA I. Osztályának Közleményei* (Budapest), különnyomat, 25, 251-265. old. (MTA Afro-Ázsiai Kutatóközpont, 1969, Budapest, 48 old. – Tanulmányok a fejlődő országokról, 23)

1970 Fekete Afrika nyelvi problémái, *Helikon Világirodalmi Figyelő* (Budapest), 16, 1, 55-59. old.

1983 Afrika nyelvei és a mai afrikanisztika egy új kézikönyv tükrében, *Nyelvtudományi Közlemények*, 85. köt., 1. szám, 159-190. old.

1984 Current African Studies: a Critique of a Recent Reference Book, *Artes Populares* (Budapest), 10-11, 551-591. old. (az előbbi angol nyelven)

2000 *A világ nyelvei*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1716 old.

2004 *A világ nyelvei és nyelvcsaládjai*, Budapest, Tinta Kiadó, 315 old. (Afrika, 213-245. old.)

2007 *Bantu nyelvek*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 245 old.

FÜSSI NAGY GÉZA

1982 *Bevezetés az afrikanisztikába*, Budapest, Tankönyvkiadó, 149 old. (egyetemi jegyzet)

KESZTHELYI Tibor

1971 *Az afrikai irodalom kialakulása és fejlődése napjainkig*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 303 old.

SZATHMÁRI István

é. n. Hány nyelv van a világon? A világ nyelvei című lexikonról, Internet

TÁBOR Sára

2020 Az afrikai nyelvű kortárs irodalom jelentősége: Ngũgĩ wa Thiong'o és a *Decolonising the Mind*, *Helikon*, 66. évf., 4. szám, 535-544. old.

idegen nyelvű források

ALLAN, Keith

- 1978 Nation, Tribalism and National Language: Nigeria's Case, *Cahiers d'Études Africaines*, Vol. 18, No. 71, 397-415. old.

ANON

- 2011 Nigeria: When the mother tongue fails, *Daily Trust* (Nigeria) / Tuesday, 06 September 2011 (*africa.no*, The Norwegian Council for Africa)

ANON

- n. d. *Atlas of Nigeria*, Wikimedia Commons

ANON

- n. d. *Nigeria*, Africa.com

ANON

- n. d. *Cartes linguistiques en Afrique : Nigeria & Cameroun, African linguistic maps : Nigeria & Cameroun*

ANON

- n. d. *Ethnologue Database: Nigeria*, Ethnologue Report for Nigeria

ANON

- n. d. The 250+ Tribes/ethnic Groups In Nigeria – Culture, Nairaland Forum

ATTAH, Mark O.

- 1987 The National Language Problem in Nigeria, *Canadian Journal of African Studies / Revue Canadienne des Études Africaines*, Vol. 21, No. 3, 393-401. old.

AWE, Bolanle

- 1974 Praise Poems as Historical Data: The Example of the Yoruba Oríkì, 1974, *Africa*, London, Vol. 44, No. 4., 331-349. old.

AWONUSI, Segun

- é. n. Linguistic Hegemony and the Plight of Minority Languages in Nigeria, 1-18. old., Internet (külfön: citations) [www document] URL: <http://www.reseau-amerique-latine.fr/ceisalbruxelles/ESE/ESE-7-AWONUSI.pdf>

BLENCH, R.M.

1998. The status of the languages of Central Nigeria, in: BRENZINGER, M. ed.: *Endangered languages in Africa.*, Köln, Köppe Verlag, 187-206. old.

FAKEYE, David O. – SOYINKA, Akeem

- 2009 Indigenous Languages in Pre-Primary and Primary Education in Nigeria - Beyond the Facade, *European Journal of Social Sciences*, Vol. 10, No 4, 565-573 old.

GARUBA, Harry

- n. d. Nigeria: When the mother tongue fails (www.hspress.ac.za) (Shifting African Identities, 7-20. old.)

GÉRARD, Albert S.

- 1981 *African Language Literatures: An Introduction to the Literary History of Sub-Saharan Afrika*, Washington D. C., Three Continents Press, 398 old.

GREGERSEN, Edgar A.

- 1977 *Language in Africa. An Introductory Survey*, New York – Paris – London, Gordon and Breach, 237 old.

HEINE, Bernd – NURSE, Derek

- 2000 *African Languages. An Introduction*, Cambridge, Cambridge University Press, 396 old.
2008 *A Linguistic Geography of Africa*, Cambridge, Cambridge University Press, 371 old.

HERDECK, Donald E. ed.

- 1979 *African Authors. A Companion to Black African Writing. Volume I: 1300–1973*, 1979, Washington D. C., Black Orpheus Press, 605 old + térképek (második kötet nem jelent meg)

- HIRSCHBERG, Walter
 1965 *Völkerkunde Afrikas*, Mannheim, Bibliographisches Institut, 302. old.
- JAHN, Janheinz
 1965 *A Bibliography of Neo-African Literature from Africa, America and the Caribbean*, London, Andre Deutsch, 559. old.
 1971 (társzerző: Claus Peter Dressler) *Bibliography of Creative African Writing*, Nendeln (Lichtenstein), Kraus-Thomson Organization Limited, 446 old.
 1972 (társszerzők: Ulla Schild, Almut Nordmann) *Who's who in African Literature. Bibliographies, Works, Commentaries*, Tübingen Horst Erdmann Verlag, 408 old.
- KEITH Allan
 1978 Nation, Tribalism and National Language : Nigeria's Case, *Cahiers d'Études Africaines*, Vol. 18, no 71, 397-415. old.
- KILLAM, Douglas – ROWE, Ruth
 1999 *The Companion to African Literatures*, Oxford – James Currey, Bloomington – Indiana University Press, 322 old
- KOM, Ambroise
 1983 *Dictionnaire des œuvres littéraires négro-africaines de langue française des origines à 1978*, 1983, Sherbrooke, Québec, Éditions Naaman, 669 old.
- KULA, Nancy C. – MARTEN, Lutz
 2008 Central, East, and Southern African Languages, in: Peter Austin ed.: *One Thousand Languages*. Oxford, The Ivy Press. 86-111. old.
- MURDOCK, George Peter
 1959 *Africa. Its Peoples and Their Culture History*, New York – Toronto – London, McGraw-Hill, 456 old. (Index of tribal names/törzsnevek mutatója: kb. 5500-6000 név, pp. 425-456.)
- VELDE, a Mark van de et. al
 2019 (szerzőtársak: Koen Bostoen, Derek Nurse és Gérard Philippson) *The Bantu Languages*, 2. kiad., London és New York, Routledge, 788 old.)
- WENTE-LUKAS, Renate
 1985 *Handbook of Ethnic Units in Nigeria*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag Wiesbaden GmbH, 466 old. (Studien zur Kulturkunde, 74)
- ZELL, Hans M.
 1983 *A New Readers's Guide to African Literature*, London, Heinemann, 553 old.

A szerzőről

néprajzkutató, afrikanista
ny. egy. docens, kandidátus
felelős szerkesztő (AHU Magyar
Afrika-Tudás Tár elektronikus
könyvtár)

About the Author

Ethnographer, Africanist
Retired Associate Professor, C.Sc.
Executive Editor (AHU Hungarian
Africa Knowledge Store, e-library)

bierszilard@gmail.com

English Abstract

Languages and literatures in Africa?

The study provides an overview of the diversity of African languages and the literature written in African languages. In the analysis, the author points to the biggest question mark in the life of African literatures, i.e. for decades, to whom, to which audience, for whom they are produced, whom they are intended to address. He concludes that (1) only an approximate picture of African languages and their numbers can be given, at best on the basis of estimates, even if the order of magnitude is clear, and (2) as far as the process of their becoming literary languages is concerned, it is not easy to trace, on the one hand, new literary experiments are still being produced using an African language not yet in use as a basic medium, but even when they reach local publication, they are mostly (at least for the time being) not found in European libraries and thus cannot be noted.

A BETELJESÜLETLEN ÍGÉRET

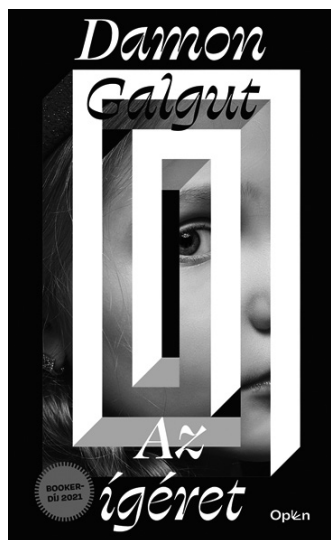
ÍRTA: RADICS MELINDA

Az ígélet című, angol nyelven írt regényéért a Pretoriában született Damon Galgut harmadik dél-afrikaiként kapta meg 2021-ben a rangos Booker-díjat, Nadine Gordimer és J. M. Coetzee után. Ezzel méltán került azon írók sorába, akik művészien mutatják be szülőföldjük, Dél-Afrika hányatott sorsát.

A regény négy fejezete a búr és zsidó felmenőkkel rendelkező család négy tagjának halála köré fonva meséli el annak három évtizedes történetét (Galgut is ilyen összetételű családból származik). 1986-ban indul a cselekmény, amikor az apartheid rendszer már a végórát éli (Mandela 1990-ben szabadul a börtönből). Az ország túl van egy új alkotmány elfogadásán, amely a félvéreknek már igen, de a feketéknek még nem biztosít választójogot. A sowetói diáktüntetések tizedik évfordulóján (amelyek a feketék iskoláiban az afrikánsz nyelv kötelezővé tétele miatt robbantak ki, és halálos áldozatokkal jártak) országszerte zavargásokra kerül sor. Az édesanya temetésére hazautazó katonafiú is egy ilyen tüntetésen próbál keresztüljutni, de egy elhajított kő halántékon találja – a sebhelyet egész életében magán viseli.

A rákos beteg anyát hosszú években át a család fekete cselédje ápolta, aki a három gyereke felnevelésében is segített neki. A haldokló asszonynak a férje ígéretet tesz, hogy hálájuk jeléül ráíratják a hű cselédre a rozoga kerti házikót, amelyben lakik. A szép ígélet azonban csak ígélet marad. A család legfiatalabb gyermeke harminc éven át kéri számon a család különböző tagjain a be nem váltott ígéretet, de hiába. Mindig is különként kezelték őt, mert gyerekkorában a birtok dombján játszadozva majdnem meghalt a mellette levő fába becsapódó villámtól, a rémületes emlék introvertálttá tette. (Galgut maga is halálos betegségben, limfómában szenvedett gyerekkorában.)

A família apai ágon búr származású. A rokonság afrikánsz nyelvet beszél, ami a holland, német, fríz és afrikai nyelvek keveréke (a regényben elhangzó afrikánsz szavak lábjegyzetben kapnak értelmet). A nagynéni a fehérek felsőbbrendűségével ítélkezik mindenről és P. W. Botha elnökkel álmodik, aki ellenezte az apartheid felszámolását. Fiát Wesselnek nevezte el, az egykori búr Transvaal Köztársaság első elnökéről. A kiskamasz fiú bélyeggyűjteményében kitüntetett helye van a Verwaerd emléket őrző sorozatnak (az ő nevéhez fűződik a faji szegregáció megteremtése, 1966-ban gyilkosság áldozata lett).

Damon Galgut

Az ígélet

Open Books, 2022.

Fordította: Mesterházi Mónika

A történet középpontjában bemutatott Swart család három gyermeke liberálisabb, elfogadóbb légkörben nevelkedett (a Swart gyakori afrikáner vezetéknev és feketét jelent, egy miniszterelnöküket is így hívták). Az édesanya elvesztése utáni három évtizedben még három temetésre kerül sor. E fejezetekben egy-egy családtag (az apa és a két felnőtt gyerek) halálához vezető életrészek bontakoznak ki. A múlt időt a fontosabb dél-afrikai politikai és társadalmi változások említése szemlélteti. Az 1990-es évek demokratizálódó társadalma a következő optimista képpel fejeződik ki: „És nézd meg, mennyi minden változott, hogy a barna *veld* dagad a bőségtől, az autópályát végig új építkezések szegélyezik (...) belendült a gazdaság, a föld vére újra pulzál (...) Vajon Mandela épp most is ott van az íróasztalánál?” (A *veld* afrikánsz kifejezés a tágas, nyílt vidéki tájra.)

Ahogy a cselekmény ideje a jelenünkhöz közeledik, a bizakodó hang elkomorul. A középső lánygyermek beházasodik az úgazdagok elit csoportjába, és kivész belőle a kevésbé tehetős családja iránti szolidaritás. Titokban egy magasrangú, színesbőrű szeretőt tart és hivatalos lesz Thabo Mbeki elnöki beiktatására. Ezzel a 21. század dél-afrikai valóságába érkezünk, ahol a közbiztonság hanyatlóban van. A gazdag nő rablógyilkosság áldozatává válik, saját autójában végez vele egy színesbőrű orgyilkos, hogy megkaparinthassa Range Roverjét.

A család egyedülálló, kisebbik lánya életkörülményeit a romló állami közszolgáltatások nehezítik meg: naponta jelentkező áramkimaradások és vízellátási gondok súlyosbítják az AIDS-betegek ápolójaként dolgozó nő életét. (Ez a sokszor halálos kimenetelű betegség mind nagyobb mértékben sújtja az országot.) A legidősebb fiúgyermek pedig a romló közbiztonság miatt szögesdróttal keríti körbe és riasztóberendezéssel látja el a családi birtokot, ahol él. Az apartheid kegyetlensége utáni turbulens politikai rendszer újabb igazságtalanságokat szül: a fehérek tulajdonában

levő földterületeket a rászoruló feketék között osztják szét. A birtokot fenyegető kompenzáció nélküli kisajátítás és a magánéleti krízis kilátástalansága miatt a férfi az apjától örökölt puskával vet véget életének. Halála után nem sokkal özvegye az új szeretőjével nézi a tévéközvetítést, amelyben a korrupcióval és szexuális abúzzsal vádolt Jacob Zuma mond le államelnöki tisztségéről. Tehát 2018-ban járunk. Jobb idők jönnek? A fivére hamvait a tanyán szélnek eresztő, egyetlen túlélő családtag, a legfiatalabb lánygyermek nem tudja a választ.

A regény többszólamúsága nem csak abban nyilvánul meg, hogy afrikánsz nyelven is beszélnek benne. A narratív nézőpont fejezetenként változik, attól függően, hogy a család melyik tagja kerül a történet középpontjába. De ezeken belül sem egységes a narráció. Mert nem csak egyik vagy másik szereplő tudatfolyam-narrációját halljuk, hanem egy mindentudó semleges elbeszélőjét és egy velünk, olvasókkal összekacsintó humoros, ironikus hangú narrátort is. Mivel az író nem jelöli nagyköttőjellel a párbeszédet, nem különül el az elbeszélő és a párbeszédes rész, ezek a szövegben egymásba folynak. Zárójelben pedig leleplezi a beszélők hazugságait. Ezzel a változatos, sokszor akár egy mondaton belül is nézőpontot váltó, bravúrosan megoldott narrációval a regény sokszólamúvá válik. Mintha egy kamarakórust hallanánk: egyszerre több egyenrangú szólam hallatszik, s hol az egyik, hol a másik a hangadó.

A regény végén magára maradó legkisebb lány a történet morális középpontja. A családban egyedül ő érzett mély empátiát a fekete többség sorsa iránt. Sosem felejtí el a cselédjüknek tett, évtizedekkel azelőtti ígéretet, amivel elégtételt adtak volna az elszenvedett alávetettségéért. Az ígéret beváltása éveken át csak késett, s végül elkészt. A romokban álló viskó már nem kell az öreg cselédnek. Az idő eljárt a fogadalom felett. A fehérek feketéknek tett ígérete felett. *

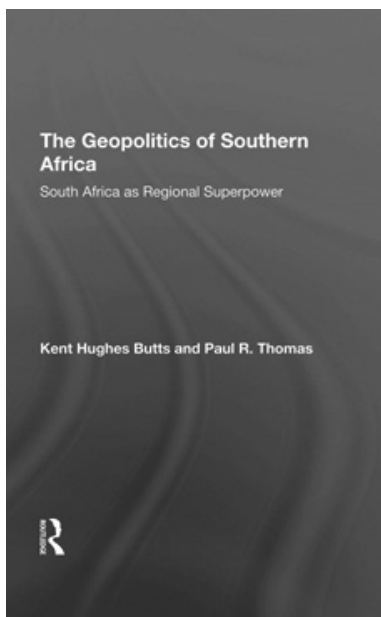
DÉL-AFRIKA GEOPOLITIKÁJA. A DÉL-AFRIKAI KÖZTÁRSASÁG MINT REGIONÁLIS SZUPERHATALOM

ÍRTA: CSABAI BENCE MÁTÉ

Afrika kontinensére ma egyrészt mint a világot ásványkincsekkel, nemesfémekkel és egyéb erőforrásokkal ellátó világrészre tekinthetünk, másrészt országai a világgazdaság egyre fontosabb résztvevői. A globális gazdasági és politikai vérkeringésbe bekapcsolódó afrikai országok túlnyomó része ugyan gyarmati sorból emelkedett ki, de mára már önálló gazdasággal és politikai rendszerrel rendelkező államalakulatnak számítanak. A több évtizedes, néhol több évszázados gyarmati lét örökségét azonban kevesen tudták teljesen maguk mögött hagyni. Ezen elmaradottság, gazdasági vagy politikai fejletlenség, vagy éppenséggel a volt gyarmattartó országoktól, szomszédoktól való függőségek kialakulásának története, történelmi jelentősége különösképpen fontos lehet azok számára, akik a „fekete kontinens” országainak geopolitikai helyzetét kívánják megérteni. Ebben segít számunkra Kent Hughes Butts és Paul R. Thomas „*The Geopolitics of Southern Africa: South Africa as Regional Superpower*” című könyve, amely – ahogyan arra a könyv címe is utal – a Dél-afrikai Köztársaságot (a továbbiakban: DaK vagy Köztársaság) fókuszba helyezve mutatja be az olvasó számára a kontinens déli részén zajló geopolitikai folyamatok alakulását.

A könyv először 1986-ban került publikálásra, így annak tartalma a dél-afrikai térség akkori helyzetét mutatja be, középpontban a DaK-kal. A szerzőpáros a könyvet hét különálló fejezetre osztotta, amely fejezetek mélyrehatóan írják le az ország politikai és gazdasági berendezkedését, a térségre gyakorolt geopolitikai hatását, valamint az akkori világrendszerben elfoglalt helyét, bemutatva a környező országokra gyakorolt hatását. A könyv a maga kétszáz oldalával egy könnyed olvasmánynak számít, amelyet a téma iránt érdeklődő olvasó egy hétvége alatt kényelmesen elolvashat.

Az első fejezetben (*Geopolitical Focus on Southern Africa – Dél-Afrika geopolitikai fókuszban*) a szerzők lényegében előrevetítik azokat a kulcsfontosságú területeket, amelyeken keresztül az ország geopolitikai helyzetét kívánják a továbbiakban bemutatni. Ilyen például a DaK akkori intézményesített rasszizmusra épülő apartheid rendszere, amely nem csak belső feszültséget okozott, hanem a világ egyes országaitól (USA, Egyesült Királyság) jövő jelentős külső nyomást is előidézett; a DaK hegemoniája a régióban, amelyet egyszerre tartott fent gazdasági, politikai és

Kent Hughes Butts and Paul R. Thomas:

The Geopolitics of Southern Africa: South Africa as Regional Superpower.

Routledge, New York. 2019.1

katonai eszközökkel; a gazdasági egymásrautaltság, amely lokális és globális szinten is jelen volt az ország által termelt nyersanyagokon keresztül, valamint a geopolitikai fókusz, ami az előző témák egyes részelemeit felhasználva összesíti az országnak az akkori világban elfoglalt helyét.

A második fejezet (*Economic Interdependence – Gazdasági egymásrautaltság*) foglalkozik a dél-afrikai régió országai egymásrautaltságának témakörével, amelyben a DaK nem csak központi szerepet kap, de a térség hatalmi központjaként jelenik meg. A gyarmati múlttal rendelkező, döntőrészt szovjet és kínai befolyás alatt álló dél-afrikai országok magas adóssága, valamint mezőgazdasági termelésük csökkenése miatt behozatalra kényszerültek az 1970-es és 1980-as években (32. o.). Elmaradott és egyéb okokból korlátozottan használható infrastruktúrájuk miatt (különösen a tengerparttal nem rendelkező államok, mint Botswana, Zambia, Zimbabwe, Malawi, Lesotho, Szváziföld) rákényszerültek arra, hogy a jóval fejlettebb és versenyképes DaK infrastruktúráját használva tudjanak exportálni és importálni (35–40.o.). A tengerparttal rendelkező fekete országok (Zaire – a mai Kongói Demokratikus Köztársaság –, Angola, Namíbia, Mozambik) kikötői (Matadi, Lobito, Maputo, Beira, Dar es Salaam) alacsony fejlettségükből adódó hatékonytalanságuk miatt arra kényszerítették ezen államok kormányait, hogy a fejlett DaK kikötőit igénybe véve kiszolgáltassák magukat a Köztársaságnak. Hasonló volt a helyzet a szárazföldi szállítás esetében is: a vasútvonalak gerillaakciók miatt vagy elhanyagoltságukból adódóan nem voltak képesek áruszállításra, így ebben az esetben is a DaK-ra kellett, hogy támaszkodjanak. Bár az országok kormányai törekedtek rá, hogy minimalizálják gazdasági (és így politikai) függőségüket déli szomszédjuktól, erre önerejükből nem voltak képesek.

A DaK nem csak regionálisan, de globálisan is stratégiai szerepet igyekezett betölteni a területén kibányászott nemes fémeken és nyersanyagokon (króm, mangán, kobalt, platina) keresztül, melyek a nagyhatalmak bizonyos iparágai működtetéséhez elengedhetetlenek (voltak). Így bár a nyugati országok, legfőképp az USA, az apartheid rendszerre hivatkozva szankciókat helyeztek kilátásba, nyersanyagfüggőségük miatt a szankciók bevezetésének terve elodázódott. (53. o.).

A harmadik fejezetben (*Pluralism: The Domestic Challenge – Pluralizmus: hazai kihívás*) a szerzők kitérnek a DaK politikai és társadalmi pluralizmusának kihívásaira az apartheid időszakában. A kormány stabilitását belső társadalmi konfliktusok fenyegették, amelyek különböző etnikai, nyelvi és kulturális csoportok közötti megosztottságból fakadtak. Az országot irányító fehér kisebbség kezdetben a többi társadalmi csoportok között kialakuló konfliktust használta ki, amelyet 1948-ban a Nemzeti Párt hatalomra kerülését követően erősített meg egyéb törvényekkel, így létrehozva az elhíresült apartheid rendszert.

Ezen kialakult politikai rendszer megértéséhez az írók egészen a holland telepések megjelenéséig mennek vissza (80. o.), amely során kitérnek azok afrikaaner identitásának kialakulásához, a területen létrejövő állam(ok) alapításához, majd pedig a brit gyarmati lét viszonyosságaihoz, amelyet több függetlenedési törekvés is követett. A szerzők megállapítása szerint a DaK-ot vezető fehér kisebbség, az európai telepések leszármazottjainak történelme során folyamatosan a túléléséért küzdött. A bennük kollektíven kialakult fennmaradási ösztön így arra készteti őket, hogy rájuk potenciális veszélyt jelentő egyéb etnikai és vallási csoportokkal szemben minden eszközt megragadjanak ahhoz, hogy fennmaradásukat biztosítsák (81. o.).

Ezek után a szerzők kitérnek az akkori aktuálpolitikai problémákra: a kormány számára nehézséget okozó fekete mozgalmakra (Afrikai Nemzeti Kongresszus, Inkatha Mozgalom stb.), és a gazdasági nehézségekre, amelyek megingatták a kormány stabilitását. Válaszul a kormány további alkotmányos reformokat kezdeményezett (90. o.), amelyek célja a színesbőrű és ázsiai közösségek bizonyos politikai jogköreinek kiszélesítése volt, miközben a fekete többség továbbra is kirekesztve maradt – egyfajta „oszd meg és uralkodj” elvet követve. Ezen reformok azonban nem megerősítették, hanem még inkább aláásták a kormány legitimitását (91. o.).

Az ezt követő negyedik fejezet (*New Buffer States: South Africa's Regional Policy – Új pufferállamok: A Dél-afrikai Köztársaság regionális politikája*) a második fejezetben már említett, a DaK központú geopolitikai helyzetnek szentel nagyobb figyelmet. A Köztársaság mint a fekete kontinens egyetlen olyan országa, amelyet fehér kisebbség irányít, joggal tarthatott az államalakulatát ezért megvető szomszédos fekete országoktól. Ezen, az ország számára potenciálisan veszélyes államokat (legfőképpen Zimbabwét, Mozambikot és Angolát) a fentiekben már említett politikai, gazdasági, valamint katonai úton kívánta destabilizálni, egyfajta „pufferállamokat” létrehozva maga körül. A DaK elsősorban a régió gazdasági infrastruktúrája (vízi és szárazföldi) feletti monopolhelyzetét kihasználva igyekezett aránytalan függőségi viszonyba helyezni szomszédait. Bár a fekete országok törekedtek a DaK hegemoniájának megtörésére, amelynek eszközéül 1980-ban létrehozták

laza politikai együttműködésen alapuló „Dél-afrikai Fejlődés Koordinációs Konferenciát” (SADCC), a Köztársaság gazdasági ereje továbbra is domináns maradt (101. o.). A régió fekete országai jelentős mértékben függtek a DaK-tól munkahelyek, technológia és ipari termékek szempontjából.

A Dél-afrikai Köztársaság destabilizációs politikája a gazdasági függőség kialakítása mellett katonai-stratégiai beavatkozásokat is jelentett, amelyet a DaK az Izrael közel-keleti térségben használt stratégiáját követve alakított ki (102. o.). Angolában katonailag támogatta a Szovjetunió és Kuba által pártfogolt MPLA kormány ellen harcoló UNITA-felkelőket, ugyanígy Mozambikban az MNR mozgalmat a marxista FRELIMO kormány ellen, valamint a Robert Mugabe által vezetett, gazdasági nehézségekkel küszködő zimbabwei kormányt gazdasági szankciókkal sújtva (exportkorlátozások, munkaerő visszaküldése) próbálta gyengíteni (106–107. o.).

A következő, ötödik fejezet (*South Africa's Mining Industry: Mainstay of the Economy – A Dél-afrikai Köztársaság bányaipara: a gazdaság támasza*) a DaK bányaiparának jelentőségét tárja fel, amely az ország gazdaságának egyik fő pillére (volt). Részletekbe menően tárgyalja a főbb ásványkincsek kitermelését, az ezzel foglalkozó vállalatok struktúráját, valamint az ezekhez köthető politikai és gazdasági kihívásokat. Ebben az időszakban a DaK gazdasági növekedése megtorpant, nőtt az infláció és csökkentek a külföldi befektetések. Ezt az arany világpiaci árának csökkenése tovább súlyosbította (az arany az ország teljes exportbevételének az 50%-át tette ki), ami, a DaK pénznemének, a randnak a leértékelődéséhez vezetett (123. o.). Ez egyszerre jelentett belső és külső veszélyt a hatalomra nézve. Az apartheid rendszer fenntartása ugyanis jelentős költségekkel járt, amely során a hatalomnak szüksége volt a hadsereg folyamatos aktív fenntartására és a fekete lakosság számára kialakított ún. „homeland” (124. o.) területek támogatására. A bányászathoz köthető területek egyszerre voltak szabályozva az állam, és a magánszektor által. Az iparág javarészt az olcsó fekete munkaerőre támaszkodott, amelynek túlnyomó részét a külföldi vendégmunkások jelentették (141. o.). A kormány és a fekete csoportok közötti konfliktus itt is felütötte a fejét, amely során a szakszervezetek – melyek közül a National Union of Mineworkers (NUM) emelkedett ki – egyre nagyobb erőt képviselve harcoltak a fekete munkások jogaiért (145. o.). Ennek nyomán a kormány olyan munkaügyi reformokat hajtott végre, amelyek lehetővé tették fekete szakszervezetek létrehozását, a dolgozók munkakörülményeinek és javadalmazásuk mértékének javulását. A fejezet utolsó szakaszában a szerzők bemutatják az ország energetikai és transzport szektorainak fontosabb elemeit. Bemutatásra kerülnek az áramellátáshoz szükséges nyersanyagok (szén, atom, víz), valamint az energiaszolgáltatásért felelős állami cég, az ESCOM is, amely akkortájt költség- és beruházási nehézségekkel küszködött. (149. o.) Bár az ország üzemanyag-ellátása könnyen korrigálható lett volna egy bizonyos szintetikus üzemanyag, a sasol révén, a Dél-afrikai Köztársaságot sújtó embargók miatt az állam nehezen jutott kőolajhoz (153–154. o.).

Az utolsó előtti, hatodik fejezet (*Sanctions: A Double-edged Sword – Szankciók: kétélű kard*) az előző témakört záró problémakör, a DaK-ot sújtó szankciók hatékonyságát és következményeit elemzi, különös tekintettel az apartheid rendszerre.

A szankciókat a fejezet címével megegyezően „*kétélű kard*” -ként írja le, utalva a szankciók azon természetére, mely szerint azok a legtöbb esetben nem csak az általuk célzott országra gyakorolnak hatást, de az azokat alkalmazókra is.

A szerzők ismételten kiemelik a DaK világgazdasági szerepét, mint a nyugati világ számára szinte nélkülözhetetlen kereskedelmi partnert, amelyet a fentiekben már említett ásványkincsek (arany, platina, króm) jelentős mértékű exportálásának köszönhet(ett). A DaK ellen kilátásba helyezett szankciók hatékonysága azonban megkérdőjelezhető volt. Ezt a szerzőpáros azzal támasztja alá, hogy a nyugati világ szereplői egyáltalán nem egységesen léptek fel a Köztársaság ellen, ez pedig jelentősen csökkentheti a szankciók sikerességét (166. o.). Itt rámutatnak Rodézia (a mai Zimbabwe) példájára, ahol a szankciók nem hoztak azonnali eredményeket. Az országot 15 évig folyamatosan sújtották a szankciók, mire végül a kormány lemondott (168. o.). Ahogyan a szerzők is rámutatnak, a szankciókat bevető államok nagyban függtek a DaK által kitermelt ásványkincsektől és nemesfémektől, így maguk a szankciók életbe léptetésének szükségessége is kérdésessé vált (186. o.). Ezt az is alátámasztotta továbbá, hogy míg a DaK valamelyest kompenzálni tudta a szankciók által okozott károkat a gazdaságában, a további szankciók legnagyobb vesztese a domesztikált és külföldi fekete munkaerő lett volna – az utóbbin keresztül továbbá a szomszédos afrikai országok is (188. o.).

A könyv záró fejezeteként a hetedik fejezet (*Policies with Promise – Ígéretes politikák*) egyszerre foglalja össze az előző fejezetek tartalmát, valamint tér ki arra, hogy a nyugati világ leghatalmasabb szereplőjeként az Egyesült Államoknak milyen politikát kellene folytatnia a DaK-kal szemben ahhoz, hogy az általa kívánt eredmények megvalósuljanak. Ez legfőképpen a DaK politikai rendszerének reformját, az apartheid rendszer megszüntetését, valamint a dél-afrikai térségben lévő, a DaK-nak kiszolgáltatott államok függetlenedését jelentette. Ezt a könyv írói szerint az USA leghatékonyabban szankciók helyett a régiót segítő gazdasági fejlesztési programokkal (befektetésekkel) tudná elérni, amely során a fekete-afrikai országok egyre jobban tudnának függetlenedni a DaK által kialakított gazdasági függőségi rendszertől (222. o.). A nyugat támogatásával elérhető lett volna egy hosszútávú politikai és gazdasági átalakulás, amely során az apartheid rendszer is megszüntethetővé vált volna (223. o.).

Bár a mű részletesen, ábrákkal és kimutatásokkal tarkítva mutatja be az olvasó számára a dél-afrikai térséget, középpontban a Dél-afrikai Köztársasággal és a szomszédos országokkal, ugyanakkor a szerzők több alkalommal is – esetenként szükségtelenül – újraismétlik az előző fejezetben leírtakat. Ez, habár emlékeztető jelleggel bírhat, véleményem szerint teljesen mellőzhető lett volna, ezzel egy letisztultabb strukturáltságot biztosítva a műnek. ✱

Jegyzet

- 1 Az általam olvasott könyv példánya egy reprint, amelyet a *Routledge* kiadó publikált 2019-ben. A könyv eredetileg 1986-ban jelent meg a *Westview Press* gondozásában.